પ્રકરણ

૪

(જીવન વિષયક દુહાઓ)

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં દુહાને સમાજજીવનમાં તપાસવાનો ઉપક્રમ છે. સમાજજીવન પર કવિઓએ દુહા વિશેષ લખ્યા છે. સમાજનાં તમામ પાસાંને કવિઓએ દુહામાં ઉતારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જ્ઞાતીગત લાક્ષણિકતાઓ, સ્ત્રી અને પુરુષના સ્વભાવની ખૂબીઓ, શરીરનાં અંગો દ્વારા જીવન પ્રત્યેનો અભિગમ, જીવનની અવસ્થાઓ, પ્રેમ, શૌર્ય, કરુણતા, સંપ જેવા ભાવો, માણસના સ્વભાવની ખાસિયતો - જેમાં સદ્-અસદ્, મિત્રતા, ઈજ્જત-આબરૂ, ખાનપાન, મનોરંજન, બુદ્ધિચાતુર્ય વગેરેનું દુહાઓમાં નિરૂપણ કર્યું છે.

(4.1) દુહા વિશેના દુહા :

દુહાની લોકપ્રિયતાએ દુહાને છંદ ન રહેવા દેતાં કવિતાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે. મધ્યકાળના મોટા ભાગના કવિઓએ દુહાને લાડ લડાવ્યા છે. દુહાની લોકપ્રિયતાએ દુહા માટેની કવિતા પણ લખાવી છે તેની પાછળનું કારણ દુહામાં પડેલી ભાવની ગંભીરતા અને વ્યાપકતાને ગણી શકાય. દુહામાં પ્રેમ, વિરહ, શૌર્ય, કરુણતા, ભક્તિ, પ્રકૃતિ જેવા તમામ ભાવોને નિરૂપવાની તાકાત છે. તમામ ભાવના આલેખન માટે દુહો કારગત છંદ છે એટલે જ કવિઓએ દુહાના પણ દુહા લખ્યા છે.

દુહાના ડખેલ, ઘાયલ ઘાને જીરવે;
માથાના મૂકેલ, નઈ બાબચાં બોકડાં.[1]

દુહે ખેલે દાવ, જ્યાં જાંગીના ગડગડ;
જનોઈવઢા જ્યાં ઘાવ, માથાં લબડે ઘડ લડે. [2]

કાળોતરો કરડેલ, અવળી રૂંવાડી અંગ શું;
દુહાના ડંખેલ, ઘેને ઘેઘુર આંખડી. [3]

કામણ કર્યા કમાલ, ખાંભી ખોડી ખડભડે;
પાણા કરે પ્રીતાળ, દુહો અમારા દેશનો. [4]

દુહો ઢબકતી ઢાલ, નોધારાની ઓથડી;
દુહો તાર ટપાલ, દુહો દૂત દરગાહનો. [5]

આભ ઉકેલે ભોં ભખે, વધનકો હિય વેધ;
અગોચર ગોચર કરે, દુહો દસમો વેદ. [6]

ચાર વેદ ખટ શાસ્ત્રી, ને પૂરાં બધાં પ્રમાણ;
દુહામાં દર્શન કર્યાં, કવિયણ એ ગુણ જાણ. [7]

દુહો દસમો વેદ, સમજે તેને સાલે;
વિંયાતલની વેણ્ય, વાંઝણી શું જાણે ? 8

સોરઠિયો દુહો ભલો, ભલી મરવણી બાત;
જોબન છાઈ ધણ ભલી, ને તારા છાઈ રાત. 9

નહિ રાગ નહિ રાગિણી, નહિ ગાણું નહિ ગીત;
ચરર વીંધે ચિત, બરડ બાણ બરડા તણું.10 ·1

દુહો દડતો વેદ, સરજનહારે સરજિયો;
એમાં મીન નકર મેળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 11

છોટી ટૂકનો દોહરો, ગીતકવિતનો ભૂપ;
જૈસે હરિ બલિ છલે, રચ્યો જ્યું વામન રૂપ. 12

દુહા કહે રીઝે નહીં, નિપુણ ન માંડે કાન;
ઉ માણસ જસરાજ કહે, શીતલ વાહન સમાન. 13

દુહો ત્યાં જઈ કહીએ, જ્યાં બેઠા હોય સુજાણ;
અધૂરો પૂરો કરે, પૂરે કરે વખાણ. 14

દુહો ચિત્ત ચકિત કરે, દુહો ચિતરો ચેન;
દુહો દરદ કંપાવહી, દુહો દારન એન. 15

ગુણમંદિર દુહો ઘણી, ગાહ મેલી મિત્ત;
છંદા જાણત લાર હે, ગીત પ્રધાન કવિત. 16

દુવો સાચો દીકરો, જેનું કોલ કરારી કામ;
છંદા, કવિતા, ચીંથરા, ન રૈ એકેય નામ.17

પાઠાંતર 1 નહિ ગાણું નહિ ગીત, નહિ રાગ નહિ રાગણી;
વીંધે ચરરર ચિત્ત, (ઈ) દુહો અમણા દેશનો. 18

દુહો દેહીમાંય, ઉલટ વણ આવે નહિ;
ખાવું ખોબાઈમાં, ભૂખ વિના ભાવે નહિ. 19

દુહો જાણે બે જણા, કામિની અને કુરંગ;
કુરંગ અરપે પ્રાણને, કામિની અર્પે અંગ. 20

સોરઠિયો દુહો ભલો, કપડો ભલો સફેદ;
નારી નવલક્ષણી ભલી, અશ્વ ભલો કુમેદ. 21

નરબંકા શંકા નહિ, ભાણે ન રાખે ભેદ;
ચરિત્ર એના ચીતરે, દુહો દસમો વેદ. 22

પણ પોતાનું પાળવા, જેને આઠે પો'ર ઉમેદ;
ચરિત્ર એના ચીતરે, દુહો દસમો વેદ. 23

વાણી ને વહેવારમાં, જેણે વણિયા ચારે વેદ;
ચરિત્ર એના ચીતરે, દુહો દસમો વેદ. 24

સત બોલે, સત આચરે,અણનમ રહે અભેદ;
ચરિત્ર એના ચીતરે, દુહો દસમો વેદ. 25

દુહો દોકડો દેણ, જોડે તે જાણી શકે;
વિંયાતલની વેણ્ય, વાંઝણી શું જાણે વીંઝરા ? 26

નીચેના દુહાઓ જયમલ્લ પરમારે દુહાના દુહા તરીકે મૂક્યા છે પણ મને એ દુહા દુહાના લાગતા નથી.

અણઘડ ખરહટ અંગ, જાડી એની જાતડી;
તીર કામઠડે તંગ, તાતું તીખું તીરછું. 27

ઊંડાણવા એંધાણ નહિ, છબછબિયા છીછરાં;
કુંણાં વીંધી કાન, આરી ભોંકે અંતરે. 28

નહિ જાનું નહિ જાંગ, પેટ નહિ, પેટાળ નહિ;
લમણાંનો લઈ લાગ, ગોફણ ગોળો ગાજતો. 29

દિલડે દે'તો દાગ, તૂટ્યાં જીગર જાળવે;
તડતડતો તેજાબ, ઘામાં એ ધારા કરે. 30

છોગાળો કે છેલ, નહિ બાબચાં બુબલાં,
માથાંના મૂકેલ, ઘાયલ ઈ...ઘા...જીરવે. 31

બીએ બજારૂ લોક, ધ્રુજે મંદિર માળિયાં;
ઝીલણિયાના ઝોક, વગડે હાક વગાડતો. 32

મોકે દેતો માર, મોકો માથા ફેરવે;
ખમતલ ખુંદણહાર, સમે સાંચવે સાથરો. 33

(4.2) દુહા ઈશ્વર અને ભક્તિના

(૪.૨.) દુહા ઈશ્વરના

જગતનો આધાર ઈશ્વર છે. પ્રાણીમાત્રનો અંતિમ આશ્રય સ્થાન, સુખનો દાતા, દુઃખનો હરતા, મુક્તિનો દાતા, સર્વ શક્તિનો દાતા, સર્વ શક્તિમાન પરમકૃપાળુ પરમાત્મા પ્રત્યેક કવિએ પોતાની કવિતામાં ઈશ્વરના ગુણગાન ગયાં છે. ક્યારેક ઈશ્વરનું સ્વરૂપ વર્ણન, ક્યારેક ઈશ્વરની કૃપાનો મહિમા તો ક્યારેક ઈશ્વર સાથે મીઠો ઝઘડો કવિઓએ પોતાની કવિતામાં આલેખ્યો છે. દુહામાં પણ ઈશ્વરનો મહિમા, ઈશ્વરના સ્વરૂપનાં ગુણગાન વગેરેનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

(૪.૨.૧) દુહા ઈશ્વરના અંકો

કવિએ દુહામાં અંકો પ્રમાણે ઈશ્વરની લીલાઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. દુહામાં એકથી શરૂ કરીને અઢાર સુધીમાં દશાવતારની કથા આલેખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમાં રામાવતારથી શરૂ કરીને કૃષ્ણાવતાર સુધીની કથા આલેખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

અવતરિયો એક વાર, દશરથ ઘર તું દેવા;
ગઢ લંકા લેવા વડછડ, માંડી વિઠ્ઠલા. 34

બીજે બગાસુર માર્યો, કર લાંબો કરી;
ધરણી પર પાવ ધરી, નોર વધાર્યા વિઠ્ઠલા. 35

ત્રિજે બળને છેતરવા, માગી ત્રણ કરમ ભોમ;
વરમંડ લાગ્યા વ્યોમ, વામનરૂપે વિઠ્ઠલા. 36

ચોરી ગ્યો'તો ચાર, વેદ બ્રહ્માના વાળિયા;
સંખવો દૈત્ય સંઘાર, વારંગરૂપે વિઠ્ઠલા. 37

ચત્રભુજ તેં પૂરિયા, પંચાળીનાં ચીર;
હેતે વધાર્યું હીર, વાંધો ન રહ્યો વિઠ્ઠલા. 38

ચત્રભુજ મહિના છ રમ્યા, રંભા સાથે રાત;
ભાંગી મનની ભ્રાંત, વનરાવનમાં વિઠ્ઠલા. 39

સમરણ કરિયે સાત, આત્મરવિ ઊગ્યો ન જ્યાં.
તેથી તિમર ટળે, વણ સર ઊગે વિઠ્ઠલા. 40

સામળિયા સૃષ્ટિ રચી, રૂપ ધર્યું વિકરાળ;
અટકળ માંડી આઠ, વગતેં વગતેં વિઠ્ઠલા. 41

નવકુળ હતા નાગ, દેહીને ન લાગ્યો દાગ;
જમનાએ દીધી જાગ, ઈ વૈંકુંઠમાં વિઠ્ઠલા. 42

ભૂમિનો ઉતારવા ભાર, લીધા દશ અવતાર;
ભક્ત જનોની ભીડ, વેંઢારસ તું વિઠ્ઠલા. 43

ગોવિંદા ગોકુળમાં રહી, કર્યો કંસનો સહાર;
લીલા કરી અપાર, વરસ અગિયારે વિઠ્ઠલા. 44

કાનુડા ઈંદ્ર કોપિયો, બહુ નામી મેઘ બાર;
લીલા કરી અપાર, વરસ અગિયારે વિઠ્ઠલા. 45

તેર વરસે તેંય, રથ બાંધી આણી રૂકમણી;
ત્યાં કયો હતો તોખાર, વેલે તારી વિઠ્ઠલા. 46

સુંદર વર સઘન થયા, ચૌદશ બાંધી પાળ;
ભડિયો તું ભૂપાળ, વડિયે વડિયે વિઠ્ઠલા. 47

પંદર અંકે પાછા, મથુરામાં રહ્યા માવ;
ભૂધર ન લાગ્યો ભાર, વર્તારો ન પડયો વિઠ્ઠલા. 48

સોળે કેવી સુંદરી, રહી કંસને દ્વાર;
સોળે હજાર સામટી, તું વેગે વરિયો વિઠ્ઠલા. 49

સત્તર સાખી વાંચી, દૈત્યોને દીધી દક્ષણા;
પ્રભુ ન લાગ્યો પાર, કંઈક વાતરિયા વિઠ્ઠલા. 50

ઓછાયે અગણોતરે, કાંઈ ઉછાયો અઢથઢ;
જીવ ઉપરથી જમડા, તું વાળી લેજે વિઠ્ઠલા. 51

(૪.૨.૨) દુહામાં અંકો શામળાના

શામળાના નામે મળતા દુહામાં પણ અંકો આધારે ઈશ્વરની લીલાઓનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. માતાના ગર્ભમાં રહેલ બાળકને ભરણપોષણની જવાબદારીથી લઈને ભગવાનના અવતાર સુધી અને ભક્તોને કરેલ સહાય સુધીના પ્રસંગો દુહામાં ગૂંથ્યા છે.

એકો મન ઉચાટ, રાખો નવ માનવ રૂદે;
વસમી ટાળી વાટ, સવળી કરશે શામળા. 52

બળતાં રાખ્યાં બાળ, બીજે બિલાડી તણાં;
ચાંડે ગ્રાહી આળ, સાચો બેલી શામળા. 53

ટાણે રાખી ટેક, ત્રીજે પાંચાળી ભણી;
આપત્તિમાં તું એક, સાચો આધાર શામળા. 54

ગ્રાહેલો ગજરાજ, ચોટો તેં છોડાવિયો;
લટકાળા ઈ લાજ, છેવટે રાખ્યે શામળા. 55

પાંચમમાં પ્રહલાદ, થંભી દેખી ઝાંખો થ્યો;
સુણી ભગતનો સાદ, તેં ચલવી કીડી શામળા. 56

નરસિંહરૂપે નાથ, છઠ્ઠે હણાકંસ છળ્યો;
હરિ વધારી હાથ, સંહાર્યો તેં શામળા. 57

પથરે બાંધી પાજ, સમદર ઉપર સાતમે;
રાવળ-વાળું રાજ, તેં સઘળું રોળ્યું શામળા. 58

લાખાગૃહથી લાજ, અભંગ રાખી આઠમે;
કીધાં ઉત્તમ કાજ, સહ પાંડવનાં શામળા. 59

લેતા નાગર લાજ, નવમે નરસૈયા તણી;
મામેરું મહારાજ, તેં સઘળું પૂર્યું શામળા. 60

દશમે તારે દ્વાર, કરી હઠ બેઠો કોલવો;
બળિયા ફેરી બાર, સનમુખ કીધાં શામળા. 61

નામો પાળી નેમ, અગિયારસ રહેતો અચળ;
અગનીમાંથી એમ, તેં સાજો રાખ્યો શામળા. 62

આપ્યું થઈ અજાણ, બિખ હળાહળ બારમે;
પૂતનાવાળા પ્રાણ, તેં ચૂસી લીધા શામળા. 63

પરલે કીધાં પાપ, તેરસમેં ગુનકા તણાં;
મારી તું મા બાપ, સારજ લેજે શામળા. 64

દારિદ દીધાં દૂર, સુદામાના ચૌદમે;
હૂતો તું જ મજૂર, સંકટ વેળા શામળા. 65

આંબ્યો જઈ આસમાન, પનરે બળ ચાંપ્યો શામળા;
પ્રાગવડને પાન, તું કેમ સમાણો શામળા. 66

કરણને ઈસર કાજ, સોળે સજીવન કર્યો;
રાખી પત મહારાજ, સેવક જાણી શામળા. 6

સતરે જળ સાયર તણાં, તેં વલોવ્યાં કિરતાર;

વેદ જ પાછા વાળ, સોંપ્યા દઈને શામળા. 68

અઢારે તેં રાખી અભંગ, પ્રથવી જાતિ પિયાળ;
તેને ડાઢાવસ દયાળ, સબળી રાખી શામળા. 69

ઓગણીસે ઓહંકાર, નાભિ-કમળસે નીકળી;
સો રચિયો સંસાર, શક્તિ કીધી તેં શામળા. 70

વીસે તું વશ જોઈ, મોરેથી જગ માંડીઓ;
કપટ છેટો કોઈ, સાચાનો બેલી શામળા. 71

એકવીસે આરદાશ, કર જોડી 'રાજા' કરે;
તારા દાસા કેરો દાસ, શરણે આવ્યો શામળા. 72

(૪.૨.૩) દુહા રામના

હિન્દુ ધર્મમાં શ્રી કૃષ્ણ, શ્રી રામ, ભગવાન શંકર અને શક્તિ સંપ્રદાયનું વિશેષ મહત્ત્વ રહ્યું છે. કોઈ પણ ગામમાં રામમંદિર ન હોય એવું ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. ભગવાન રામ મર્યાદાપુરુષોત્તમ હોવાથી સમાજજીવનને તેમના જીવન પરથી જીવનમાં પાળવાની મર્યાદાઓનો બોધ અપાતો રહ્યો છે.

મધ્યકાળમાં કૃષ્ણભક્તિ સાથે સાથે રામભક્તિનો જુવાળ પણ હતો. તુલસીદાસકૃત 'રામચરિતમાનસ' તેનું ઉત્તમ દૃષ્ટાંત છે. આ જ ભક્તિપ્રવાહ લોકકવિઓ સુધી પણ પહોંચી ગયો હતો. તેના જે દુહાઓ મળે છે તે અહીં રજૂ કર્યા છે.

રંગ રંગીલા ઠાકરા, કુંવર દશરથરા;
*ભૂજ રાવણરા ભંજિયા, આબી જાં ભંવરા.*73

રામા રજપૂતી તણો, આડો વાળ્યો આંક;
લીધા પેલી લાંક, દીધી દશરથરાઉત. 74

તે મારી જે તાડકા, વપરત હતી વામ;
*રામૈયા દશરથ તણા, તને રંગ હો સીતારામ.*75

અનેક ભગત ઓધારિયા, નકલંક લેતાં નામ;

તું તારે દશરથ તણા, રંગ હો સીતારામ.[76]

રામ ભણો ભણ્ય રામ ભણ્ય, અવરાં રામ ભણાય;
જા મુખ રામ ન ઉચ્ચરે, તા મુખ લોહ જડાય.[77]

રામ ભરોસે આદર્યું, ઈ રામ ભરોસે રાખ;
રામ ભરોસે રે સદા, રામ રામ મુખ ભાખ.[78]

ગ્રાહે ગજ ગળિયા થકી, હીકાર કીધી હામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ.[79]

અજામેળે અંગજ તણું, નારણ લીધું નામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ.[80]

ગણિકા ન પઢેલ ગતિ, તરવા તણી તામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ. [81]

એઠાં બોર આપિયાં ભીલ હુંદી ભામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ.[82]

ભરથરીએ ભજવા કાજે, તજિયું રાજ તમામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ.[83]

પથ્થર થઈ પડી હુતી, વન ગૌતમની વામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખી વૈકુંઠ રામ.[84]

વાલ્મીક ન પઢિયો વળી, જુગતિ અજોધા જામ;
તેને તેં દશરથ તણા, રાખ્યો વૈકુંઠ રામ.[85]

રોહીદાસ ચમાર રટતો, નિરિમળ તમણું નામ;
જગદીશ સાથે જતી, રાખ્યો અવિચળ રામ.[86]

ઠવનવગડાનો વાંદરો, કર્યાં અનોધાં કામ;
હનુમાનને ગામોગામ, રાખ્યો અવિચળ રામ.[87]

એક પરજન્યની સકળ માયા, અઢાર ભાર વનરાય;
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, એ રામ તણોમહિમાય. [88]

છત હીણો સરદાર, મત વોણાં માનવ રખે;
અંધો અશ્વ અસવાર, રામ રખવાળાં રાજિયા. [89]

સાયાં મેરે ચાહીઓ, રાજી સીતારામ;
બીજા રીઝે કે ખીજે, મેરો ન બીગડે કામ. [90]

ભગવંતસે ભગત બડે, કહ ગયે સંત સુજાન;
પુલ બાંધ રઘુવીર ચલે, કૂદ ગયે હનુમાન. [91]

જીતને તારે ગગન મેં, ઈતને શત્રુ હોય;
કૃપા હોય શ્રીરામ કી, બાલ ન ઉખરે કોય. [92]

(૪.૨.૪) દુહા શિવના

હિન્દુ ધર્મમાં ત્રિદેવ એટલે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ. મહેશ એટલે ભગવાન શંકર. પ્રત્યેક ગામમાં ભગવાન શંકરનું મંદિર હોય. ભગવાન શંકરને પ્રસન્ન કરવા પણ સરળ. લોકકવિઓએ ભગવાન શંકરને પણ દુહાઓમાં ઉતાર્યા છે. તેના વિશેના ત્રણેક દુહાઓ મળે છે જે અહીં રજૂ કર્યા છે.

કાશી જાત્રા કરી, દશ કરોડ સુર સવિયા;
શંકર જેવો સિદ્ધ, સાધુ ન લાધે મોતિયા. [93]

કાશી જાત્રા કરી, દશ કરોડ સુર સવિયા;
શંકર જેવો સિદ્ધ, સાધુ ન લાધે મોતિયા. [94]

ભલે બૂરે નીભે સબે, મહાન પુરુષ કે સંગ;
ચંદ્ર, સાપ, જલ, અગ્નિએ, બસત શંભુકે અંગ. [95]

(૪.૨.૫) દુહા ભગવાન અને ભક્તના સંબંધના

ભક્ત અને ભગવાનનો સંબંધ હંમેશા અલગ હોય છે. ભક્ત પોતાના જીવનની તમામ સમસ્યાઓ ઈશ્વરને સોંપી દે છે અને ઈશ્વર પણ ભક્તને મદદ કરે છે. ભગવાન ક્યારેક ભક્તની

ખીચડી ખાય છે ક્યારેક ભક્ત માટે ઝેર પી લે છે. ભક્તને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે છે ત્યારે ભગવાન કોઈ અને કોઈ સ્વરૂપે મદદ કરે છે.

કરમાબાઈનો ખીચડો, કોડે ખાધો કાન;
મોળો થા મે'માન, સેવ જમાડું શામળા. 96

વખ પૈ પીધાં વિઠ્ઠલા, મીરાંના મહારાજ;
લાજાળા મું લાજ, સોંપી તુંને શામળા. 97

મથુરા જઈને મા'લતાં, કુબજા વશ થ્યો કાન;
ભૂલી ગ્યો ભગવાન, સંબંધ માસીનો શામળા. 98

ભૂધર જાતો ભણવા, ઠાક તું બહું ઠોઠ;
નટવર લખતો નોટ, ઈ સુદામો હું શામળા. 99

સુદામાને છાપરે, અજા ન હોતી એક;
કુંજર બાંધ્યા કૈંક, સૂંઢુંવાળા શામળા. 100

સુદામાને છાણરી, નો'તી રે'વા નાથ;
ચણાવ્યા સમરથ, સોને બંગલા શામળા. 101

સુદામાની સુંદરી, કાળી હતી કરૂપ;
સંધિયુંથી સરૂપ, સૂરત કીધી શામળા.102

સુદામાનાં છોકરાં, બધાય ખાતાં બીઠ;
સાતે રસની સીર, સબળી પૂરી શામળા. 103

મીરાંબાઈને મોકલ્યાં, જે દી રાણે ઝેર;
માવો કરીને મે'ર, સાકર બનાવી શામળા. 104

મોટા ભાંગ્ય મીરાં તણાં, નહિ અવતારની આશ;
વૈકુંઠ દીધો વાસ, સફરામણે શામળા. 105

જેસળ હૂતો જામઠો, મારતો હરણાં મોર;
એ ચોરાં માયલો ચોર, કે દી સારો હતો શામળા. 106

પગ ભાંગ્યા પાણે, કોલવે બે ય કિરતાર;
(તેને) દેવળ ફેરવી દિદાર, સનમખ દીધા શામળા. 107

ધાગા સાટે દ્રૂપતીને, તેં સાબટ પૂર્યા ચીર;
(એવો) વેવારુ છો વીર, સાચો શેઠ તું શામળા. 108

આખી અજોધા તણું, માવા સુધાર્યું મોત;
સડેલ કૂતરું સોંત, વૈકુંઠ લઈ ગયો વિઠ્ઠલા. 109

ભક્તને સો રૂપિયાની જરૂર પડે છે અને ભગવાન પાસે સો રૂપિયા માગે છે તેના દુહા

જાદવ જશબોલા તણી, તું પાડીતલ પીડ;
ભગવત ના'વે ભીડ, તારે રૂપૈયે શામળા. 110

આપે લજ અપલાં તણી, રહેશે જાદવરાં;
નર લોભાવું ના, સૌ રૂપૈયે શામળા. 111

વિઠલ લજવેલાં તણી, રે'સો રૂપૈએ;
ક્રોડું લખ કરતે, સે'લ તારે શામળા. 112

સુદામાને સાયબી, ઠાકર રીઝે થાય;
લંકા પણ લોભાય, સો રૂપૈયે શામળા. 113

લાખું વૈકુંઠ લાજશે, સે ભગતાંનો સાથ;
નોખી વારસ નાથ, સો રૂપૈયે શામળા. 114

(૪.૨.૬) દુહા ઈશ્વરના મહિમાના

સૃષ્ટિના અણુ અણુમાં ઈશ્વરનો વાસ છે.ઈશ્વર સર્વ શક્તિમાન છે. પરમકૃપાળુ છે. ભક્તો હંમેશા ઈશ્વરને સર્વોપરી માને છે. આ સૃષ્ટિમાં જે પણ થઈ રહ્યું છે તે ઈશ્વર આધારિત છે. ઈશ્વરની

મરજી સિવાય પાદડું પણ હલતું નથી. એવો મહિમા કવિઓ પોતાની કવિતાઓમાં ગાયો છે. દુહાઓમાં પણ આ જ ભાવ રજૂ કર્યો છે.

ખાલી નાણાં ખોય, કંઈ માનવ ઓસડ કરે;
કે દિ તું વણ કોય, આયુ ન સાંધે શામળા. 115

એક શુક્રની બુંદથી પ્રગટ્યાં, પશુપક્ષી નરનાર;
અંગ અંગના રંગ જૂજવા, શ્રીવર સરજનહાર. 116

જેણે પ્રાણીને જન્મતાં, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;
તે પ્રભુને નહીં ઓળખે, તેથી કોણ અબુદ્ધ. 117

વાણી તો પાણી ભરે, ચારે વેદ મજૂર;
કહેણી તો કાદવ કરે, સાહેબકા ઘર દૂર. 118

પારાવાર નર પ્રાકૃત તણા, ગાયાં ગુણ ને જ્ઞાન;
ભેદુને ભગવાન, તું સાચો બેલી શામળા. 119

અધરમને ઉથાપવા, ભૂમિનો ઉતારવા ભાર;
આપ ધરી અવતાર, સંતજન કારણ શામળા. 120

માટી મજૂર ધરનાર, ચણનારા બેઠા ચણે;
પાળે પાલણ હાર, કરમ પ્રમાણે કિસનિયા. 121

ઉદર નિત આહાર, અલાહ સહુને આપતા;
કીડીને કણસાર, મેંગળ મણભર મુગલા. 122

વામન દેહ બધીય, બધી જાય વિધ્વંસવા;
તીનું લોક તદીહ, માપે ત્રણ પગ મોતિયા. 123

દુરજન દાગ લગાડવા, કર્યા કરે પ્રતિકૂળ;
પરમેશ્વર (જેનો) પાંસરો, મહાજન પણ અનુકૂળ. 124

કરે કષ્ટમાં પાડવા, દુર્જન ક્રોડ ઉપાય;
પરમેશ્વર (જેનો) પાંસરો, વાંળ ન વાંકો થાય. 125

અરિનું દળ ઓછું બને, વામે વિઘન તમામ;
પ્રભુ જેનો પાધરો, કઠણ ન તેને કામ.[126]

(૪.૨.૭) દુહા ઈશ્વરને અરજના

સંસારની યાતનાઓમાંથી છૂટવા માટે ઈશ્વર સિવાય કોઈ આધાર નથી. કવિ આર્દ્ર ભાવે ઈશ્વરને વિનંતી કરે છે, 'પરમકૃપાળુ પરમાત્મા આ સંસારના દુઃખોમાંથી મુક્ત કર.'

વ્યાધિ વાદળ જાણ, વરસે અનરાધાર આ;
પ્રલય કરે મુજ પ્રાણ, ગીરધર થઈ ઉગારતું.[127]

દામેણી દાગવી નઈ, મેં ઓધા માધા;
શા સારુ સગા, સામું ન જો શામળા.[128]

ભાવઠ કોઈ ભાંગે નહીં, તારી વન્યાં તે;
જાળું લોભનું જે, શેણે થિયો શામળા.[129]

પાણીમાંથી ય પાતળો, કે'વું શું હવે કાન;
ભૂલી ન જા ભગવાન, સંભાળ્યો બિરદ શામળા.[130]

દુબળપણ કેડાં દિયે, હેઠ જ ટંકનું હોય;
તરસ્યાં વાળે ન તોય, છાજેલ ઝૂંપડી શામળા.[131]

માવતર જો મૂકી દિયે, છોરની સંભાળ;
(તો) કીં ઉગે કપાળ, સૂરજ ઉગમણે શામળા.[132]

ધરતી બાધી ધલવલે, આભે માંડી આંખ;
નારાયણ તું નાખ, છાંટું અમીની શામળા.[133]

તારી તો દાતારી તણાં, ગાયાં સૌએ ગીત;
કેદુકનો તું કાન,(આવો) સમઠ થઈ ગ્યો શામળા.[134]

સાયાં ઈતનો દીજિયે, જામેં કુટુંબ સમાય;
મે બી ભૂખા ના રહું, અતિથિ ભૂખા ન જાય.[135]

(૪.૨.૮) દુહા ઈશ્વર પર કટાક્ષના

ભક્ત ભગવાનને અનેક વિનંતીઓ કરે તો પણ ઈશ્વર ભક્તની વિનંતી સાંભળે નહીં ત્યારે ભક્ત ભગવાન પર વ્યંગ-કટાક્ષ કરે છે. તેમાં ભગાવન પ્રત્યેનો કવિનો અપૂર્વ પ્રેમ પ્રગટ થાય છે. તેના દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

ગોત્યા કરતો ગોપીયું, જમનાકાંઠે જે;
તેમાં પ્રભુ તે, મારું શું કે'વું શામળા ? 136

દેવાંશુને દિધેલ નહીં, જમતી વેળા ઝેર;
વિઠ્ઠલ અવળું વેર, તેં શેણે વાળ્યું શામળા. 137

સામટાં હત છોકરાં, ને અન્નની હોત અછત;
તો આફરડી આવત, તારી સાન ઠેકાણે શામળા. 138

તે નારી તજવા કરે, જે હેતે દીધેલ હાથ;
તયેં સોળસો ગોપી સાથ, સદાય રમે તું શામળા. 139

કટકો ઈ કપડાં તણો, અમને ની મળે અંગ;
બાપા ઢગલાબંધ તારે, સાચા વાઘા શામળા. 140

રાંકાં નિત રોતાં ફરે, નહિ જુવારનો જોગ;
ભગવાન છપ્પ ભોગ, તારે સે'તા સે'તા શામળા. 141

પૂરવા ન મળે પવળું, દીવામાં દીવેલ;
તે તારે અંગે તેલ, સોડમવાળા શામળા. 142

નેણે નાવે નીંદરા, ઝાઝું કરિયે જોર;
મલક આખાની મોર, સૂઈ જા છો તું શામળા. 143

ટાલ તપેલા જેવડી, અમ શીર અકાળ;
વધુ લાંબા વાળ, છે તારે શીરે શામળા. 144

પે'રવા ન મળે પાઘડી, અમારે શિરે આજ;
તેં તારે શિરે તાજ, છે મણિમય શામળા. 145

ઘરેણાં વિના ઘરમાં, નિત ઝગડે છે નાર;
સધવાના શણગાર, તેં ચોરી લીધા શામળા. 146

ધીંગાને આલછ ધાન, રાંકાથી રૂઠો ફરે;
તારી પાસે નહિ પરધાન, તને કોણ સમજાવે શામળા. 147

રૂકમણી ને રાધિકા, બેસારીને બંગલે;
ઈ કૂબજાને કૂબે, કીં સબકી જાતો શામળા. 148

નાખોરાં નવ વંકીતણાં, સુંઘેવા સરદાર;
ઈ કૂબજાથી કિરતાર, તને સુગેયન થઈ શામળા. 149

સોળસેં ગોપી સામટી, (તોયે) બ્રહ્મચારી ભણાય;
(વળી)ગોપીનાથ ગણાય, શું કારણથી શામળા. 150

ભાગેડું તું ભૂધરા, લૂટારો લખવાર;
તોય કે'વો પડે કિરતાર, શું કારણથી શામળા. 151

(૪.૨ .૯) દુહા ભક્તિના

ઈશ્વરને પામવા, સંસારનાં દુઃખોમાંથી મુક્તિ મેળવવા, સંસારચક્રમાંથી છૂટવા પૃથ્વી પર માણસ પાસે એક જ હથિયાર છે - પ્રભુભક્તિ. માણસ સંસારમાં એવો ફસાય છે કે તેનાથી ભક્તિ નથી થતી. લોકસમુદાય ભક્તિ કરે એ માટે લોકકવિઓએ સમાજને ભક્તિ કરવા માટેનો બોધ આપ્યો છે.

જિંદગીમાં એક જ કરવા જેવું કામ છે પ્રભુભક્તિ અને સત્સંગ. જો માનવ આ કામ કરે તો તેના કામ ખુદ ભગવાન કરવા આવે છે. જે ભગવાનની ભક્તિ કરે તેને અન્ય કોઈ પાસે હાથ લાંબો કરવો પડતો નથી. સમય વીતી જાય એ પહેલાં ઈશ્વરમાં મન પરોવવું એવો ભાવ દુહાઓમાં વ્યક્ત કર્યો છે.

ચાર પોર ધંધે ચડ્યો, ચાર પોર રહ્યો સોય;
જપ્યા નહિ વ્રજરાજને, કુશળ ક્યાંથી હોય. 152

સામેરી સમય વીત ગયો, જાણ્યો નઈ જુગદીશ;
નાળ જનની કાટીયો, ક્યું કાટ્યો નહિ શિશ. 153

લાંગા લાવ સંસારની, દીયા ભજીયા દોય;
ન દીયા ન પ્રભુ ભજ્યા, ગયા જમવારી ખોય. 154

પરકર મેરુ પ્રમાણ, આપ રહે રજકણ અસા;
વે માનવ ધન જાણ, રવિ મંડળ બીચ રાજીયા. 155

કામન કે'છે કંથડા, નવ લીધાં હરિ નામ;
*કર પર કીધો નહિ, નર સરજ્યા ન કામ.*156

જાતાં જુગ ન જાય, ભગતુંની વાતું ભણે;
મીરાં મૂરત માંય, મીલ ગઈ મૂરત મોતિયા. 157

રાત દિવસ જો રામ, પઠિયે આઠે પહોર;
તારે કુટુંબ તમામ, મટે ચોરાસી મોતિયા. 158

જાવું છે રહેવું નથી, મરવું વિસા વિશે;
ચાર દિવસના સુખમાં, નવ ભુલો જુગદીશ. 159

ઊંચા મંદિર ને માળિયાં, સંતો જાય નિરાશ;
(તેથી) ભલી ભગતની ઝૂંપડી, જ્યાં સાધુ કરે વિલાસ. 160

લેનેકું હરનામ હે, દેનેકું અન્નદાન;
તરનેકું અધીનતા, બૂડનકું અભિમાન. 161

તરે તરણ ને તૂંબડું, તરે ગાય ને વહાણ;
ભાગ્યશાળીનું પુણ્ય તરે, તરે ન પાપી પહાણ. 162

અરજ આ ઉરમા ધાર, હે ગિરિજાના ઉરપતિ;
દુઃખદરિયેથી તાર, વહાલા વહારી થઈ મન. 163

વ્યાધિ વાદળ જાણ, વરસે ઈન્દ્રધાર આ;
પ્રલય કરે મુજ પ્રાણ, ગિરિધર થઈ ઉગાર તું. 164

મમત તજ્યો માયમ તજી, તજિયા તન ઉચાટ;
અણગમતો કરી આત્મા, વહાલી વૈકુંઠવાટ. 165

ઝાલર બાજે ભકતજન, બંબ બજે રજપૂત;
એતા ઉપર ના જેરા, તો આઠો ગાંઠ કપૂત. 166

જગ મોંધી જગ વારતા, તામે તનમન દેત;
પરમેશ્વરકી વારતા, કોઈ દમડી સેર ન લેત. 167

રામ ભણો ભણ્ય રામ ભણ્ય, અવરાં રામ ભણાય;
જીણ મુખ રામ ન ઉચ્ચારે, જા મુખ લોહ જડાય. 168

પંચ હતા સો થયા પરિપૂરણઘ નવધા નામ મિટાયો;
દશમ દશા આવી દિલ ભીતર, એકમેં અનેક સમાયો. 169

લહાવો લેજો લોક, હૈયે માંડી હાટડી;
ફેરો નથી જ ફોક, વકરો વ્હાલાને મળ્યે. 170

સપનો જાણ સંસાર, સુમરણ કર હરિનામરો;
ધન જોબન પરિવાર, સાથે ચલે નહીં શ્યામિયા. 171

જાણત હૈ સબ જામ, મરણો આખીર હૈ તને;
તું ભૂલો હરિનામ, જાણો પડસી શ્યામિયા. 172

પુરવ પુણ્ય પ્રતાપ, માનુષ દેહ તને મિલી;
કરસેં મત કર પાપ, હરિસુમરણ કર શ્યામિયા. 173

રાખ શ્યામસું સાખ, લાખ રહે યા ના રહે;
સાખ ગયા પર લાખ, નહીં કામકા શ્યામિયા. 174

નશા કહાવે નીચ, સત્ય નશા હરિ નામકા;
ફસે મતિ નાકીચ, ચારભૂજા રહ શ્યામિયા. 175

ભગવો પે'રી ભેખ, દેયું કેને દેખાડિયે;
આતમ અમણો એક, સંન્યાસી થયો સૂરના. 176

ચેત અચેતન ખોલ ચખ, અંત વખત અબ આત;
કોટિ કામ તજ ભજન કર, રામનામ દંનરાત. 177

સજની ! વો સુખ અકથ હૈ, હરિસે મિલે દો નૈન;
સુધ ન રહે શરીર કી, ભોર ભયો કહા રૈન. 178

તેરી સૂરતકો દેખને, ભટકે તીરથ અનેક;
કહાં અવધ કહાં દ્વારિકા, બ્રિજ ગોકુલ ચહુ એક. 179

રજપૂતા! વહ સૂરતકો, નૈના ભર ભર દેખ;
વો સજના સનમુખ ખડી, પ્રીત પૂરવકી પેખ. 180

મેરા પિયુ અવધૂત ભયે, સજની મુગલ ગાય;
મૃગજલ મયા છાંટકે, હરિસે પ્રીત લગાય. 181

સજના ! સંત સમાગમા, સુર દુરલભ સુખ દેત;
અબ તો હરિકે દરશ બિન, વિકલ ભયે દો નૈન. 182

મળે ન મીઠો જામ, ભવ દધિ જળ ખારું ભર્યું;
(તેમાં) ખાસ ખુદાનું નામ, મીઠી વીરડી મુગલા. 183

ધન જોબન યું જાયગો, જૈસે ઊડત કપુર;
નારાયણ ગોપાલ ભજ, ક્યું ચાટત જગ ધૂર ! 184

રામ રૂપૈયા રોક હે, છિનભર છાના નાંહિ;
સાહેબ સરખા શેઠિયા, બસે નગર કે માંહિ. 185

પહેલે પોરે સબ જાગે, દૂજે ભોગી માન;
તીજે જાગે ચોર કોઈ, ચોથે જોગી જાન. 186

ભજન કિયે ભાવઠ ટળે, કરે પ્રાયશ્ચિત ક્રોડ;
દીન ભજન લવલીન હે, સુરત સંઘ શિરજોડ. [187]

રાતકો ભૂષણ ઈંદુ હૈ, દિનકો ભૂષણ ભાણ;
દાસકો ભૂષણ ભક્તિ હૈ, ભક્તિકો ભૂષણ જ્ઞાન. [188]

(4.3) સ્ત્રી-પુરુષના દુહા :

(૪.૩.૧) દુહા પુરુષના

સાહિત્યમાં સ્ત્રી-સૌંદર્યનું વર્ણન મળે છે. સ્ત્રીનાં વખાણ તેના સૌંદર્ય થકી પણ પુરુષનાં વખાણ સૌંદર્યના આધારે નહીં પણ તેમની બહાદુરી, શૌર્ય, બલિદાન અને ખમીરના આધારે થાય છે. લોકદુહાઓમાં પણ પુરુષ સૌંદર્યના નહીં પણ પુરુષ પરાક્રમના દુહાઓ વિપુલ પ્રમાણમાં મળે છે. તેના કારણ તરીકે એક વાત એ નોંધી શકાય જ્યારે આ દુહાઓ રચાતા એ સમયે પુરુષ પાસે અપેક્ષા પણ શૌર્યની રાખવામાં આવતી. લોકદુહાઓમાં પણ પુરુષ પરાક્રમના જ દુહાઓ મળે છે.

દી ફેરવે દીકરાં, કાં વવું ને કાં વરા;
કા ગામના ગરાસીયા, કાં ભાયાતું ખરા. [189]

દી વાળે દીકરાં, કાં ધોરી કાં ધરા;
કાં તો વણના જીંડવા, કાં ઝાકળીયા ખરા. [190]

નવરો દીનોનાથ, (તે 'દી) હરખે ઘડ્યો હલામણો;
પૂતળું બેસાર્યું પાટ, બહોંતેરસે બરડા ધણી. [191]

મોતીડાની માળ, હૈયે હલામણ તણે;
કંકુવરણી કાય, જુવાની તારી જેઠવા. [192]

માલા મે તુને પારખ્યો, ઘોડે ઘૂઘરમાળ;
બ્હેકે કસ્તુરી કેવડો, મીઠડા દલડામાંય. [193]

વાંકી નદી વળામણે, ને કરસણે વાંકી જાર;
પુરુષ છે વાંકો પાઘડી, નેણાં વાંકી નાર. [194]

વાએ ફરકે મૂછડી, રયણ બુકે દંત;
જુઓ પટોળાં વાળીઓ, લોબડીવાળીનો કંથ. 195

કાળો ઘોડો ને કાટવો, ભમ્મર ભાલું હાથ;
બાઈ આપણી બજારમાં, જોઈ જેઠવાની જાત. 196

ઘોડો ઘોડાને ઘાટ, અસવારે ઉણો નહિ;
જેવું ભાલું ભરે આકાશ, મીટે ભાળ્યો માંગડો. 197

છોગલિયાની છોળ, થયાં ફૂલવડાં ફમકે;
મા'તો ન'તો મરોડ, બાળી ગયો બજારિયો. 198

મોટે વતે મેલે લૂગડે, ખેરી ભરિયલ દંત;
લૂતે લમણે આવિયો, મારો કુંજર નેણો કંથ. 199

વાટ જુવારાં, ગણ ચલાં, દી ઓળે દીવા લેશ;
જે દશ્ય આવે નાવલો, ઈ દશ્યનાં ઘાંઘળાંલેશ. 200

(૪.૩.૨) દુહા સ્ત્રીના

(૧) સ્ત્રી-સૌંદર્યના દુહા

દુહા સાહિત્યમાં સ્ત્રી-સૌંદર્યના દુહા, સ્ત્રી-સ્વભાવના દુહા, સ્ત્રી-પ્રશસ્તિના દુહા અને અધમ સ્ત્રીના દુહાઓ મળે છે. સ્ત્રીસૌંદર્યના દુહાઓમાં સ્ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન સમર્યાદ રીતે કરવામાં આવે છે. સ્ત્રીનો વાન, અંગોનાં વર્ણનો પ્રકૃતિજગતમાંથી ઉપમાનો પસંદ કરીને કરે છે. ક્યારેક સ્ત્રી-પુરુષને સાથે રાખીને પણ લોકકવિ સ્ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. ભારતીય સાહિત્યમાં જે રીતે સ્ત્રીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે એ જ રીતે લોકસાહિત્યમાં પણ કરવામાં આવ્યું છે.

હાલે થાકી હંસની, બોલે ચંગા વેણ;
મરમાળા મજલસ ભર્યા, નારી હુન્દા નેણ. 201

કંચન વરણી કામની, ચમ્પા વરણાં ચીર;
મન હરન્તી ઘરની નહીં, કરનીમે તકસીર. 202

મચકે પગલાં માંડતી, લચકે પીઠનો લંક;
સલજ હાસ કર સુંદરી, દાડમ કળી દમંક. 203

કામની સુકર કઢીયા, કરી ચુડીયા કંકોળ;
પાંદડે પાંદડે પ્રગટે, કેસુડાં રાતા ચોળ.[204]

કાઠિયાવાડની કામની, હમકતી માથે હેલ;
ભરી બજારે નીકળે, ઢળકતી જાણે ઢેલ.[205]

આંખડી લાલ ચણોઠડી, હિંગોળ જેવા હાથ;
પંડનું બનાવેલ પૂતળું, નવરો દીનો નાથ.[206]

મોતી જેવો મુખડો, કંઠ હલંબી કાચ;
મૃગનેણી રંગમોલમાં રમવા ઊતરી રાસ.[207]

કોળ્યો આંબો ઢળ પડે, નીચી નમતી ડાળ;
પાકલ કેરી રંગ લ્યે, (એવી) સોનલ સુંદર નાર.[208]

પગમાં ઠણકે કાંબીયું, હૈયે હલકે હાર;
ગાળેલ હેમની ગુજરી, (એવી) સોનલ સુંદર નાર.[209]

લાંબા પેરે ઘાઘરા, પેટે ડફરીયું;
વારૂ હું સોન ઉપરાં, સોળસેં સુમરીયું.[210]

આવળ જેડી ઊજળી, દો ફુલજો ભાર;
જેડી સંઘજી સુમરી, (એડી) માંડપરી મેઘવાળ.[211]

કુંવર કાળી નાગણી, સંકેલી નખમાં સમાય;
(એનું) કરડ્યું ડગ નો ચાતરે, કુંવર ચાભડ્ય ક'વાય.[212]

બાળે બીજાને હાલ્યે, હલબલતાં ડગલાં ભરે;
હંસલા જેવી હાલ્ય હોય, કોટાળી કુંવરની.[213]

બાળે બીજાના વાળ, ઓડ્યેથી ઊંચા રિયા;
ચોટો ચોસરિયાળ, કડ્યથી હેઠો કુંવરને.[214]

બાળે બીજાની આંખ્ય, ચુંચીયું ને બુંચીયું;
મૃગના જેવી આંખ્ય, હોય કોટાળી કુંવરની. 215

બાળે બીજાનાં ઉર, હાલે ને હચબચે;
અણિયાળા એ ઉર, હોય કોટાળી કુંવરના. 216

પાતળ પેટાં, પીળરંગા, પસવને પારે;
કુંવર કુંપો કાચનો, ઊતર્યો કયે આરે. 217

મારુ એસી પાતળી, જેસી રાણ ખજૂર;
થોડાબોલી ઘણચવી, (તેને) કેમ વિસારી દૂર! 218

મારુ એસી પાતળી, ખોબો ધાન ન ખાય;
ઉછાળી આભે ચડે, સંકેલી નખમાં સમાય. 219

મારુ એસી પાતળી, જેસી ખાંડરી ધાર,
ચાલન્તા પગ લડથડે, (તો) કટકા થાય દો-ચાર. 220

ચંદનરી મારુ ઘડી તેનો છોડો રહિયો પાસ;
(તે) છોડારો ચાંદો ઘડ્યો, ચોડ્યો લઈ આકાશ. 221

ઊંચે ટીંબે અજવાસડો, જાણે વીજળિયાંહ;
મારુ ઘનરી દામની, ઝળકી પાંસળિયાંહ. 222

મારુ નાહી ગંગજળ, ઊભી વેણ સુકાય;
ચંદન કેરે રૂખડે, (જાણે) નાગ ઝપેટા ખાય. 223

મારુ ચાલી મો'લ પર, છૂટા મેલી કેશ;
જાણે છત્રપત હાલિયો, કો'ક નમાવા દેશ. 224

મારુ ચાલી મો'લ પર, દીપક જગાડ્યે;
જાણે હનવો હાલિયો, લંકા લગાડ્યે. 225

મારુ સૂતી અટારીએ, રતડો પલંગ બિછાય;
તારા તરવરિયું કરે, ચંદરિયો લલચાય. 226

સુવણ કાન્તિ ઝળકતી, રોજ રસમાં લુબ્ધ;
એ મારુ મુજ સદ્ગુણી, મેળવ વિધાતા મુજ. 227

નાગદે મે તને નિરખી, ઝાઝી સાહેલીમાંય;
આભ સબકો વીજળી, તેવી કાળી ઘટામાય. 228

હાથે ચૂડી હેમની, હેમ સરીખા હાથ;
મારુને તે દિને ઘડી, જે દિ નવરો નાથ. 229

હેમવરણ બાલાવદન, ઝીણલંક મૃગ ચખ્ખ;
સો સુંદરિ કેમ વિસરે, જીવ એક ગુણ લખ્ખ. 230

પાન ખાઈએ કેવડી, ને માય કાથાનો રંગ;
ગોરી વખાણું પાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ. 231

ગોરી તારાં નેણ બે, જેવા અરજણ બાણ;
જે દિસ જોયાં વાંકણા, તે દિસ પડ્યાં ભંગાણ. 232

કાંકણ ચૂડી ચૂડલો, ખળકે વારંવાર;
ભાલે ચળકે ચાંદલો, શોભા અપરંપાર. 233

ગોરાં સજણાના ગાલે ત્રાજવું, નમણું શોભે નાક;
છાતી પહોળીને કડ્ય પાતળી, ઉર આંબાની શાખ. 234

મારુ ઘુંઘટ દીઠ મેં, એતા સહિત પુણિંદ;
કીર, ભમર, કોકિલ, કમલ, ચંદ, મયંદ, ગયંદ. 235

ઉર અવળી કડ પાતળી, ઠાવો ઠાવો મંસ,
ઢોલા થારી મારુવી, પાબાસરરો હંસ. 236

શશી, સાવઝ, પાવક, પતંગ, કીર, કપોત, કરૂંગ;
મધુકર મીન મીનાહગત, એતા મારુ અંગ. 237

સુંદર સોરઠ નાર, શિર સોનાનું બેડલું;
ઝાંઝરનો ઝણકાર, વાતું કરતી વીંઝરા. 238

તરૂની રમની સુંદરી, સીમંતિની જુ સોય;
તિય તોસી તિહું લોકમે, અવર ન દેખી કોય. 239

કાઠિયાવાડની કામની, ગોખે કાઢે ગાત્ર;
દેવતાના મન ડગે, માનવી કોણ માત્ર. 240

સેજ ઊજરી કુસુમ રવિ, ઔર ઊજરી રાત;
એક ઊજરી નારી બિના, સબૈ ઊજરી જાત. 241

હાથે ચૂડી હેમની, કાંબી કડલાં જોડ;
ઠેસે ઠણકારો કરે, મલપતી ચાલ મરોડ. 242

રેવતી રંભા કે ઉર્વશી, રૂપ તણો ભંડાર;
દેવાંશી દેવાંગના, વર્ણ તે ના'વે પાર. 243

ચંદ્રવદન સોહામણું, દાંત દાડમી બીજ;
નીલ સાલુડો અઢાણે, માહેં ઝબુકે બીજ. 244

કમળવદન સોહામણું, કટિ કેસરી સમાન;
ગજગામી મૃગલોચની, ભમર કંદર્પ સમાન. 245

લંબ વેણી લજ્જા ઘણી, પોંચે પાતળિયાં;
આછે સાંચે નિપાવિયાં, કો કો કામણિયાં. 246

પિત્તળ સરખી પીંડિયું, હિંગોળ સરખા હાથ;
નવરો દીનોનાથ, (તે દી) પંડ બનાવી પૂતળી. 247

આંગળીઆ ફળીઆં જસી, દાડમ કળીઆં દંત;
સોનમેં રેખા સારખી, વીજળીઆં પ્રળકંત. 248

ઓદરથી ઉરે સરસ, નાક નેણનો તાલ;
ગૂઢે વસ્તરે ગોરિયાં, પડ જોવો પાંચાળ.249

લાખો કે મું બારિયો, લીસી છીપરિયાં;
હાથ હિલોળે પગ ઘસે, ગહકે ગોરલિયાં. 250

જતે નમી વડ છાંય, ખોડી ખંભ થિયો;
લંબી કર કર બાંય, ચડે ચૂડાવારિયું. 251

કંસારા ઘડ કળશિયો, ઘડજે નમણે ઘાટ;
પનિહારી કેડ પાતળી, સ્વરૂપ કનેરા સલાટ. 252

ચંદાવદની સુણજે, ઘરણ હશે અજ્જ;
મ નીકળ ઘર બારણે, રાહુ ગળશે તુજ્જ. 253

ગળે તો ગળવા દે, માતા મને ન વઢ્ય;
થાશે ઝટ મેળાવડો, તો રાહુને લગાડું રઢ્ય. 254

રથ ખેડી રાહુ ઊતર્યો, ગગન વચાળે જોઈ;
રાહુને અચંબો થિયો, ચંદ્ર કે ઓલ્યો હોઈ ?255

ચંપા તું સભાગિયો, કર આંબાને છાંય;
સોનલ ચૂંટે ફૂલડાં, કર કર લાંબી બાંય. 256

ચંપો કહે હું નહિ સભાગિયો, સભાગિયાં ગોરીનાં ચીર;
ફૂલ ચૂંટી અળગાં કરે, એમાં વીંટી લ્યે શરીર. 257

વડલા તું સભાગિયો, વીંટાણો વેલ્યે;
કટ કટ મોરે કુંપળાં, નાજુકલે નેણ. 258
વડલો કહે હું નહિ સભાગિયો, સભાગિયો છે કૂવો;
હાથ હિલોળે હૈયે ઘર, ઈ સાજણના રંગ જુઓ. 259

કૂવો કે હું નહિ સભાગિયો, સભાગિયો ગોરીનો ઘડો;
હાથ હિલોળે હૈયે ધરે, ઈ સાજણના રંગ જુઓ. 260

વાંકી નદી વળામણે, ને કરસણે વાંકી જાર;
પુરુષ છે વાંકો પાઘડી, નેણાં વાંકી નાર. 261

ડુંગર વંકો ગાળિયે, નદી વંકી વ્હેણ;
પુરુષ વાંકો પાઘડિયે, નારી વંકી નેણ. 262

સોપારી વખાણું સોરઠી, જેના લાલ પીળા રંગ;
સ્ત્રી વખાણું કેડ પાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ. 263

(૨) સ્ત્રી સ્વભાવના દુહા

ઘર-પરિવારની કર્તાહર્તા સ્ત્રીને ગણવામાં આવે છે. સ્ત્રી અનપૂર્ણા છે, શક્તિદાત્રી છે, પ્રેમની મૂર્તિ અને કારુણ્યનું પ્રતીક છે. સ્ત્રી થકી જ ઘર એ સ્વર્ગ બને છે. લોકકવિઓ પણ સ્ત્રી સ્વભાવને વર્ણવે છે. તેમાં સ્ત્રી સ્વભાવના સદ્‌ગુણોની સાથેસાથે સ્ત્રીની જીદને પણ લોકકવિઓ વર્ણવે છે. લોકસાહિત્યમાં કોઈ પણ વિષયનું માત્ર સારું જ વર્ણન મળે એવું નથી હોતું પણ તેની સાથે તેનાં બન્ને પાસાંને વર્ણવે છે.

કામિનીલોચન કવિવચન, મનવેધ દો ઠાર;
વેધુંકો મન વેધવો, સો કામિની કવિ ઔર. 264

સિંહ, સંગમ મર્દ વચન, કેળ ફળે એક વાર;
ત્રિયા તોરણ હમીરહઠ, ચડે ન દુજી વાર. 265

ટાઢી અગ્નિ વન જલે, જળ પથરા વેરંત;
તરિયા રૂઠી જે કરે, દૈવ પણ નહિ કરંત. 266

આશક નટ સાધક સતી, શૂરા સહેવો સેલ;
અરાપરા કી બાત નઈ, ખરાખરી કો ખેલ. 267

નવરે દી નાથે ઘડી, નારી નમણી જાત,
રીઝે તો રમણે ચડે, ખીજે તો મારે લાત. 268

અફીણી ત્રિયા મિજબાનકો, ના કો પડ્યો સ્વભાવ;
મુખસે બોલે ના બને, મનમે પૂરણ ભાવ.[269]

રાજા ચારણને વાણિયો, ચોથી નાનકડી નાર;
એને ભક્તિ ન ઊપજે, ઊપજે તો બેડો પાર.[270]

દી ઉઠાડે દીકરા, કાં વેરી કાં વરા;
કાં તો નાર કભારજા, કાં ભાયું તો ખરા.[271]

ચાતકને પ્રિય મેઘ, ચકોર ઉજ્જવળ રાત;
મધુકર વહાલું ફૂલ, સ્ત્રીને વહાલી વાત.[272]

બ્રાહ્મણ વા'લા લાડવો, ગધા વહાલી લાત,
કાગા વા'લું કુંભજળ, સ્ત્રીને વહાલી વાત.[273]

હોય સુલક્ષણી સુંદરી, જેનું રૂપ અપાર;
પ્હોર રાત રહે પાછલી, નિંદ તજે તે નાર.[274]

નવરે દિ નાથે ઘડી, નારી નમણી જાત;
રીઝે તો રમણે ચડે, ખીજે મારે લાત.[275]

(૩) સ્ત્રી-પ્રેમના દુહા

સંસાર રથનાં બે પૈડાં સ્ત્રી અને પુરુષ તેનો પ્રેમ માત્ર શરીર પૂરતો જ મર્યાદિત નથી હોતો પણ એ જન્મ જન્મનો સાથ હોય છે એવું ભારતીય ધર્મશાસ્ત્ર કહે છે. શિવ અને શક્તિ આ જ પ્રેમનું પ્રતીક છે. લોકસાહિત્યમાં પણ સ્ત્રી-પુરુષના પ્રેમનું વર્ણન મળે છે. લોકદુહાઓમાં પણ આ પ્રેમનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે આ પ્રમાણે છે:

નારીને નર પારખે, સુધરે સઘળાં કાજ;
સંસારે એ મુત્સદ્દી, ભલે નારીનો સાજ.[276]

પિયુ પૂજી ભોજન કરે, પ્રીતમ બોલ સુહાય;
પૂજ્યા હોય તો પામિયે, જુવતિ આ જગમાંય.[277]

વય નાની અકલ વધુ, ઉજળા જેના આચાર;
દેજે એવું દાતાર, સથર્યું માણહ શામળા.[278]

ન સૂએ રાજા, ન સૂએ મોર, ન સૂએ રેન ભમંતા ચોર;
કબુ ન સૂએ કંકણહારી, ન સૂએ પ્રેમવળુંધી નાર.[279]

ઘર મોટો તૂટો ઘણો, મોટો પિયુરો નામ;
એ કારણ હું દૂબળી, મારું મારગ કાંઠે ગામ.[280]

સોસ મ કર તું સુંદરી, લગે કલેજે ઘાવ;
જબ લગ તનમે પ્રાન હૈ, તબ લગ બીન બજાવ.[281]

નારી મંડાણ નાવલો, ધરતી મંડાણ મેહ;
પુરુષ મંડાણ ધણ્ય સહી, એમાં નહિ સંદેહ.[282]

સહિયર પે'રૂં હું ચૂડલો, જેની અખિયાં લાલ;
ઘડીભર રહું સુહાગની, પણ આઈખું આખું ન્યાલ.[283]

કાગ ઉડાવણ ધણ ખડી, પિયુ આયો ભડક્ક;
આધી ચૂડી કાગ ગળ, આધી ગઈ તડક્ક.[284]

નારી ને નર પારખે, સુધરે સઘળા કાજ,
સંસારે એ મુત્સદ્દી, ભલે નારી ન સાજ.[285]

ત્રિયા મોહે જે પડે, પડે નાશને પંથ;
ત્રિયા પરખી પ્રેમથી, સુખી થાય એ કંથ.[286]

નારી હૃદયે નેહ, વળગ્યા તે વછૂટે નહિ;
સીતા છોડી દેહ, તોય રૂડા મામાં રામજી.[287]

પગ જોઈ પાની જોઈ, નિરખી જોય નેણ;
ગુણવંતી ગોરી તણાં, વ્હાલાં લાગે વેણ.[288]

(૪) સ્ત્રી પ્રશસ્તિના દુહા

સંસારને આગળ વધારનાર સ્ત્રી છે. સ્ત્રી માતારૂપે બળવાન, વીર્યવાન પુત્રને જન્મ આપે છે. કોઈ પણ વિરપુરુષના ઘડતર પાછળ તેની માતાની ભૂમિકા મહત્ત્વની હોય છે. પ્રત્યેક પુરુષની સફળતામાં પણ સ્ત્રીની ભૂમિકાને અવગણી શકાય નહીં. સ્ત્રીની સહનશક્તિ, સ્ત્રીની પતિ ભક્તિ આગળ ઈશ્વરને પણ હાર સ્વીકારવી પડે છે. સ્ત્રીના આ જ ગુણોની પ્રસંશા સાહિત્યમાં થતી આવી છે. લોકસાહિત્યમાં પણ સ્ત્રીના આ ગુણોની પ્રશંસા કરવામાં આવી છે.

જનની જણ તો ભકત જણ, કાં દાતા કાં સુર;
નઈતર રેજે વાંઝણી, મત ગુમાવે નુર. 289

ત્રિયા નમાવે દેવને, ત્રિયા અપાવે રાજ;
ત્રિયા કુશળ સંસારમાં, ત્રિયા જગતની લાજ. 290

કૂવા ઢાંકણ ઢાંકણું, ખેતર ઢાંકણ વાડ;
બાપનું ઢાંકણ બેટડો, ઘરનું ઢાંકણ નાર. 291

ભલિયું વિણ ભલા, નાગડા નર ન નીજે;
જાયો જોમાનો, કાં કુંવર કુંતા તણો. 292

ધરા વીણ ધાન ન નીપજે, કુળ વિણુ માડુ ન હોય;
ઓઢા ઘર જખરો તે, જેની મા હોથલ હોય. 293

કાંઉ ઝાઝાં કાગોલિયા, કાંઉ ઝાઝા કપૂત;
હકડી તો ધીડી ભલી, હકડો ભલો સપૂત. 294

સુકુળની જો સાંપડે, સંસાર સુખની ખાણ;
ભૂંડી મળે જો ભાર્યા, તો મંદિર થાય મસાણ. 295

દેણાં લેણાં મારણાં, શરણ આયે સધાર;
કો એ રાણી કયાં ગઈ, જે જણતી જોધાર. 296

ધન રજપૂતાં રાણિયા, ધન ધન જનની એહ;
જીવતડો જીવ આપતી, મૂઆ ચડંતી ચેહ. 297

કામિનીલોચન કવિવચન, મનવેધન દો ઠાર;
વેધુંકો મન વેધવો, સો કામિની કવિ ઓર.[298]

(૫) સ્ત્રી નિંદાના દુહા

સંસારમાં પ્રત્યેક વસ્તુનાં બે સ્વરૂપ હોય છે - સારું અને ખરાબ. સ્ત્રીને માતા, પત્ની, બહેન, દીકરી, પુત્રી રૂપના તો કલ્યાણકારી સ્વરૂપોથી આપણે પરિચિત છીએ જ પણ સ્ત્રીની જિદ્દ, ગુસ્સો અને સ્વભાવને કારણે ઘણી વખત મોટા અનર્થો પણ થયા છે. લોકકવિઓએ સમાજમાં સ્ત્રીને લીધે થતા અનર્થો અને વેરઝેર જોયા છે. તેના લીધે સ્ત્રીના સ્વભાવની નિંદાના દુહાઓ મળે છે. આપણો સમાજ પુરુષપ્રધાન હોવાથી કોઈ જગ્યાએ સ્ત્રીનું પલડું ભારી હોય તો પુરુષોને તે પસંદ પડતું નથી એટલે સ્વાભાવિક રીતે સ્ત્રીની નિંદા કરે છે.

દુહામાં સમાજમાં જોવા મળતા સ્ત્રી સ્વભાવને લીધે થયેલ અનર્થોનું વર્ણન મળે છે, જેમ કે દુનિયાનાં બધાં જ દુઃખો સહન કરી શકાય પણ જેની પત્ની ખરાબ હોય તે દુઃખનો કોઈ પાર નથી. સ્ત્રીના સ્વભાવને પુરુષો ક્યારેય ઓળખી શકતા નથી. સમગ્ર સંસારનો ન્યાય કરનાર રાજા પોતાની પત્નીને દંડ આપી શકતો નથી. કામાંધ બનેલી સ્ત્રી પોતાના પરિવારના સભ્યોને ઝેર(મૃત્યુ) આપીને પણ પોતાની વાસનાઓને તૃપ્ત કરે છે.

સ્ત્રીઓના સ્વભાવની મૂર્ખતાને દુહાઓમાં અંકિત કરી છે, જેમ કે મૂર્ખ સ્ત્રી વગર વિચાર્યે વસ્તુઓ કે કંઈ પણ લઈ આવી અને ઘરમાં સંકટ ઊભું કરી દીધું પણ તેને તો એમ જ લાગે છે અમે આખો ગઢ જીતીને લઈ આવ્યા છીએ. સ્ત્રીમાં પુરુષના પ્રેમને પામવાની તાકાત ન હોય તો પુરુષ ક્યારેય ઘર તરફ આવતો નથી. પત્ની ગુણવાન હોય તો પાંચ ગાંવથી પગપાળા અને દશ ગાંવથી ઘોડેસવારી કરીને પણ પુરુષ ઘરે આવે છે.

સંસારમાં સ્ત્રી અને પુરુષ એકસરખા વિચારવાળા મળે તો સંસારજીવન ધન્ય બની જાય છે. પણ જો તેમાં વિસંવાદિતા હોય તો ઘર નરકની સીમાએ પહોંચી જાય છે. આ ભાવના સુંદર દુહાઓ મળે છે.

નારી કદી ન વંદવી, નારી નર્કની ખાણ;
નારીથી નર હિન થયા, ભલા ભલાજન જાણ.[299]

કનક કામની પાશમાં, ફસાયા સિદ્ધ મહાન;
મોહ્યા મહિલા મોહમાં, મછેદ્રનાથ સમાન.[300]

સઘળું સંકટ સાંખીએ, કાઢી કરમનો વાંક;
પણ ભૂડી જેની ભારજા, એ દુઃખનો આડો આંક.[301]

વાસીદું વાળે નહિ, ને ઘણા પાડે ખાડા;
સસરો જો શિખામણ દે તો, ઉત્તર વાળે આડા.[302]

ત્રિકમ ત્રિયા ન ધીરિયે, મર શિર કાઢી દિયે;
નદી કિનારે રૂખડાં, કો દિ સિંચે ને કો દિ લિયે. 303

દંડત જન મહિપત અને, સબ દડંત સંસાર;
પંડિતને ખંડિત કરે, મહિલા ચરિત અપાર. 304

વેરી રૂઠયો ઘાવ લે, વસિયર ચંપો ખાય;
વસન વળુંદી ગોરડી, વિખ દઈ પરઘર જાય. 305

વગર વિચાર્યું વોરીને, ગાડે લાવ્યા સલ,
ગાલાવીલી ગાવા બેઠી, અમે જીત્યાં ટોડરમલ. 306

લટપટ પગ ધરણી ધરે, અટપટ બોલે બેન;
પિયુસે કુછ ખટપટ ભઈ, સો ટપટપ ટપકે નેન. 307

પાંચ ગાવે પાળું, દશ ગાવે સ્વાર;
કાં નાર કભારજા, કાં નાહોલિયો ગમાર. 308

(૬) સ્ત્રી અને અન્ય વસ્તુઓના દુહા

મારા સંશોધન દરમ્યાન કેટલાક એવા દુહાઓ આવ્યા જેને સ્ત્રીસૌંદર્ય, સ્વભાવ, પ્રેમ, પ્રશસ્તિ કે નિંદામાં મૂકી શકાય તેમ ન હતા, તે દુહાઓમાં સ્ત્રીના મહત્ત્વને અન્ય વસ્તુઓના મહત્ત્વ કે મૂલ્ય સાથે મૂક્યું છે તે દુહા અહીં મૂક્યા છે, જેમ કે સંસારમાં રાજાની પત્ની, ગુરુપત્ની, મિત્રપત્ની, સાસુ અને સ્વમાતાને ક્યારેય કુદષ્ટિથી જોવાની નથી; તે માતા સમાન છે. સ્ત્રીના ઘર તો બે જ છે કાં તો સાસરે અને કાં સ્મશાન. સંસારમાં ઈશ્વરે ત્રણ વસ્તુઓ અમૂલ્ય સર્જી છે ઘોડો, હોશિયાર પુરુષ અને ગુણી સ્ત્રી. સંસારમાં પાંચ વસ્તુઓના ઊંડાણ તપાસી શકાતા નથી - નદી, રાજા, સાધુ, સ્ત્રી અને કમળ. ગુણવાન સ્ત્રી ક્યારેય ઇચ્છા કરવાથી પ્રાપ્ત થતી નથી એ તો નસીબમાં લખાયેલ હોય તો જ મળે છે. આ ભાવના સુંદર દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

રાજ પત્ની પત્ની ગુરુ, મિત્ર પત્ની પહચાન;
સાસુ સ્વમાતા યહી, પાંચે માત સમાન. 309

પુત્રી પિયરેમાં રહી ભલે કરે ગુલતાન;
પણ તે શોભે સાસરે, કાં શોભે સ્મશાન. 310

કો ઘોડો કો પરખડો, કો સુચંગી નાર;
સરજણહારે સરજિયાં, તીનું રતન સંસાર. 311

ભાદરકાંઠાની ભેંસ ભલી, વેણુ ગાય વખાણ;
કાઠિયાવાડની કામની, બરડા ચંગો જુવાન. 312

નદી, નરેન્દ્ર, સિદ્ધકળા, કામન ને કમળા;
એનાં અંત ન લીજિયે, ઘર વાંછિયે કુશળ. 313

પાતળ પેરણ ભલચડણ, ભોમ ત્રિયા જગ ભલ;
લાલચ કર્યે ન લીજીયે, લખ્યા હો જો લાલ. 314

કવિતા અને કામની, એ બે અમૂલ્ય ગણાય;
પતિમતિ હીણ પામતા, કિંમત કોડી થાય. 315

શું નાગર શું નાગણી, શું શેણ હુદા વેતર;
ભોમી વિના પાકે નહિ, ત્રણે ભલા ખેતર. 316

શીતળ પાતળ ગયંદગત, મન્દ ઔર કમરોષ;
એ તો તરિયા પાંચ ગુણ, પાંચ તુરંગા દોષ. 317

ખાતા ભલી ખાખટી, જમતા ભલી જવાર;
હૈયે ઘરનાર ભલી, રણે ભલી તલવાર. 318

ચંદા કલંક વાદળી, હાથી કલંક દંત હાન;
સ્ત્રી કલંક હસી બોલવું, ગુણી કલંક સમાન. 319

વહુ વછેરા દીકરા, નિવડિયા પરમાણ;
સ્ત્રી તો ધનથી સાંપડે, પુત્ર સંજોગ હોય. 320

પેય પુરાણું ઘી નવું, ઘર સુલક્ષણ નાર;
પર કર તુરી પલાણવો, ઈ સદ્ભાગી સંસાર. 321

વર્ષા વિહોણી વાદળી, પતિ વિનાની નાર;
ભાગ્ય વિહોણો માનવી, એનો શો આધાર ? 322

સાઠી ચાવલ ભેંસ દૂધ, ઘર શીલવંતી નાર;
ચોથી પીઠ તુરંગી, સરગ નિશાની ચાર. 323

સોરઠિયો દુહો ભલો, ભલી મરવણી બાત;
જોબન છાઈ ધણ ભલી, તારા છાઈ રાત. 324

સોરઠિયો દુહો ભલો, ઘોડો ભલો કુમેત;
નારી તો નવલી ભલી, કપડું ભલું સફેત. 325

સોરઠ મીઠી રાગણી, મીઠો રાગ મલ્હાર;
સેજે મીઠી સુંદરી, રણ મીઠી તલવાર. 326

ગોરી કા હીરા હીરા, કવિ કા હીરા કવન;
તરુણી હીરા તન, અરુ પદ્મિની મન પાવન. 327

તાંત, તુરંગ, રસ ત્રિયા, કવિરસ કથા કિલોલ;
રસભર એતાં રાખીએ, તાલ મિત્ર તંબોલ. 328

(૭) પતિના આગમન સમયે સ્ત્રીની મનોદશાને વ્યક્ત કરતા દુહા

અહીં મૂકેલા દુહા કોઈ એક જ કવિ દ્વારા લખાયેલા મળ્યા પણ તેના રચયતાના નામઠામ હાથ લાગ્યા નથી પણ ભાવ અને ભાષાશૈલી એક જ પ્રકારની છે. દુહામાં ભાવ કંઈક આ પ્રકારનો છે. પતિ કોઈપણ કારણોસર વર્ષોથી ઘર બહાર હોય અને તે ઘરે આવે ત્યારે પતિવ્રતા નારીની જે મનોદશા હોય તેના સુંદર દુહાઓ છે. નાયિકા પતિ માટે રામ સંબોધન કરે છે ત્યારે પોતાના માટે જાણ્યે અજાણ્યે સીતા સંબોધન વપરાઈ જાય છે. જે તેના શીલ અને પતિવ્રતાને ઉજાગર કરે છે. પતિને જોતાં જ હૃદયમાં પડેલ પ્રેમ જાગી ઊઠે છે અને તેનાં સઘળાં દુઃખો દૂર થઈ જાય છે. પતિ વર્ષો પછી સમુદ્ર સફર કરીને આવ્યો છે એટલે નાયિકા પણ તૈયારીઓ આરંભી દે છે - સેજ શણગારી દીધી છે, હિડોળે ઘૂઘરીઓ બાંધી દીધી છે. આ ભાવના સુંદર દુહાઓ મળે છે.

રામ મળ્યાનું મન થયું, સપનું લાધ્યું સાર;
જાણું નાવ કાંઠે ગયાં, અને ઉતરિયાં પાર. 329

રામ મળ્યાનું મન થયું, કોણ સંઘાતે કા'વું;
થાળ ભરી સગ મોતિયે, રામ વધાવા જાઉં. 330

કુંવારી કર કંકુ પડ્યું, મુખ વચન એવું કહ્યું;
રામ મળ્યે સુખ ઊપજ્યું, દુઃખડુ કાંઈ ન રહ્યું. 331

ધન દા'ડોને ધન ઘડી, રામ મળશે આજ;
હૈડાંના હેત ઊઘડ્યાં, સરિયાં સઘળાં કાજ. 332

દીવ ઘોઘેથી આવતાં, કેને ન પૂછ્યાં કો તણાં;
ગોરાંદે મ્હેલ પધારતાં, (અમને) લાભ થાશે સો ગણાં. 333

દીવ ઘોઘેથી આવતાં, કુણે ન પૂછ્યા કે તણાં;
કકરાળાં ઘેર પધારતાં,અમને લાખ સો સો ગણાં. 334

આજ અમે સુખિયા થયાં, ભલે પધાર્યા રાજ;
રજપૂતનાં રાજવી થયાં, પેર્યા સુંદર સાજ. 335

વૈશાખ શુક્લ પખ ઊજળું, તીજ તિથિ ગુરુવાર;
રોહિણી નખેતરે જોગ ભલો, મળિયા રામ ભરથાર. 336

રામને મળ્યે દુઃખડું મટ્યું, મટ્યા તે તન તાપ;
સાતે સુખ સ્હેજે મળ્યાં, બમણો પામ્યા લાભ. 337

ઊંચી મેડી અટપટી, ચોદશ મેલી જાળિ;
કડે ફુમતણાં સોહિયે, હિંચોળાખાટ રૂપાળિ. 338

પાટણની પટોળી મંગાવિયે, દખણનાં મંગાવિયે ચીર;
રંગલા જઈને એમ કહો કે, મનમાં રાખો ધીર. 339

પરદેશથી પિયુ આવિયા, નારી હરખ ન માય,
સજી સોળ શણગારને, પિયુને મળવા જાય. 340

આરતી ઉતારી પિયુ તણી, બેઠી પિયેની પાસ;
પાન બીડાં લે પ્રેમસું, ઉરમાં અતિ હુલ્લાસ.[341]

ચંદ્રવદની ઢાળે ચમર, દીસે ઝાકઝમાળ,
લુંબા ઝુંબા કામની, જેનાં નેણ વિશાળ.[342]

ઉગ્ર તપ જેણે કર્યા, કર્યા અભેપદ દાન;
આઠે પહોર હરિ જપ્યા, સંત વધારણ માન.[343]

ધર્મ કરીને દેહ ધરિ, અવતરિયા સંસાર;
હાથી ઘોડા નોબતું, પામ્યાં ગર્થ ભંડાર.[344]

પુત્ર પરિવારે આગળાં, શત્રુગંજ કઠોર;
ચોરો ચોરીના કરે, જાલમ ન કરે જોર.[345]

હરિ કેરી ભક્તિ કરે, હરિજન હરનાં લાલ;
અસત્ય મુખ નવ ઓચરે, તે બેસે સુખપાલ.[346]

સખિયે સાથ પુરાવિયો, તેથી સરિયાં કાજ;
મન મારી ને થર કર્યું, હરિયે રાખી લાજ.[347]

પરણ્યો પરમેશ્વર જાણિયે, જેનો ઝાલ્યો હાથ;
અસત્ય મુખ નવ ભાખિયે, અવર બંધુ કે બાપ.[348]

<u>(4 .4) જ્ઞાતિની લાક્ષણિકતાના દુહા</u>

સમાજમાં અનેક જ્ઞાતિઓ જોવા મળે છે. પ્રત્યેક જ્ઞાતિની આગવી ઓળખ અને વ્યવસાય હતાં. દુહામાં પણ આવી જ્ઞાતિઓની ઓળખ આપતી લાક્ષણિકતાઓ અને વ્યવસાયને રજૂ કર્યા છે; જેમ કે રજપૂતોની યુદ્ધનીતિ, વાણિયાની બુદ્ધિ, કુંભાર સાથે જોડ્યું છે જન્મમરણનું ચક્ર. તો ક્યાંક બોધ આપવા માટે એમ પણ કહે છે કે, પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર એક જ સરખાં હાડચામ હોય છે, તેના દ્વારા સર્વજન સમાનતાની હિમાયત કરે છે. જ્ઞાતિગત વિશેષતાના દુહા નીચે પ્રમાણે છે.

(૪.૪.૧) દુહા રજપૂતના

સાચી રજપુતી દીઠી, ધરમ નીતિના દોર;
જીવનનો એ તોર, માણે જગમાં માનડા.[349]

એક વચન એક જોર, રજપુત બહુ જાળવ્યાં;
દિલાવરીના દોર, જાણે જગમાં માનડા. 350

ઘોડો જોડો પાઘડી, મૂછાં તણો મરોડ;
એ ચારૂને ના ચૂકે, રજપુતાં રાઠોડ. 351

હાકલે ભીડી હામ, ઉપપલાણો દોડતો;
એ રાજપુતી નામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 352

ગરાસિયા જાત ગમાર, સેંજામાં સમજે નહીં;
ઝટ કાઢે તલવાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 353

પ્રથમ સાખ પરમાર, પછે સિંગોદ, સિંહાણ;
રણથંભ, રાઠોડ,વાચા, ચહુઆણ, પઢાળા. 354

સોલંકી, સંખલા, બારડ, પઢિયાર,બોડાણા;
ગોહિલ ને મોહિલ, દહિયા, ભટી, મકવાણા. 355

કચ્છ, મહાકચ્છ, ગુરખ કથા લેતાણતી જ લખવા;
એતા શૂર ભડવીર, ખરા રજપૂત સાખવા. 356

ઈસા સુણ આસો કહે, મરતાં પાળ મ બાંધ્ય;
જત પરમારાં એક જો, રાંધ્યો ફરી મ રાંધ્ય. 357

(૪.૪.૨) દુહા વાણિયાના

વખત વિચારી વાણિયો, મૂછ રડાવે કાન;
વખત વિચારી મૂછ વળી, નીચી કરે નિદાન. 358

ઠગ જિતાય ઠગાઈથી, ન્યાયે ન્યાયી જિતાય;
જેવા ત્યાં તેવા થવું, તેહ વણિક વિદ્યા. 359

ટકોર ખાધી હજામની, આપ્યું ભલું ઈનામ;
શિર છેદાવ્યું હજામનું, જુઓ વણિકનાં કામ. 360

(૪.૪.૩) દુહા કુંભારના

માટી કહે કુંભારકું, તું ક્યા ખૂંદે મોહી;
એક દિન એસા આયગા, મૈં ખૂંદુંગી તોહી.[361]

ખડ ખડ હસી ઠીકરી, ઘડ ઘડ ગયે કુંભાર;
રાવણ સરખા ચલ ગયા, લંકા કે સરદાર.[362]

(૪.૪.૪) દુહા લુહારના

ધમ્મણ ધમતી રહ ગઈ, બૂઝ ગયે અંગાર;
એરણ ઠબકા રહ ગયા, જબ ઊઠ ચલા લુહાર.[363]

(૪.૪.૫) દુહા અન્ય જ્ઞાતિના

જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિ થયો, થયો જ પૈસાદાર;
ભલું કર્યું નવ જ્ઞાતિનું, ધિક પડ્યો અવતાર. [364]

કોળી માળી કાછિયાં, સૌના સરખાં હાડ;
કામ પડે પરખાય છે, બુદ્ધિ બીજ બગાડ. [365]

(4.5) અંગો વિષયક દુહા

શરીરનાં અંગોના કાર્યને ધ્યાનમાં રાખીને દુહાઓમાં જનસમુદાયને બોધ આપ્યો છે. તેમાં સૌથી વધારે દુહા જીભ અને દાંતના મળે છે. ક્યારેક પેટની ભૂખથી કુટાળેલા દુહાગીરે પેટ પર પણ દુહાઓ લલકાર્યા છે. આ સિવાયનાં અંગોના દુહા મળતા નથી. પ્રાપ્ત દુહાઓ નીચે પ્રમાણે છે:

(૪.૫.૧) દુહા દાંતના

દગાખોર એલા દાંત, ચીજું કંઈ ચખાડિયું;
નગણા કરી નિરાંત, હાડું પહેલા હાલિયા.[366]

હમ બત્રીસ તુમ અકેલી, રહત રેન દિન માંય;
થોડીશે કાટી લઈ, કહાં પુકારે જાય.[367]

તમ બાત્રીસ હમ એકીલી, રહત રેન દિન માય;
થોડીસેં ટડી ચલું, બત્રીસ ગીર જાય.[368]

દંતા તુજને દિલ દઈ, ચીજો બહુ ચખાડિયા;
પણ નાગા સાથે નેહ, હાડાં પહેલાં હાલિયા. 369

અમને ન દેશો દોષ, આવેતું તે ઊચલ્યા;
હૃદયે ન ધરશો રોષ, પેઢાં પ્રતિમા પાળશે. 370·1

રગડ દૂધ દાંતને પાયાં, માખણ ખવડાવ્યાં મથી મથી;
ઢાંક્યાં હાડ કહે ભેગા ચાલશું, નાગાને શરમ નથી. 371

આવ્યાં જે ઊછરતેહ, ધોખો મન ધરીએ નહીં;
જન્મ સંગાથી જેહ, પેઢાં પાર ઉતારશે. 372 ·2

(૪.૫.૨) દુહા પેટના

વાંધાળું વચમાં પડ્યું, વાલા માંય વાલું;
સાંજ સવારે ભરીયે, ઠાલુ ને ય ઠાલું. 373

કાયા વચ્ચે ગુમડું, એનું ઓસડ અન્ન;
અન્ન પાણીયે ભર્યું હોઈ, તો મોજું દીયે મન. 374

(4.6) જીવનની અવસ્થાના દુહા

(૪.૬.૧) દુહા બાળપણના

જીવનનો નિર્દોષ સમય એટલે બાળપણ. પ્રત્યેક વ્યક્તિના જીવનની યાદગાર પળો એટલે બાળપણ. સંસારમાં પ્રત્યેક વ્યક્તિએ પોતાના બાળપણને યાદ કરી તેમાંથી આનંદના રસ ઘૂંટડા પીધા હોય છે. બાળપણની નિર્દોષતા અને મસ્તી એ તો જીવનનો અમૂલ્ય ખજાનો છે. લોકકવિઓએ પણ પોતાના બાળપણને એ જ રીતે યાદ કરીને એના દુહાઓ લખ્યા છે.

આવતડાં ને છીંકિયો, પછી દીધો રોય;
માઠે સુકને જનમિયો, કુશળ ક્યાંથી હોય. 375

·1 *કહી કહી ચીજો ખવડાવિયા, દાઢો પછી દેહ;*
હાંડાં પહેલાં હાલિયા, નાગા સાથે નેહ.
·2 *આવેતુંનો નહિ ઓરતો, આવેતું ઊછળશે;*
જનમની સંગાથી જીભ, પેઢાં પ્રીતું પાળશે.

નેહડે નાનાં બાળ, કુંચલી ઓઢી કૂદતાં;
વેરાઈ ઊઠતા વાળ, પાંચકડાને પૂજતાં. 376

નેણ હતા નિર્દોષ, કથળ્યાં ન્હોતાં કાળજાં;
હૈડે ન્હોતી હોંશ, છગછગડા છાના હતા. 377

(૪.૬.૨) દુહા યુવાનીના

જીવનની વસંત એટલે યુવાની. જીવનમાં કંઈક કરી છૂટવાની ભાવના અને નવા લોહીનો જુવાળ એટલે યુવાની. યુવાનીમાં વ્યક્તિ પોતાના જીવનનો રસ્તો નક્કી કરે છે. પોતાનાં સ્વપ્નોને સાર્થક કરવા જહેમત કરે છે. પોતાના જીવનને અનુરૂપ કોઈ પાત્રની શોધ કરી છે અને મનગમતી વ્યક્તિનો સાથ શોધે છે. લોકકવિઓએ પણ યુવાનીના આ પ્રેમને રજૂ કરતો દુહો લખ્યો છે.

ચોમાસે સુખિયા ઘણાં, દુખિયાં દોય જણાં;
થડકતાં થાનલિયાં, ને ઊગતી મૂછડિયાં. 378

(૪.૬.૩) દુહા યૌવનની ક્ષણભંગુરતાના

જ્યારે કોઈ વસ્તુને સમય પોતાની સાથે વહાવીને લઈ જાય ત્યારે તેની કિંમત બરાબર સમજાય છે. ઘડપણ આવે ત્યારે યુવાનીની કિંમત સમજાય છે. શરીરનાં અંગો શિથિલ બને, આંખોનું તેજ જતું રહે, શરીરની તાકાત જતી રહે , ઘરમાં માન ઘટી જાય ત્યારે ઘડપણમાં માણસને યુવાની યાદ આવે. પોતાની યુવાનીને યાદ કરીને અને કહે, જો ખબર હોત કે યુવાની આ રીતે જતી રહે તો કોઈ ડબ્બીમાં તેને પૂરી રાખત અને વારે તહેવારે તેમાંથી થોડી થોડી કાઢીને વાપરેત. યુવાની અને વૃદ્ધાવસ્થાના દુહાએ લોકસાહિત્યના ઉત્તમ મોતીઓ છે.

જોબનિયું જાતું રિયું, ઘડપણને ઘેર;
ફરો મન મોકળે, હવે કંચુકી કાંધ ધરે. 379

જાણ્યું રે’શે જટડા, જોબન કેરો રંગ;
છેતરી ચાલ્યું છમકલે, એઠું કરીને અંગ. 380

સૌ સૌની જ સરા, વરસે તે આવે વળી;
એક જોબન ને બીજી જરા, ફરી ન આવે વીંઝરા. 381

ધન જોબન થીર ના'ય, માણો તો માણ લો;
સાંઈનારો સરાય, ભલે ન આસી વીંઝરાં. 382

સરગથી સોહામણું, માનવને મૃત્યુલોક;
બે ત્રણ ગાલું ભચ્ચિયું, જરા મરણને વિજોગ. 383

અંધારે અધગાઉ, નાખી નજરું પોગતી;
સામે ન સુઝે સાથ, ઉંમરે થાતા ઉનડા. 384

જોબા જાતે ત્રણ ગિયાં, કહો સખી કિયાં;
કંકુ કાજળ ને કાંચકી, અંગથી અળગાં થિયાં. 385

જોબન જાતે ચાર ગિયાં, કહો સખી કિયાં ?
કાન, કેસાં, દો નેણાં, જગમગિયા દાન્તા. 386

જોબન જોગી હો ગયા, ફેર દે ગ્યાં દ્વાર;
મેં પાપણ તાકત રહી, ફિર્યા ન દૂજી વાર. 387

જુવાની હતી તે જાતી રહી, દેહીને નાખી દળી;
રાણો કયે શું વાવરિયેં, ભર્યાં ભગરા પળી. 388

જોબનિયાં તુંને જાળવ્યું, ચાર્યું સારી રાત;
જાતાં જાણ્યું હોત તો, ઊછી ઉધારાં કરત. 389

જોબનિયાં તુંને જાળવ્યું, ચાર્યું સારી રાત;
એવો અવગુણ શો કર્યો, કે લાકડી દઈ ગ્યો હાથ ?390

કાળા હતા કેશ, બદલાઈને બીજા થયાં;
દલને ભોંઠય દેછ, દુનિયાને કાંઉ દેખાડિયે ?391

જોબનિયાં ધોબી હુઓ, ધોયા ચહુંધા દેશ;
વણ પથરે વણ સાબુએ, ઊજળા કીધા કેશ. 392

જોબન જાતાં જાણ્યું ન'તું, વે'લી કરત વાડ;
પૂરી રાખત ડાબલી, કાઢત વાર-તહેવાર. 393

જોબન જાતાં જાણ્યું ન'તું, મોઘાં વતાડત મૂલ;
થોડે થોડે વાવરત, માલણ વેચે જેમ ફૂલ. 394

ગોલણ કહે ઘરડા થિયાં, જાંગે ભાંગ્યાં જોર;
બબ્બે બરછીવા કૂદતા, નળિયું હતી નકોર. 395

જોબનને જીકારા ઘણાં, ઘડપણને નહિ ઘેંસ;
હાલીતળ હળવાં થિયાં, કાળા મટી ગ્યા કેશ. 396

તરિયા જોબન તીસ લગ, ધોરી નવ ધરાં;
પુરુષા જોબન જ્યાં લગી, ધીએ પેટ ભરાં. 397

જટિયા જુવાની ગઈ, ગઈ ચટકતી ચાલ;
જીથે અંબોડો બાંધતા, તીથે પડી ટાલ. 398

કાળાં તે ધોળાં થિયાં, ચૂવે નારનકા નેણ;
જોબન ચાલ્યું જટડા, કાળે કહાવ્યાં કે'ણ. 399

જોબન જાતાં જટા છ ગિયાં, દાંત રૂપને રંગ;
સેજ-રમણ, તુરીચડણ, પરમથ વાપણ ખગ. 400

સૌ સૌની સરા, વરસે દી પાછી વળે;
એક જોબન ને જરા, અમે ન બીજી માંડળિક. 401

રાખ્યું પણ રહિયું નહિ, તનડું ટેક ધરી;
હાલી તળ હળવું થયું, કફરા નેહ કરી. 402

કુત્તા મારન જલ તાગન, અડવડિયાં આધાર;
કંથડા મ ભૂલીશ લાકડી, ઘડપણનો શણગાર. 403

જોબન જરા તે કૂતરી, જળરા લોદી જાણ !
આવે એની હડફટે, બચે ન તેના પ્રાણ. 404

સદા ન જોબન સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી તેહ;
જોબન ચલ સંસાર ચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ. 405

જે દી હતા જુવાન, નો'રા કરતા નાણાં દઈ;
એ પિંડ ને એ પ્રાણ, બોલાવ્યા બોલે નહીં. 406

નળીઓ હતી નકોર, બોલાવતો બરડા ધણી;
જાંગે ભાંગ્યાં જોર, જાતાં કીધાં જેઠવા. 407

ઘડપણ વસમી વાટ, જુવાનીમાં જાણી નહિ;
એના શા ઉચાટ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 408

જુવાનીનાં જોર, અટાણે અળગાં થિયાં;
ન મળે મન નકોર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 409

જોબનને જીકારા ઘણા, જરા નજરેથી જા;
ખાંડ ચોખા ને ચૂરમા, મન ભાવતાં ખા. 410

થન થન ભરતા ઠેકડા, બળસે ભરતા બાથ;
જોબન ચાલ્યું જાદરૂ, હેઠા પડિયા હાથ. 411

(૪.૬.૪) દુહા મૃત્યુના

દુનિયા એક રંગમંચ છે અને આપણે સૌઉ એ રંગમંચનાં પાત્રો છીએ. આ રંગમંચનું અંતિમ દશ્ય એટલે મૃત્યુ. મૃત્યુ પછી આ સંસારનો રંગમંચ છોડીને એક વ્યક્તિ હંમેશને માટે જતી રહે છે. પાછળ રહેલી વ્યક્તિઓ તે વ્યક્તિ માટે ઝૂરે.

જે વ્યક્તિ ઘરની કર્તાહર્તા હોય તે વ્યક્તિ એક દિવસ મૃત્યુની સોડમાં સમાઈ જાય. ઘર વચ્ચે ગાયના છાણના લીંપણ પર સુવડાવી દીધા પછી બાજુમાં ઘીનો દીવો બળે છે. આસપાસ પરિવારની વ્યક્તિઓ આંસુ સારતી માથાં પછાડતી કલ્પાંત કરે છે. આત્માને યમદૂતો યમપુરી તરફ લઈ જઈ રહ્યા છે ત્યારે આત્મા યમદૂતોને વિંનતી કરે છે - આજની રાત આ ખોળિયામાં રહેવા દે.

જેવી ભાવનાઓને રજૂ કરતા દુહા આપણને મળે. મૃત્યુના દુહાઓમાં પારાવાર જીવનની કરુણતા ભરી પડી છે. હૈયાને નીતારતો કરુણરસ મૃત્યુના દુહાઓમાંથી વહે છે.

(૧) દુહા મૃત્યુની સર્વોપરિતાના

'જેનું નામ તેનો નાશ' તે જનસામાન્ય યુક્તિ છે. સંસારનું અંતિમ સત્ય પણ મૃત્યુ જ છે. મૃત્યુના પંજામાંથી કોઈ સજીવ બચી શકતું નથી. પ્રત્યેક વ્યક્તિને મૃત્યુના મુખમાં જવું જ પડે છે. માણસ મૃત્યુથી દૂર ભાગવા મથે છે. ઘણું જીવી લેવા માગે પણ જિંદગી પૂરી થાય ત્યારે યમદૂત પોતાની સાથે આત્માને લઈ જવા માટે આવે છે. શરીરને છોડીને જતો આત્મા સંસાર અને જીવી લીધેલા જીવન તરફ દૃષ્ટિ કરે છે.

જે અંગો પર રંગબેરંગી કપડાં પહેરતા તે શરીરને સમશાને લઈ જવા માટે દોરીથી બાંધી દીધું છે. ભોજનમાં અવનવી વાનગીઓ ખાતાં તેની જગ્યાએ ભાતું બાંધ્યું છે. પ્રાણથી પણ વહાલાં પત્ની અને બાળકો આજે એમને એમ મૂકીને નીકળી જવું પડ્યું છે. યમપુરી તરફ જતો આત્મા પણ સંસારની વાસનાઓથી મુક્ત થઈ ઈશ્વરમાં ચિત લગાડે છે. સંસારના સર્વ સગપણ જૂઠા છે. ખરું સગપણ તો ઈશ્વર સાથે જ છે. પાછળ રહેલા સ્વજનોને પણ શિખામણ આપે છે, ઈશ્વરની ભક્તિ કરી પરભવનું ભાથું બાધી લેવા કહે છે કારણ કે કાળ ગમે ત્યારે કબજે કરી લેવાનો છે.

માથે મંદિલ બાંધતા, જામા પહેરતા જે;
અંગેથી ઉતારે, સીંદર વીંટે શામળા.412

અંધારાનો એકલો, કાં અસૂરો કાઢય;
રે'વા દેને રાત્ય, સાંજ પડી ગઈ શામળા.413

સાટા જલેબી જખડાં, ખંતથી જે ખાતા;
ભૂપત વણ ભાતા, સરગે હાલ્યા શામળે.414

ભાયુંને ભલાવ્યાં, અસ્રી એ ઘરની આથ;
રે'વા દે જે રાત, સાંજ પડી ગઈ શામળા.415

અસુરાનો આતમા, રે'શે કીયાં જઈ રાત;
નથી નેડો કોઈ નાત, સગું ન કોઈ શામળા.416

નઈ થાળી નઈ તાંસળી, નઈ ડાબરિયાનું નામ;
ધ્રખ ધ્રખતું ધાન, શેમાં ખાશું શામળા.417

ગાતા આવે ગાંધર્વ, તપાસતા આવે તાન;
એવું સરસ વેમાન, સામું મેલે શામળા. 418

હાંક્યા હાલે નઈ, હાથી તો એક હજાર;
એટલા કેલી અશ્વાર, સરગે જાવું શામળા. 419

ગાલપચોળાં ગાદળાં, હાડી એક હજાર;
બાંધી જુખમ બાર, સામું મેલો શામળા. 420

હાકલે હૈયું ફાટે, એળે જીવ અનાથ;
સરગા પરનો સાથ, સામો મેલો શામળા. 421

કંઈ માનવ ઓસડ કરે, ખાલી નાણાં ખોય;
કથી તુંવણ કોય, સાંધે ન આયખું શામળા. 422

જીવતડાં દાખે જગત, સગપણ જુઠું છેક;
અંતને ટાણે એક, સાચો બેલી શામળા. 423

અંગહેતુ આવે નહીં, સરગે ભેળો સાથ;
આખર જમને હાથ, સઉને જાવું શામળા. 424[1]

જીભે કોઈ જવાબ, ઠાકર મેથી થાસે નંઈ;
અબેલી અતપાત, સરગેં કોરટ શામળા. 425

ભલ માગ્યા ભૂપાળ, હર માગ્યા નઈ હેતથી;
કબજે કરસે કાળ, શી ગત કરવી શામળા ? 426

કઈ માનવ ભેળી કરે, એ તો જુઠી આથ;
હક વણ ખાલી હાથ, સરગે જાવું શામળા. 427

વિઠ્ઠલ એકે વાર, રતીભાર રાજીપો નઈ;
આવું દુ:ખ આધાર, શાને દીધું શામળા. 428

પાઠાંતર – [1] *સરગે ભેળો સાથ, અંગ હેતુ આવે નહીં;*
હાજર જમને હાથ, સરગે જાવું શામળા. 429

મેલી નઈ મોહજાળ, આખો ભવ એળે ગયો;
કબજે કરશે કાળ, શી ગત કરવી શામળા. 430

હારે કોઈ હાલે નઈ, ભેળો લઈને ભેખ;
અહિંથી એકાએક, સરગે જાવું શામળા. 431

અંત કાળે આવે નઈ, બેલપ કરવાને બાપ;
અહીંથી આપો આપ, સરગે જાવું શામળા. 432

ખલક ખરેખર ખ્વાબ, જાગ્યા વણ જાશે નહિ;
કર્યાં પુન્ય ને પાપ, સાથે ચાલે શામળા. 433

દાંત પડે આંખો ગયે, હાડ ગળી ગળી જાય;
મરવું મોટું દોહયલું, કોણ રંક ને રાય. 434

મરવો મરવોસબ કહે, મરી સકે નહિ કોઈ;
મરના તો એસો મરો, ફેર નમરવો હોઈ. 435

ઉજડ કેડા ફીર વસે, નિર્ધનીયાં ધન હોય;
ગયાં જોબન સાપડે, મુવાં ન જીવે કોય. 436

મળશે કો દિ માનવી, દેશ વિદેશ ગીયાં;
વો સજન નંઈ સાપડે, ધરતીઢંક થીયાં. 437

મચ્છ મહાજળહોઈ, કયે અવગુણે કાઢીયો;
છલકી છેહ દીયો, સાયરે સંઘર્યો નઈ. 438

માતંગ બગીયું મોટરું, કોડું હોય કેકાણ;
પણ છેલ્લું પરીયાણ, છે પગપાળું શકરા. 439

ભર્યા હોય ભંડાર, અન્ન ધન અપરંપાર;
ભાતામાં પ ભાર, સાથ ન આવે શંકરા. 440

હેકણ વેળા હાંકતા, કઈ મોટાં કમઠાણ;
રે એના રેઠાણ, સમશાનોમાં શંકરા. 441

હાજર હોય હરકે, સગાં સંબંધી સેવકો;
અંતે એકાએક, સાબદું થાવું શંકરા. 442

ખીમરા ! મોટી ખોડ, માણસને મરવા તણી;
લાગે લાખ કરોડ, ઈ જેવી એકોય નૈં. 443

ખાતાં ભોજન ભાવતાં, રાતામાતા રૂપ;
જાતા જોયા જમપુરે, ભાતાવિણ કંઈ ભૂત. 444

બેસી ગાદી ઉપરે, કરતાતા ઈનસાફ;
સાહેબ તેડાં મોકલે, ઘડી ન કરશે માફ. 445

લખ બેટા લખ ભ્રાત, હેમતણી લંકા હતી;
કોય ન આવ્યું સાથ, મરતાં રાવણ મોતિયા. 446

સારે દુઃખ સહિયોહ, નવ ગ્રહ બાંધે નાખિયો;
તે રાવણ ન રિયોહ, દશ માથાનો મોતિયા. 447

વિદ્યા ભલપણ સમુદ્રજળ, ઊંચપણે આકાશ;
ઉત્તર પંથને દૈવગત, (તેનો) પાર નહીં પૃથ્વીરાજ. 448

વાંકી મેલે પાઘડી, વચ્ચે ખોસે ફૂલ;
તેડું આવ્યું કાળનું, ગયો છક્કડી ભૂલ. 449

સગો જ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;
એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 450

ચિંતામણિ નર દેહ, મૂઆ પછી મસાણમાં;
તેની થાશે ખેહ, વિભૂતિ કોઈ ભૂંસે નહીં. 451

મેં જાણ્યું સગો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;
*તે જાણી વિશ્વાસ, કળજુગમાં કોનો કરું ?*452

ધખશે ખોડશે ધરા, કુંપો કે કાયા ઉપરે;
ખોળી ન જડે ખાખ, જગ્યામાં જંગલ ઊગશે. 453

આજકાલ દિન પાંચમે, જંગલ હોગો વાસ;
ઉપર ફીરેંગે લોક, ઓર ઢોર ચરેંગે ઘાસ. 454

સોનલવરણી ચે બળે, રૂપલાવરણો ધૂઆં;
ગોવાળી વીરાવીનવું, કયે ઘેર માઢુ મુવા. 455

ગયો સિકંદર શાહ, રૂષ્ટપુષ્ટ રૂસ્તમ ગયો;
એ જ અસલી રાહ, મરવું નિશ્ચયે મુગલા. 456

વૈદ વડો લુકમાન, હિકમતમાં હદ જે હતો;
મળ્યું ન મૃત્યુજ્ઞાન, મરવું નિશ્ચયે મુગલા. 457

વીમાય વહેતું વા'ણ, ખરે જે ખીલે પુષ્પ તે;
જન્મ્યું તેને જાણ, મરવું નિશ્ચેયે મુગલા. 458

મહાદુ:ખનો મહેરામણ, સુખની પાછળ છે સહી;
જનમે પેણે જાણ, મરવું દુ:ખથી મુગલા. 459

અંતકાળે આવે નહીં, બેલપ કરવાને બાપ;
અહીંથી આપોઆપ, મળ્યા વણ જાવું મોતિયા. 460

ઉદે અસ્ત લો રાજ, અરબાં ખરબાં દર્ભ હૈ;
કોઈ ન આવે કાજ, મરણો દીસે મોતિયા. 461

નાજો કે મુઆ નહિ, સાબત હડમત સોત;
મોડા વે'લું મોત, સૌને માથે સુરાઉત. 462

ધખશે ખોડસ ધરા, કૂંપો કે કાયા ઉપરે;
ખોળી જડે ન ખાય, જગ્યામાં જંગલ ઊગશે. 463

દુનિયા માથે એક દી, જન્મ્યા સરવે જાય;
આવ્યું નહિ અવાય, મરીને પાછું મોડિયા. 464

આયા હૈ સો જાયગા, રાજા રંક ફકીર;
કોઈ સિંહાસન ચઢ ચલે, કોઈ બાંધ જંજીર. 465

પાવ પલકકી ખબર નહિ, કરે કાલકો આજ;
કાલ અચાનક ઝડપેગા, જયું તેતરકો બાજ. 466

કાહે ચણાવે મેડિયાં, કરતે દોડાદોડ;
ચિઠ્ઠી આઈ રામકી, ગયે પલક મેં છોડ. 467

ફૂલા નર નિશ દિન ફિરે, ન સૂજત કાલ;
આય અચાનક પકર હી, જયું મૂષક્કો વ્યાલ. 468

દણીપર હોવું દુઃખ્, બાવો કે બીજું નહિ;
છોડીને સઘળાં સુખ, હાલી નીકળવું હાદિયા. 469

જતન કરીને જાળવ્યાં, હાલ્યાં ન કોઈ હારે;
વરત્યો વહેવારે, પણ કામ ન આવ્યું કાનિયા. 470

શલ શીખર પર સંચરે, કાં ભોંયરે ભરાય;
મરણ કદી મૂકે નહીં, થનાર વસ્તું થાય. 471

ખાધી એ ખટ્ટા, મેળવતલ મીઠ્ઠા;
સરગાપરની શેરીએ, ગાંઠડીવાળા દીઠા. 472

(૨) દુહા મૃત્યુ પછીના વિલાપના

પ્રિય વ્યક્તિનું મૃત્યુ થયા પછી પાછળ રહી જનારની વેદના અકથ્ય હોય છે કારણ કે સંસારમાં જીવવાનું છે અને પળેપળ પ્રિય વ્યક્તિને યાદ કરીને ઝૂરવાનું છે. સંસારમાંથી રસ ઊઠી જાય છે, સ્વાદ ઊડી જાય છે. માત્ર શરીરમાં જીવ ટકી રહે છે. આ વેદનાને સાકાર રૂપ આપતા સુંદર

દુહાઓ આપ્યા છે. સંસારમાં સૌ કોઈ સૂવે છે પણ સમુદ્રનાં જળ ક્યારેય સૂતાં નથી કારણ કે તેના તળિયે આગ લાગી હોય છે, એવી જ આગ પ્રિય વ્યક્તિના મૃત્યુ પછી હૃદયમાં લાગે છે. તીવ્ર આઘાત તો ત્યારે લાગે છે જ્યારે પ્રિયપાત્રનું નાનાં બાળકોને મૂકીને મૃત્યુ થયું હોય એ બાળકોને પ્રિય વ્યક્તિની ગેરહાજરીમાં મોટા કરવા એ પીડા નાનીસૂની નથી.

ગીતકથાઓમાં મૃત્યુના આ મરશિયા દુહાઓ મળે છે. મરશિયા દુહાઓમાં અંતરને ગાળી નાખતો કરુણરસ પરાકાષ્ઠાએ છલકાય છે.

તરિયા-ગઈ તૃષ્ણા રહે, હૈયું હાલકલોલ;
રતન ગિયું રોળ, પાદર તારે પોરહા. [473]

ભર દરિયે કોઈ વા'ણ, ભેડાનું ભાંગી ગિયું;
પંડય થિયાં પાખણ, રસ ગિયો રેશમિયા. [474]

તું વણકર અમે વણાર, નાતે પણ નેડો નહિ;
(પણ) ગણને રોવું ગજમાર, તારી જાત ન પૂછું જોગડા. [475]

વન કાંટાળા વીર, મારે જીવીને જોવાં રિયાં;
આંબો અવળ હમીર, ભાંગ્યો મોરીને ભીમાઉત. [476]

સવારે સૌ કોઈ, મોકાણે આવે મલક;
રાત્ય ન રોવે કોઈ, નાધું વણની નાગડો. [477]

સૌ સૂતો સંસાર, સાયર જળ સૂવે નહિ;
ઘટમાં ઘૂઘટમાળ, નાખી હાલ્યો નાગડો. [478]

સઢ સાબદો કર્યે, નાગાજણ હંકાર્યું નહિ;
(એનો)માલમી ગયો મર, સફરી શણગારેલ રિયું. [479]

ભાંગ્યું ભાઠ ચડે, વા'ણ કોઈ વસિયાતનું;
(એનો) માલમી ગયો મેરે, નાંગળ તૂટ્યાં નાગડા. [480]

વાળા ! જોતા વાટ, નખતરપતિ નમી ગયો;
અંતર થાય ઉચાટ, નરખું કયાં જઈ નાગડા. [481]

આંખડિયે ખૂટયાં અમી, બાધે ઝાંખ્ય બાવાં;
જીવવાનાં ઝાવાં, ઢરડે મોણસર ધણી. [482]

ત્રાગડો હોત તોડતાં, વાલા ન લાગત વાર;
ભોળાં છોરૂનો ભાર, જીવાડી રયો જીવણા. [483]

સુખ ઘણાં સંસારે, ગઢવી ભોગવવાં ગમે;
ભલા દુ:ખ ભારે, નોખું પડવું નાજિયા. [484]

(4.7) માનવીય ભાવના દુહા

(૪.૭.૧) દુહા પ્રેમના

<u>(૧) પ્રેમની વિભાવનાના દુહા</u>

જગતનું સારભૂત તત્ત્વ એટલે પ્રેમ. જગતમાં પ્રેમથી ચડિયાતી બીજી કોઈ વસ્તુ નથી એટલે સમાજે હંમેશા પ્રેમનો આદર અને પૂજા કરી છે. પ્રેમને ઈશ્વરનો અંશ માન્યો છે. ઈશ્વરની સાથે પણ પ્રેમને જોડ્યો છે. પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ હોય કે પછી રાધા-કૃષ્ણ હોય. રાધા-કૃષ્ણ પતિ-પત્ની ન હતાં પણ પ્રેમીઓ હતાં, છતાં પણ સમાજે તેની પૂજા કરી છે. સાચો પ્રેમ કોને કહેવાય તેની વિભાવનાના સુંદર દુહાઓ મળે છે.

પ્રેમ નિભાવવો ઘણો કઠિન છે. તેને સમજાવતાં કહ્યું છે કે, મીણના દોરાને અગ્નિ વચ્ચેથી પસાર કરવો જેટલો મુશ્કેલ છે એટલો પ્રેમ નિભાવવો મુશ્કેલ છે. સાચો પ્રેમ હોય તો ગમે તેવી પરિસ્થિતિમાં પણ સાથ છોડતાં નથી જેમ કે સરોવરમાં પાણી સુકાતાં અન્ય પ્રાણીઓ તો જતાં રહે છે પણ માછલીઓ અને શેવાળ તો પાણીની સાથે જ સુકાઈ જાય છે. સાચા પ્રેમને સમય પણ ક્યારે ભુલાવી શકતો નથી. ચકમકના પથ્થરને સો વરસ સુધી જળમાં રાખો તો પણ આગ ત્યજતો નથી. તેમ પ્રેમીઓ ગમે તેટલો સમય દૂર રહે પણ એકબીજાને ભૂલતા નથી. પ્રેમ તો સમુદ્ર કરતાં પણ ગહન છે. સમુદ્રમાં પડેલ વ્યક્તિ કદાચ જીવતી નીકળી શકે પણ પ્રેમમાં પડેલ વ્યક્તિ તો મૃત્યુ સુધી તેમાંથી બહાર નકળી શકતી નથી. સાચા પ્રેમ અને પ્રેમની રીતને રજૂ કરતા સુંદર દુહાઓ મળે છે. તે અહીં મૂક્યા છે:

જેની જોતાં વાટ, ઈ માનવી આવી મળે;
હૈયાનાં ઊઘડે હાટ, કૂચી નહિ કામની. [485]

નેહ નભાવણ કઠણ છે, સબથી નભે નાહી;
મીણનો તુરંગ કરી, ચલાવો પાવક માહી. [486]

ચલત ટાંક અક્ષર સુકે, એહી પ્રીતકો મૂલ;
નાતો તોડી નીલો રહે, મુખ પર ડાલે ધૂલ.487

સરવર હંસ મનાવી લે, નેડો છે તા ક્રોડ;
જેનાથી રૂડા લાગીએ, એથી તાણી મ તોડ. 488

કગર, મગરને કાચબાં, જલ સૂકે ચલ જાય;
સાચો સ્નેહ મીનકો, જલ સૂકે મરજાય. 489

પ્રીત પુરાની ના થીયે, જો સજ્જન સેં લાગે;
સો વરસ જળમેં રહે, ચકમક ન તજે આગ. 490

નેન કટારી જો લગે, સો નર જીવત નાય;
કબહુ જીતે રહે તો, અન્ન જળ ખરે ન ખાય. 491

સાગર બુડતા નીકળે, જો કુછ તારો હોય;
ઈશ્ક સાગરમેં ડુબે, તરી શકે નહિ કોય. 492

નઈ રાગ નઈ રાગણી, નઈ ગાણું નઈ ગીત;
ચરરર વીંધે ચીત, બરડ બાણ બરડાઈનું. 493

દરિયા હુવા મામલા, વાયા ભલા વાઉ,
મનરંજણ સજણ મીલે, એથી થંડા કાઉ. 494

સજ્જન વનવેલી ભલી, કરે ઝાડ શું પ્રીત,
સૂકે પણ મૂકે નંઈ, એ સજ્જનકી રીત. 495

પત્ર પાઠવું પ્રેમનો, જો વિપ્ર હોય વિદેશ;
મનમાં, તનમાં,નેનમાં, તેને શું સદેશ. 496

કાષ્ટ બળી કોયલા થયા, કોયલા બળી થઈ ખાખ;
પ્રિત થકી એવી બળી, ન કોયલા ન રાખ.497

જોબન પુછે જરાને, પ્રિત કેટલામાં હોય;
લાગે જબ લેખું નહીં, તુટે ટાંક ન હોય. 498

હંસા પ્રીતુ કાંઈકી, વિપત પડે ઉડ જાય;
સાચી પ્રીત સેવાળકી, જે જળ ભેગા સુકાય. 499

મુજ તુજ મન છે એક, સજડ બાંધ્યા સ્નેહી;
ભલે આવે દુ:ખ અનેક, ઓઢો ઉદાસી લાવ નહિ. 500

પ્રીત ત્યાં પડદો નહી, પડદો ત્યાં નહી પ્રીત;
પડદા સહ પ્રીતી કરે, એ વારીની રીત. 501

સાચાં સ્નેહીને નોતર્યા, હું શેની મેમાની કરું;
કાજળ બુકોને ફેફસાં, તેની આગળ ધરું. 502

તનના કરી ત્રાજવાં, મનની કરી બજાર;
હઈડાની કરી હાટડી, વેચું પ્રેમ વેપાર. 503

ચિત ચુરમુ મન લાપસી, ઊપર ઘીની ધાર;
કોળિયે કોળિયે પોખતી, દિવસમાં દશવાર. 504

મોર વિણ ગરવો સુનો, સીત વણ સૂના રામ;
હંસા વણ સરવર સુનાં, પિયુ વણ સૂના ગામ. 505

સુના લેવન પિયુ ગયે, સૂના કર ગયે દેશ;
સુના ન લાયે, પિયુ મિલે, રૂપા હો ગયે કેશ. 506

સ્નેહે ભોજન આપજો, સ્નેહે દેજો માન;
સ્નેહે દેજો રોકડા,(પણ) પડશો નહી જમાન. 507

કયાં ચંદ ચકોર કયાં, કયાં મોર કયાં મેહ;
અળગા તોયે ઢુકડા, સાચો જ્યાંહી સ્નેહ. 508

હું તું જ પૂછું હે સખી, નેહ કેતા મણ હોય;
લાગે તો લેખો નહીં, તૂટે ટાંક ન હોય. 509

હેત ન કામું હંસનું, પીડ પડે ઊડ જાય;
સાચી પ્રીત સેવાળની, જે જળ ભેગી સુકાય. 510

ડરે ન કાહુ દુષ્ટસે, લગે પ્રેમ કે બાન;
ભમર ન છાંડે કેતકી, તીખે કંટક જાન. 511

પ્રેમ સમો પાવક નહીં, પ્રેમ સમું નહીં પાપ;
પ્રેમ વડું પરવશ પણું, એ સમ નહીં સતાપ. 512

પ્રેમ બરાબર યોગ નહીં, પ્રેમ બરાબર ધ્યાન;
પ્રેમ ભક્તિ બિન સાધના, સબ હી થોથાં જ્ઞાન. 513

જળ થોડું ને નેહ ઘણો, થઈ છે તાણાતાણ;
તું પી, તું પી, કરતાં, બેએ છોડયાં પ્રાણ. 514·1

પ્રીત ઐસી કીજીએ, જયસા ટંકણખાર;
આપ જલે પર રીઝવે, ભાંગ્યાં સાંધે હાડ. 515

પ્રીત થવી તો સહેલ છે, નિભાવવી મુશ્કેલ;
પીતાં કેફ પડે મજા, જીરવવી મુશ્કેલ. 516

કબીર કબીર કયા કરો, જાઓ જમુના તીર;
એક ગોપીકે પ્રેમમેં, બહ ગયે લાખ કબીર. 517

સાજણ એડા કીજીએ, જેવા કૂવાના કોસ;
પછાડયા પાણી દીએ, રૂદે ન આણે રોષ. 518

પાઠાંતર : ·1 *જલ થોરો નેહ ઘણો, લગે પ્રમકે બાન;*
તું પી તું પી કર રહે, ઈસ બિન છાંડે પ્રાન.

ખડો ન દીસે પારધી, લગો ન દીસે બાણ;
હું તુજને પૂછું સખી, કીસ બિધ છાંડે પ્રાન. 519

પંથડો અટપટ પ્રમનો, વરણી શકે નવેદ;
ભેદુ જાણે ભેદ, સાધેલ પ્રેમને શામળા. 520

દૂર છતાં કહી દેત, શોભા ઘર સંપત તણી;
હૈડાં કેરાં હેત, નેણે ઝળકે નાથિયા. 521

પ્રીત પિયુસે હો ગઈ, અબ નહિ આનસે હોય;
આનહીસે જો પ્રીત કરે, વો નહિ પ્રીતકી હોય. 522

સજન બન તું ચાંદલો, સનેહી બનું હું ચકોર;
નટ બને તારાં નેણલાં, (મારા) દેહનો બનાવું દોર. 523

સૂક્લ રેત સગા, ભાળી કાં ભાગો ?
તળિયું તો તાગો, માંહી સરવાણી સેંજળ ભરી. 524

રાત અંધેરી એકલા, સામા મળિયા શેણ;
હૈયું રાખ્યું હાકલી, પણ ઝડકું નાખે નેણ. 525

વાયે હાલે વાદળાં, દરિયે હાલે વ્હાણ;
સનકારે હાલે સાજણા, (જેને) વાગ્યાં મોહનુ બાણ. 526

અમૃતસાગર સેણ, અવર નહીં અવની તળે;
ઝણકે ઊંડે ઝેણ, ડુંગર ડૂબે દેશના. 527

ભોંયરા આડી ભીંત, સાત પતાળે સોણલાં,
તીખો તિખારો પ્રીત, બાળી લાવ્યો બારણે. 528

ઊંડે યોગ ડૂબેલ, સમાધિમાં યે સાંભરે;
જળતળિયે જઈ તેલ, ટીપું માથે તરવરે. 529

મોરે પિયા મત રોઈયો, લાજત પ્રીતકી રીત;
પ્રીત જુગ જુગ ઝગમવો, વો નહિ કીજે અનિત. 530

મુરધર મરઘટ દીસંતા, ચલહો પિયાકે દેશ;
અબ વો પાટણ ના રહા, જલ ગયો જોબન વેશ. 531

સજણ! મ જાણે પ્રીત ગઈ, દૂર વસતે વાસ;
દો નેણા અંતર પડ્યું, (પણ) જીવ તમારી પાસ. 532

સજન બાત સ્નેહકી, પરમુખ કહી ન જાય;
મૂંગેકો સપનો ભયો, સમજ સમજ પછતાય. 533

સજન બાત સ્નેહકી, પરમુખ કહી ન જાય;
સાગરમેં પાની ઘણો, ગાગરમેં ન સમાય. 534

સજન દોરી પ્રીતકી, મસ તાણ્યે તૂટ જાય;
તૂટે પીછે સાંધીએ, બીચ ગાંઠ પડજાય. 535

સજન હમ તુમ એક હૈ, હમ સક્કર તુમ ઘી,
લીંબુસે ખટ્ટો ભયો, તરસન લાગે જી. 536

સજન ચલે શિકારકું, ધર ઘોડે પર જીન;
મેં જો ઐસા જાનતી, ચાબુક લેતી છીન. 537

સજન ભેળાં બેઠકે, ચારો નૌ મિલાય;
સંપત તો કબુપે મિલે, સમો મિલ્યો ન જાય. 538

સજન એસા જાનિયે, જૈસા સિરકે બાલ;
આપ જલે પર રીઝવે, તોય ન મેલે ખાલ. 539

સજન એવા કીજિયે, ઢાલ સરીખા હોય;
સુખમેં તો પાછળ રહે, દુઃખમે આગળ હોય. 540

આંખો ઓડો માંડિયો, લોભિયા થિયાં નેણ;
ગોતી કાઢો ગોઠમાં, સાયરપેટા સેણ. 541

તનનાં કરી ત્રાજવાં, મનનાં કરી બજાર;
હૈયાની કરી હાટડી, એ જ વણજ વેપાર. 542

સાજણ અમારી શેરિયે, ટાળો દઈ ટળ્યાં;
લોક જાણે રીસામણાં, મન આઘેથી મળ્યાં. 543

પ્રેમનાં ઉમટે પૂર તંયે, આણ 'તારી' ઓલા લિયે;
કોક 'તારી' તાગ લીયે, ભમરિયું વીંધીને ભૂધરા ! 544

વ્યાસ પણ વાંચી ના શકયો, પ્રેમ હુંદા પુરાણ;
ઈ લોયુંનાં લખાણ, કોક ભેદું વાંચે ભૂધરા ! 545

પ્રેમના પ્રાગવડ હેઠય, કાંક પ્રીતાળું પોઢિયા;
રોતલ રડતાં રિયાં, ભૂંડે મોઢે ભૂધરા ! 546

પ્રેમને વાચા હોત તો, જગત જોગી થાત;
*હલકી હેમાળે જાત, ભગવાં પ્હેરીને ભૂધરા !*547

ભલે ન જાણે ભેદ, વેણ એક વાગે નહિ;
વાંચેલ ભલે હોય વેદ, (પણ) વેધુ સમજે વીંઝરા. 548

પ્રિતમ ઉનકો જાનિયે, જીનકે અંતર નાય;
દાદુર તો જલ બિન જીવે, મીન તુરત મર જાય. 549

બચન બચન બડી વ્યથા, નહીં જાનત પર હેત;
મધુકર દાઝે અંગ પર, કહા લોન ઘસી દેત. 550

નૈન હમારે મધુકરા, અનન પ્રીતમ સરોજ;
ઘેર છોડતા દિવસ સે, વેરી ભયો મનોજ. 551

એસી દિન દિનકી કથા, બરણત નાહીં ઔર;
હમરી સબ તુમ જાણ હૈ, પ્રીતમ ચિતકો ચોર. 552

બેલી હોત વર્ષા સમય, કરત વૃક્ષસો પ્રીત;
પ્રાણ ગયે છોડે નહીં, અપની ઉત્તમ રીત. 553

પિયુ તુમ ફૂલ ગુલાબ હો, મેં હું ફૂલ સફેત;
જોરે ચઢ ગઈ કેતકી, ભંવર બાસ ના લેત. દુ.દ. 554

તનકા તો કાદક કરી, નૈનન ભરી દવાત;
સુરમાકી શાહી કરી, કલમ લિખું દો હાથ. 555

પ્રીતમ કાગદ કયાં લીખું, જો કુછ અંતર હોય;
તુમ હમ જીવડા એક હૈ, દેખન કે ધડ દોય. 556

જલમેં બસૈ કૌમુદિની, ચંદા બસે આકાશ;
જો જાહીકે દિલ બસૈ, સો તાહિકે પાસ. 557

હૈયા ભીતર દવ જલે, ધુંઆં પ્રકાશ ન હોય;
કાં તો જાણે જીતવો, અવર ન જાણે કોય. 558

એક અમીરસ દેવનો, બીજો રસ તે પ્રેમ;
ત્રીજો રસ ગોરસ ભણું, પીધે કાયા હેમ. 559

કોઈ કટારી કર મરે, કોઈ મરે વિખ ખાય;
પ્રીતિ એસી કીજિયે, હાય કરે જીવ જાય. 560

પાણી પાપણ એહ, આયો તો અચરજ કિસ્સો ?
જાણત સાચો નેહ, જો લોહી આવત લોચણે. 561

પ્રીત ભલી પંખેરૂની, ઊડી જેહાં મલંત;
માણસ પરવસ બાપડાં, દૂર રહ્યા ઝૂરંત. 562

સજ્જન ઈમ મત જાણીએ, દૂર ગયે પ્રીત જાય;
વ્યાપારીકો વ્યાજ જયું, દિન દિન ચઢતો જાય. 563

સ્નેહીના સુખદુઃખની, ચિત્તમાં લાગે ચોટ;
ચન્દ્રપ્રેમથી સાગરે, આવે ભરતી ઓટ. 564

પ્રીત જગતમેં ગુપ્ત હે, મુખસે કહી ન જાય;
મેંહદી કરે પાનમેં, લાલી રહી છીપાય. 565

મન માન્યું ત્યાં માનવી, ન જુએ હીરા હેમ;
બાંધ્યાં રાખ્યાં નવ રહે, પાણી પવન ને પ્રેમ. 566

પ્રીત કદી ન કીજિયે, જો કીજે યહ રીત;
જેસે નીર ક્ષીરમેં રહી, નીભત દોનું નીત. 567

પીધાં આશાજળ પ્રેમથી, હશે ઈ ભૂમિ હરિયાળી;
એના દિવસ દિવાળી,(ને) રાત્યુંય રઢિયાળી. 568

લાગી લાગી સબ કહે, લાગી બડી બલાય;
લાગી વહી સરાહિયે, આરપાર હો જાય. 569

પ્રીત તહાં પરદા નહિ, પરદા તહાં ન પ્રીત;
પ્રીત લિયે પરદા ભયા, વહી બાત વિપરીત. 570

રોમ રોમ પ્રીતમ રહત, આનંદ ભયો અપાર;
રટણ રહત રસનપેં, પ્રીતમ પ્રેમ પુકાર. 571

કદી છુપાયો ના છૂપે, અંતર્ગતકો હેત;
મુખસે ગોરી દેત હે,(પણ) નૈન બલૈયા લેત. 572

જલથલ નાચે, જંગલ નાચે, નાચે મનકા મોરા;
રૂમઝુમ ફુલન પર નાચે, રસકા લોભી ભોરા. 573

(૨) વિરહના દુહા

પ્રેમીઓનું છૂટું પડવું એટલે વિરહ. છૂટા પડવા પાછળ કાં તો કુદરત અથવા સમાજ કારણરૂપ હોય છે. પ્રેમીઓની વિરહની સ્થિતિમાં પ્રેમ અને કરુણતા એકસાથે નિરૂપણ પામે છે. પ્રેમીની ગેરહાજરીમાં બીજાની હાલત દયનીય હોય છે. દુહાઓમાં આ વસ્તુ સુપેરે આલેખન પામી

છે જેમ કે, કાપડ ફાટ્યું હોય તો તેને દોરો લઈને સાંધી લઈએ પણ હૃદય જ્યારે તૂટે છે ત્યારે તેનો સાંધનાર મળવો મુશ્કેલ હોય છે. બહાર લાગેલી આગને કોઈ પણ ઉપાયે ઓલવી શકાય પણ હૃદયમાં લાગેલી આગને ઓલવવી મુશ્કેલ છે. પ્રેમીની આગ એવી છે તે ક્યારેય પણ ઓલવાતી નથી જ્યારે તેને યાદ કરવામાં આવે તયારે તેમાંથી ચીનગારીઓ નીકળ્યા કરે છે. વિરહની પરાકાષ્ઠાનું વર્ણન તો ત્યાં મળે છે, કોઈ ટાંકા મારીને પાંપણના પડદાઓને સીવી દો જેથી સપનામાં આવેલ સાજન ક્યારેય આંખમાંથી દૂર ન થાય.નાયિકા પોતાની જાતથી પંખીને વધારે નસીબદાર ગણે છે કારણ કે તેની પાસે પાંખો હોવાથી તે ઊડી પ્રેમી સુધી જઈ તો શકે છે. આવા ભાવને રજૂ કરતા દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે:

કાપડ ફાટ્યું હોય, તાણો લઈને તુનીએ;
કાજળ ફાટ્યું હોય, ઈ કોઈ કાળે સંધાય નહિ.[574]

કાંસું ફૂટ્યું હોય, રેણ દઈને રાખીએ;
કાજળ ફાટ્યું કોય, સાંધો ન લીયે શૂરના.[575]

મળવો ભલો બીછરન બુરી, બુરી આ જગની રીત;
શીર પસ્તાઉ મેં સખી, પરદેશીથી પ્રીત.[576]

સુખે ન સુવે ત્રણ જણાં, કોને સખી એ કીયાં;
પ્રીતવછોયા, બહુ રણાં, માથે વેર ખટુકે ઘણાં.[577]

કાદવના કટકા માન, નીરખી નોખા પડે;
હઠ હૈયા હેવાન, સજણ ગયાં સાજાં રીયા.[578]

લાગી હત જો લા, (તો) આડાં ફરી ઓલવત;
(પણ) દલડે લાગેલ દા, ડુંગર હડેડયો હેમિયા.[579]

દિન ગણતાં માસ ગયા, વરસે આંતરિયા;
સરત ભૂલી શાયબા, નામે વીસરિયા. [580]

બાહર બળતર હોય, ઓસડ કરી ઓલવિયે;
(આ) કાજળ બળતર હોય, કિં ઓલાએ કાળિયા. [581]

સજ્જન ગયે છોડકે, દે ક લેજે દાગ;
જૈસી ધુણી અતીતકી, જબ ખોલું તબ આગ.[582]

ટાંકા લઈ તૂણી લિયો, કોઈ પડદા પાંપણ;
અખંડ આંખુમાં રિયે, સોણાં સાજણના. 583

ટોળામાંથી તારવ્યે, ઢાઢુ દિયે ઢોર;
ચિતડું અમણું ચોર, દોરીને દીધું દેવરે. 584

લાગી હોત જો લા, આડા પડીને ઓલવત;
પણ સળગી ગિર સગા, હડેડયો ડુંગર હેમિયા. 585

વાછરડું વાળા, ભાંભરતું ભળાય;
થર આતમ નો થાય, પરસ્યા વણના પોરહા. 586

દવને ડામણ દે, ઊભેલ ઊંટ વારે;
રિયું રાડયું દે, પાદર તારે પોરહા. 587

વસિયલ વીછી ડાંસ, દંશ ઊતરતા દરશને;
અકળ વિરહની ફાંસ, હૈડે ભાલાં ભીલનાં. 588

છીછર હત જો હેત ! ઓળંઘોળ કરતાં એટલે;
લીલાં કયાં લપટે, ત્રોફયાં ન ટળે ત્રાજવાં. 589

કાદવના કટકા માન, નીરખી નોખા પડે;
હઠ હૈયા હેવાન, સજણા ગયાં સજાં રિયાં.

ભેકાર લાગે ભોયરી, ધરતી ખાવા ધાય;
ઓઢા વિના એકલું, કનડે કેમ રેવાય.

વાયદે વેંચ્યાં વ્હાલ, ટેકવી રાખ્યો ટાંકણે;
ગરવાની વચગાળ, ખોળી કાઢી ખાંભલી. 590

ઢગલે ધૂળ નિશાળ, પીળો પાલવ ફરકશે;
વળતી વેળે પ્રાણ, ઈ એંધાણે આવજે. 591

તારી અનામત જીવ, ખુદાય ખોટી નહિ કરે;
ઢાંક્યો બળશે દીવ, રખરખતી રાખોડિયે. 592

મેં જાણ્યું સજન પ્રીત ગઈ, પ્રીત જાશે મુવા;
સુતારી-ઘર લાકડાં, વર્યાં થાશે જુવા. 593

બહાર બળતર હોય, ઓસડ કરી ઓલાવિયે;
(પણ) અંતર બળતર કોય, કીં ઓલાવે કાળિયા. 594

હેત ગયાં હૈડું રિયું, પ્રીતથી પતળિયાં;
કરવી મારે ક્યાં,(આ) વાતું દલની વીંઝરા. 595

સપનો આયો આપકો, ઢલતી માઝમ રાત;
બેરણ આંખ્યા ખુલ ગઈ, નહીં પાયે પરભાત. 596

જેને સપને દેખતી, પ્રગટ હુઈ પિયુ આસ;
ડરતી આંખ ન મીંચતી, સ્વપ્ન કદી થઈ જાય. 597

પ્રીત ભલી પંખેરૂની, ઊડી જેહાં મલંત;
માણસ પરવસ બાપડાં, દૂર રહ્યાં ઝૂરંત. 598

સજ્જના સંદેહડા, કાલા ઊન સમાન;
સો વરસે જો જોઈઈ, તો હે તેહવો વાન. 599

ભવ ભવ ગોત્ય ભટકતાં, ન જડે જોડીદાર;
જાકી હેડી હલ ગઈ, તાકા બુરા હવાલ. 600

ડુંગર ઉપર દવ જલે, ખનખન જલે અંગાર;
જાકી જોડી હલ ગઈ, તાકા બુરા હવાલ. 601

જેની ભાંગે જોડ, એને માયાની મીઠપ નહિ;
કાગા વાતું ક્રોડ, પંડને સુખ ન પાલવે. 602

ખીમરા મોટી ખોટ, માણસને મરવા તણી;
બીજી લાખ કરોડ, ઈ જેવી એકેય નહિ. 603

મળશે કોઈ દિન માનવી, દેશ વિદેશ ગિયાં;
વો સાંજણ નહિ સાંપડે, જે ધરતીઢંક થિયાં. 604

આવેલ દનડા જાય, પાછા પાછા પાલવશે નહિ;
મચ્છ મહાજળમાંય, કર વછૂટયું વેરડા. 605

આંબેથી ઊઢેલ, બાવળ મન બેસે નહિ;
ચંદનના સૂકેલ, વન કોઈ વિસામો નહિ. 606

જેમ વરસે છે મેહ, જુઆ મસાણ ઉપર;
દુ:ખ દાઝી દેહ, નહિ પાણી એને ઓલવે. 607

કાં ટૌકે ગરજ છ મોર? ગોખે ગરવાને ચડી;
કાપી કાજળ કોર, પીંજર દાઝયો પાણીએ. 608

કોઈ વખુટલ વહાણ, સંઘ આરો સુઝે નહિ;
મધદરિયે મેરાણ, બારે બૂડયા બાનરા. 609

ગર સળગી ગજબ થિયો, સળગ્યાં સાતે વન;
લાખું બાળ્યાં લાકડાં, બથું ભરીને બાનરા. 610

રાતુંને રૂંગે, ભમતી હું કૂવા ભરું;
નેણાને નીરે, સાયર છલીઆ સૂરના. 611

સારડિયું સગા, પંડયમાં જઈ પૂગિયું;
વલાસ્યું વલહા, ખણખણ સાંભરે ખીમરા ? 612

સમદર હિલોળા પનંગથર, થર વેળુ સરવાળ;
સજ્જન અમને સાંભરે, દીમાં એતી વાર. 613

દાઢે ખટકે કાંકરો, કણું ખટકે નેણ;
વચન ખટકે છાતીએ, ગિયાં તે ખટકે શેણ. 614

ચિંધણ ચાળવિયાં, ખેરાં ય ખંખેરિયા;
રાણા રાખ થિયાં, તો ય વિસરશાં નહિ વાઘને. 615

સજ્જન તમારી ખાખપર, ઝાઝા હજો જુહાર;
ભરભર છાંટું અંજલિ, અમિયલ ભવ અણપાર. 616

દાઢે ખટકે કાંકરો, કણું ખટકે નેણ;
વચન ખટકે છાતીએ, ગિયાં તે ખટકે શેણ. 617

(૩) પ્રેમમાં તડપનના દુહા

પ્રેમીની ગેરહાજરીમાં એકબીજા માટેના ઝુરાપાને તડપન કહી શકાય. જેને પ્રેમની કટારી લાગે તે સંસારમાં પાગલની જેમ ફરે. ભોજન ભાવે નહીં, ઊંઘ આવે નહીં, આત્મા પ્રેમી માટે તડપતો રહે. આવા ભાવને રજૂ કરતા સુંદર દુહાઓ મળે છે. પ્રેમી દિવસમાં કેટલી વખત યાદ આવે તેનો જવાબ દુહામાં આ રીતે આપ્યો છે, 'પૃથ્વી પર જેટલા મેઘબિંદુઓ પડે અને આકાશમાં જેટલા તારા છે, પ્રેમીની દિવસમાં એટલી યાદ આવે છે.' કે પછી બપૈયાની જેમ પ્રેમીના નામની રટ લાગી જાય. મૃત્યુ પછી આત્મા પ્રેમીની પાસે જવા માગે છે અને જો પ્રેમી મળે તો ફૂલમાં જેમ સુગંધ ભળી જાય તેમ તેના અંગે અંગમાં ભળી જવાની તડપન દુહાઓમાં રજૂ થઈ છે.

સરોવરને હંસુ જપે, વરખા જપતો મોર;
સાજણને સાજણ જપે, ચાંદો જપે ચકોર. 618

પ્રેમીને પ્રેમી જપે, ભગત હરિને જેમ;
*જળને જપતી માછલી, જપું મિત્રને એમ.*619

સમદર લરૂં ટાઢિયું, એથી ય ટાઢો વા;
પિયુ વિનાના પોઢણાં, કાજળ કટારી ઘા. 620

સાજણ વિસર્યા ન વિસરે, જેથી બાંધ્યો નેહ;
પળપળ હૈયે સાંભરે, જેમ બપૈયોને મેહ. 621

પ્રથવી જળ પણગાં પડે, નભમે જીતને તાર;
દિલ સાજણીયા સાંભરે, દિનમેં એતી વાર. 622

મે મે કરતા અમે બાપૈયા ઘોડે બોલિયે;
નજર વિનાનો નેહ બાઝે નૈ બરડા ઘણી. 623

પંખિણી પરવશ પડી, પડી પરાયે હાથ;
હાડ ચામ તો નવ રહ્યાં, પ્રાણ ત્હમારી પાસ. 624

પંખી હોઉંતો ઉડીયે, ઘડી ન રાખું ધિર;
જેમ જેમ પ્રિતમ સાંભરે, તેમ તેમ લાગે તિર. 625

સરવર સુકાણા ખડીયું પીયું, પીયરથી દુખાણાં;
માન સરોવર હંસલાં, ઈ વનવન વીખાણા. 626

સિંદોર ચડાવે સગાં, દીવોને નાળિયેર દોય;
લોડણ ચડાવે લોઈ, તારી ખાંભી માથે ખીમરા. 627

તરિયા ગઈ, તૃષણા રહે, હૈયું હાલકલોલ,
*રતન ગિયું રોળ, પાદર તારે પોરહા !*628

ભર દરિયે કોઈ વા'ણ, ભેડાનું ભાંગી ગિયું;
પંડય થિયાં પાખાણ, રસ ગ્યો રેશમિયા. 629

તું વણકર અમે વણાર, નાતે પણ નેડો નહિ;
પણ ગણને રોવું ગજમાર, તારી જાત ન પૂછું જોગડા. 630

વાલા છેટે વાવડે, ઊડીને ન અવાય;
પોતાના પંડયમાંય, પાંખુ નહિ પાતો ભણે. 631

જે તે પોતે જીવ, એને પંડથી પુગાતુંહોત;
નશાં અવગત નો'ત, આ પીંજરને પાતો ભણે. 632

ઝાંઝવાંનાં જળ ઉપરે,(અમે) વાલમ હાંકયા વા'ણ;
આથી અદકાં એંધાણ, શિયાં બતાવું સ્નેહના. 633

ઊડી આવ્યો કાગ, કઈ વનરા વીંધી કરી ?
સાલે આપણો સેણ, કે ઊડીને આઘાં થિયાં ? 634

અબકે જો સજણ મિલો,પળ ઈક છંડુ ન પાસ;
રોમરોમ સે છીપ રહું, જ્યોં ફૂલન મેં બાસ. 635

સજન તેરે દરસ બિન, સૂકત સબહી શરીર;
પાપી નૈન સૂકત નહિ, ભરભર આવત નીર. 636

સજન શિકારે જાયેંગે, નેનાં ભરભર રોય;
બિધના એસી રેન કર, ભોર કબુ ના હોય. 637

પ્રીતમ જીસ દિન બિછુરે, નહીં અંગમેં ચૈન;
જૈસી બનમેં લાકડી, સીલગત હૈ દિન રૈન. 638

કિત બીધના સિરજી હમૈ, કિતકુ દિયો જુબાસ;
કિત મિલાપ પ્રીતમ તણો, કિત બિછુરનકી ત્રાસ. 639

આઠે પહોર ચોસઠ ઘડી, પલ પલ ચાહું તોય;
ના તું મળે ના મન રહે, ખરી વિપત મોય. 640

સારડિયું સગા, પંડયમાં જઈ પૂગિયું;
વલાસ્યું વલાહ, ખણખણ સાંભરે ખીમરા ?

સમદર હિલોળા પનંગથર, થર વેળુ સર વાળ;
સજ્જન અમને સાંભરે, દીમા એતી વાર. 641

ચિંધણ ચાળવિયાં, ખેરામાં ખંખેરિયાં;
રાણા રાખ થિયાં, તો ય વિસરશાં નહિ વાઘને. 642

કાજળ છેદું કટારિયે, શેકું અંગારે;
જે વણ ઘડી ન ચાલતું, તેણે વિસાર્યા જન્મારે. 643

પિય કારન અરપિયો, તન મન જોબન લાલ;
*પિયા પીર જાને નહીં, કીસસો કહે જમાલ.*644

(૪) પ્રેમમાં ઉપાલંભના દુહા

પ્રેમી જ્યારે બીજી વ્યક્તિ પાસે જતો રહે ત્યારે તેના પ્રત્યે ગુસ્સાનો ભાવ જન્મે એટલે તેને ઠપકો અપાય તેને ઉપાલંભ કહી શકાય. પુરુષની ભ્રમરવૃત્તિના કારણે સ્ત્રી હંમેશા તેને ઉપાલંભ આપે છે. પ્રેમમાં તો પોતાનાપણાના ભાવની સાથેનો હક હોય ત્યારે નાયિકા ઉપાલંભ આપે તેના દુહા અહીં મૂક્યા છે. જેમ કે નાયિકા ઉપાલંભ આપતાં નાયકને સમજાવે -'જેની સાથે પ્રેમ કર્યો હોય તેને આમ એકલા મૂકીને જતું ન રહેવાય. પ્રેમ કરવો હોય તો માથાના વાળ જેવો કરવો જે ક્યારેય સાથ છોડતા નથી. પ્રેમની રીત સમજાવતા અને ઉપાલંભ આપતા દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

જેથી લાગ્યો જીવ, તથી તન તારવિયે નહી;
ભલે જાય સમૂળાં શરીર, વિસારીએ ન વિંઝરા. 645

સજન એસા જાનિયે, જૈસે સિરકે બાલ;
*આપ જલે પર રીઝવે, તોય ન મેલે ખાલ.*646

સાજણ એડા ધારિયે, જેવા ટંકણખાર;
આપ બળે પર રીઝવે, ભાંગ્યાં સાંધણહાર. 647

સરવાણી સાચી હોય, તો દુકાળે ડુકેય નહીં;
પેટાળ પાપીયું હોય તો, ભખ ન દુઝે ભૂધરા. 648

પ્રીતમ પ્યારે ચતુર હો, તુમ જાનત સબ રીત;
*એસી દિલમેં રાખિયો, જાસુ ઘટે ન પ્રીત.*649

પ્રીતમ એસો કીજીએ, જૈસા ગૌકા દૂધ;
*અવગુણ ઉપર ગુણ કરે, સો લાખનમેં સુધ.*650

પ્રીતમ સેજા પોઢતા, વે દિન કિજીયો ચિત;
બીન પ્યારી રે'તા નહીં, આજે કઠે ગઈ પ્રિત. 651

મેંદી રગડું ભીંતકે, દેઉ હાર ઉતાર;
બાલમ વિન માલુમ પડૈ, સબ ફીકો શણગાર. 652

ટીકી નાખું આંગણે, કાજલ ડાલું ધોય;
નૈન નિરસ્યું ઉજલે, કિણ બીદ રૂકસી હોય. 653

સુણિયે સજની પ્રેમકો, પ્યાલો ભરલ્યા જાય;
મન જોબન પર છીડક દે, દો જપું તો બુઝ જાય. 654

પ્રીતમ થેમાં જ્યોં નહીં, કબી તક લીખું બણાય;
જલ છીડકયાં દુણી લગે, જોબનિયાં કી લાય. 655

પ્રીતમ એસી ન કીજિયે, જૈસા ઢાલ બોર;
ઉપર લાબી ચમકતી, માંહી બડે કઠોર. 656

પ્રીતમ ઘરે પધારીએ,મનમેં ધરીએ ધીર;
અભી મીટાઈ ના મીટે, હાંતા તણી લકીર. 657

કોયલ જુરે બાગનૈ, દેખ પગાને મોર;
મૈં તુમકો એસે ઝુરૌં, જૈસે ચંદ ચકોર. 658

પ્રીતમ તુમરે દર્શન બિન, નિશ દિન રહું ઉદાસ;
ખોળ હમારી યહીં પડી, પ્રાણ તુમારે પાસ. 659

બચન દે ગયે બાલમા, દો મહિના કો નામ;
જા બેઠે પરદેશ મેં, હૈ પૈસા સે કામ. 660

પ્રીતમ આપ સમુદ્ર હો, મેં નદીયન કા નીર;
શિર પડયો દરિયાવ મેં, ઘર આ નણદલ વીર. 661

પ્યાલા ભરિયો જહર કો, લીનો કંઠ લગાય;
આ પરદેશી બાલમા, નહીં તો ઘણ પી જાય. 662

પ્રીતમ ચાલ્યા ચાકરી, કાંધે ધરી બંધુક;
કો તો લારે લે ચલો, કૈ કર દો દો ટૂક. 663

પ્રીતમ એસી ન કીજિયે, જૈસા આકુ ફૂલ;
દૂરસે પ્યારા લગેં, મોહિં જહરકા મૂલ. 664

પ્રીત મીટાઈ ના મીટે, ચતુરન કે સંગ લાગ;
સો બરસા જલમેં રહે, ચકમક તજે ન આગ. 665

ચાંદા થારે ચાંદણે, ડાગલ ઘાલી ખાટ;
ગ્યા પિયા નહીં બાવડયા, રાત્યું જોઈ વાટ. 666

(૫) ઈશ્વરપ્રેમના દુહા

પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ અંતર્ગત ઈશ્વરને પ્રેમી ગણીને તેની ભક્તિ કરવી. પ્રત્યેક વ્યક્તિના હૃદયમાં ઈશ્વર પ્રત્યેની શ્રદ્ધા તો પડી જ હોય છે. આ શ્રદ્ધા જ્યારે પ્રેમમાં પરિણમે ત્યારે ઈશ્વર તેના માટે પ્રિયપાત્ર બની જાય. એવા ભક્ત માટે એક ક્ષણ પણ ઈશ્વરથી દૂર રહેવું મુશ્કેલ બની જાય. ક્ષણેક્ષણ ઈશ્વર માટેનો ઝુરાપો તેના વર્તનમાં દેખાય. ઈશ્વરને પોતાની તમામ યાતનાઓ સોંપીને હૃદયની આર્દ્રતા દુહામાં રજૂ થાય છે. આ ભાવના દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

મેરા પિવ મુજમેં બસે, વો નહિ મુજસે દૂર;
કઠોર બેન ન બોલીએ, સજની ભઈ હો ક્રર. 667

લગન પિયુસે લગાઈ હે, ઊડ જા પિયુ કે દેશ;
વહાં કયોં કાઢી બહાવરી, સેવત કિન્હા કલેશ. 668

બિરહા વિશ તનમેં લગા, છીન છીન છીજંત શરીર;
જૈત તુમ્હારે દરશ બિન, લગા કલેજે તીર. 669

પિયરા પત મેરી રખો, મેં આઈ તુમ પાસ;
અબ યહાં રહા ન જાવહી, લગી પ્રેકી ફાંસ. 670

અબ તો આશિષ દીજિયે, હો રહી મુજકો દેર;
આન મિલે હો ઉસ દેશમેં, બાલમ તજે ન મહેર. 671

સજના તિહારે દરશન બિન, કૈસે જીવન પરમાર;
જગમેં એકલ જૈતકો, છાંડ ચલી મઝધાર. 672

તુમ બિન મેરી કોન ગત, સુનેહો પિયા ચિત લાય;
દો નૈનાં નદિયાં બહે, હિયરા મીટે ન હાય. 673

બિહલ નૈન માને નહિ, કૈસે રહું સમજાય;
પિયા તિહારે દરશ બિન, અસુવામેં ઝંપલાય. 674

સજના સુખમેં સો ગઈ, જાગત હુવે પરમાર;
પિવ બિરહા પરદેશ ગઈ, પ્રીત કીન્હી બલિહારી. 675

પાતી લખી પ્રયાણકી, અબ તો બુલાવા ભેજ;
બાણશૈયા તનમેં બસી, પિયા બિન સૂની સેજ. 676

નેહ લગાયે નિઠુર ભયે, બિછરે કહાં પરમાર,
અવધૂત હૃદય તુમ ન લહે, યહાં બિરહા બિખધર. 677

(૬) વિપ્રલંભ શૃંગારના દુહા

પ્રેમીઓનું એકબીજાને મળવું એટલે સંયોગ. શરીરમાં જાગતા ભાવોને પ્રિયપાત્ર સુધી પહોંચાડવા માટે પ્રેમીઓ યુક્તિઓ કરતા હોય છે. દુહામાં ઉઘાડા શૃંગારનું નિરૂપણ થતું નથી. દુહામાં સમાજની મર્યાદામાં રહીને શૃંગારનું નિરૂપણ હોય છે જેમ કે મનની અંદર મોર મંથન કરે છે અને શરીરમાં વૃત્તિઓ ઉભરાઈ રહી છે ત્યારે હું એકલી શું કરું ? વર્ષામાં તમામ પ્રકૃતિ પ્રેમમાં તલ્લીન હોય ત્યારે પતિ પત્નીને એકલી મૂકીને જતા રહે તે કેમ કરીને સહન થાય ? પણ પતિ મેડીએ આવે છે ત્યારે આખી મેડીમાં આનંદની લહેર ફરી જાય છે.

પંથી ! એક સંદેશડો, ઢોલાને પહુંચાય;
જોબન-કળિયું મોરિયું, ભમર ન બેઠો આય. 678

પંથી! એક સંદેસડો, ઢોલાને કહી જાવ;
જોબન-હસ્તી જાગિયો, અંકશુ લઈ ઘર આવ. 679

પંથી! એક સંદેશડો, ઢોલા લગે લે જાવ;
જોબન-ચંપો મોરિયો, કળી ચૂટનકું આવ. 680

પંથી! એક સંદેશડો, ઢોલાને સમજાવ;
જોબન-આંબો ફાલિયો, શાખન ચાખે આવ. 681

લોભી ઢોલા આવ ઘર,કાંય ફીરે વદેશ;
*દિન દિન જોબન જાય તન, લાભ કે દિને લેશ ?*682

ખેતર પાકયું, કણ ઝરે, મન બેઠું માળે;
વળ્ય વેલો વિજાણંદ! (મને) રોઝડાં રંઝાડે. 683

ફરતું આવ્યું ફૂલ, માલમી મળ્યો નહીં;
માખી જાણે શું મુલ, ભમરા વિણ ભાણના. 684

આંબે લુંબું આવીયું, સાખે રસના માય;
કહેજો સખીઓ શ્યામને, વઈશાખ વસમો જાય. 685

આંબે જાળું લાગીયું, સળગ્યા સાગી વન;
ચાલોને સાજણ ઠારીયે, ઠરે અમારાં તન. 686

ગળ્યું તે ગોઠે નહિં, દૂધડિયે લાગે દાહ;
તું વિનાનાં નાગરી, મારે કાળજ ઉંડો ઘાય. 687

સેજું સૂની સાજણાં, ખાવું કડવું ઝેર;
તું વગરનાં નાગરી, ઊજડ સાબદું શ'ર. 688

એકલડાં અમે, મેડીમાં મણા નહિં;
કેદિક તો તમે, નજરે આવો નાગરી. 689

હૈયું હોય જો હાથ, વિગતે વિગતે વારિયે;
પણ ચાલે પિયારે સાથ, નત નત ઊઠી નાગરી. 690

ઘટડામાં ઘટમાળ, જીવલડો જંપે નહિં;
વાયા ઉન્હા વાય, નેણે અમારે નાગરી. 691

નવો મે'લ ને ધણ નવી, નવી જવાની નેહ;

ઠાકર મ્હેલ પધારિયા, મોતી વરસ્યો મેહ. 692

કોરી ગાગર જળ ભરી, સોન કટોરો હાથ;
રાણી ભરે રાજા પિયે, ધન આજુરી રાત. 693

પાવસ આવ્યો પ્રીતમા, પગલે પગલે ગારો;
મારું કહ્યું જો કરો, તો પાવસ પંથ નિવારો. 694

જે દિવસે પાવસ ઝરે, બપૈયા મન કુરલાય;
તે દિનનાં દુખ વાલમા, મુજથી સહયા ન જાય. 695

જે દિવસે પાવસ ઝરે, દમ્પતિ સુખમાં હોય;
તે દિન વેરી વાલમા, મંદિર ન મૂકે કોય. 696

મહી મોર તાંડવ કરે, મનમથ અંગ ન માય;
હું એકલડી કેમ રહું, વાલમ મેલી જાય. 697

બપૈયા પિયુ પિયુ લવે, કોયલ સરવે સાદ;
એણી રતમાં પીવ વણ, જીવ્યાનો શું સ્વાદ ? 698

થંભ થડકે મેડી હસે, ખેલણ લગ્ગી ખાટ;
સો સજણાં મર આવિયાં, જેની જોતાં વાટ. 699

અંગમાં આંબો મોરિયો, કુંચવે લાગી શાખ;
વખત પ્રમાણે વેડજો, રોળી ન કરશો રાખ. 700

નેણ મીલંત મન મીલે, મન મીલે વયણ મીલંત;
વયણ મીલંતે કર મીલે, કર મીલે દેહ મીલંત. 701

અંબર ઈંદર ગડગડે, રણમેં ગરજે શૂર;
ગોરી ગરજે સેજમેં, જોબનમેં ભરપૂર. 702

પાદર મોરી ફૂલડે, વનમાં મોર્યા કેસ;
ગોરી મોરી ભરજોબને, પણ પિયુ ચાલ્યા પરદેશ. 703

વર વરસારો આવિયો, જેની જોતાં વાટ;
જે આવે પડે વધામણાં, તેના થિયા ઉચાટ.[704]

સંભોગ શૃંગારના મેઘાણીએ નોંધેલા દુહાઃ

પહેલો પહોરો રેનરો, દીવડા ઝાકમઝોળ;
પિયુ કંટાળો કેવડો, ધણ્ય કંકુની લોળ્ય.

બીજો પહોરો રેનરો, વધિયા નેહ - સનેહ;
ધણ્ય ત્યાં ધરતી હો રહી, પિયુ અષાઢો મેહ.

ત્રીજો પહોરો રેનરો, દીવડા સાખ ભરે;
ધણ્ય જીતી પિયુ હારિયો, રાખ્યો હાર કરે.

ચોથો પહોરો રેનરો, બોલ્યા કુકડ કાગ;
ધણ્ય સંભાળે કંચવો, પિુ સંભાળે પાઘ.
(લોકસાહિત્યનું સમાલોચન - પૃષ્ઠ ૧૬૬)

(૪.૭.૨) દુહા શોર્યના

મધ્યકાળનો સમય એટલે પુરુષપરાક્રમનો સમય. માથાં પડે ને ધડ લડેની ભાવના સમાજમાં જોવા મળતી. ગૌરક્ષા, ધર્મરક્ષા, સ્ત્રીરક્ષા, જન્મભૂમિની રક્ષા, બાળરક્ષા માટે વીરો હસતા મોઢે પ્રાણનું બલિદાન આપી દેતા. યુદ્ધભૂમિમાં મૃત્યુ પામેલા વીરાનાં બલિદાનોને યાદ રાખવા માટે લોક્સમુદાય તેના પાળિયા બનાવીને પૂજતા. પુરુષને આ બલિદાન માટે તૈયાર કરતી પત્ની કાયર પુરુષની પત્ની બનવા કરતાં મૃત્યુને વધારે વહાલું ગણતી. પતિ યુદ્ધમાં જાય ત્યારે પોતાના હાથે તલવાર આપતી અને કહેતી, તમે યુદ્ધમાંથી ભાગીને ન આવતા કારણ કે જો તમે ભાગીને આવશો તો સખીઓ મને મહેણાં મારશે. એ જમાનાની સ્ત્રીઓ પતિ જ્યારે વીરગતિ પામે ત્યારે આનંદની લાગણી થતી અને પતિ પાછળ સતી થતી.

શૌર્યનાં આવાં કાવ્યોએ કેટકેટલાંય યુદ્ધોનાં પરિણામો બદલી દીધાં હતાં. પુરુષને ગળથૂથીમાં શૌર્ય-કસુંબીનો રંગ પાવામાં આવતો. રાણકદેવડી અને રા'ખેંગારની ગીતકથામાં આવતો દુહો, - જ્યારે રાણકદેવડીને પ્રાપ્ત કરવા સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાણકના પુત્રને મારવા માટે જાય છે ત્યારે રાણકદેવડી પુત્રને કહે છે, 'મરતી વખતે માણેરા મા બોલીને આંખોમાં પાણી આવે તો ક્ષત્રિયના કુળને કંલક લાગે.' આવો રંગ પ્રત્યેક સ્ત્રી પોતાના પુત્ર-સંતાનને સંસ્કારમાં પાતી. આવા દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

કંથા રણમાં જાય કે, મત ઢુંઢ કોઈ સાથ;
તારાં બેલી ત્રણ જણાં, હૈયું, કટારી હાથ. 705

કંથા રણમાં જાય કે, ભાગી કુળ મ લજા;
ઝોળી આવે ત્રબકતી, મર્દા કરે મજા. 706

મે પૂછ્યું સાહેલડી, ગાંજે કીતનો વાસ;
એક મારે ભડ પાંચસો, એતા ભડ પચાસ. 707

કંથા રણમાં જાય કે, ભાગી ન આયો શેણ;
તારી બાંહુ ન ગ્રહીશાં, તું ભાને હું ભેણ. 708

ગામ લટે ગઢ પાલટે, ધરા પલટી જાય;
શાહ પુરુષનો બોલવો, વચન પલટી જાય. 709

ધર છુઠે ધર પાલટે, ત્રીયા પડંદા તાવ;
ત્રણેય ટાણાં મોતના, કોણ રંકને રાવ. 710

કંથડા રણમેં ન ચડ્યો, દાન કદ્યુ નહીં દીન;
વસતે નગર ન જાણીયો, જમ્કુ કોણ કીન. 711

ઘર ઘોડી પિયુ અપચળો, અરિયા તણો ગરડ;
હજુ છોડે નહિ સાયબો, મુછાંય તણો મરોડ. 712

ભલકારો ઈ ભલા, શુરવીરને જ સોહાય;
માઠા માથા માંય, વસમો લાગે વેરડા. 713

બાજે બળિયા સાથ, મૂછે તા દઈને મરદ;
કરવા ઈ સંગાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 714

પડકારે પીઠ નઈ, હૈયે મરવાની હામ;
એ મરદુંના કામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 715

લાવા તીતર લાર, હર કોઈ હાકા કરે;
સાવજ તણો શિકાર, રમવો મુશ્કિલ રાજિયા. 716

દેવું મરવું મારવું, ઝાલવી ખાગાં જટ;
કલો કહે રે ઠકરો, ઈ ખરી ખત્રીયા વટ. 717

અમલ વટણને જોગ પંથ, ઈ સુરા હુંદા કામ;
કાયર ખડગ ન વાપરે, રાંક ન દેવે દામ. 718

મત ભાગે રે કંથડા, તું ભાગે મુજ ખોડ;
સંગતની સાહેલડી, તાલી દે મુખ મ્રોડ. 719

મારજો કે મારજો પિયુ, ન દે જો પીઠ લગાર;
સૈયર મેણા મારસે, કાયર કેરી નાર. 720

આશક નટ સાધક સતી, શુરા સહેવો સેલ;
અરાપરી કી બાત નઈ, ખરાખરી કો ખેલ. 721

કામન કે'છે કંથડા, વેરીયે ન કર્યા વખાણ;
પંચમાં પૂછાણો નહિ, પંડ ન થયા વખાણ. 722

સ્વામી કાજે રણ ચડે, વપુ ખાગ વ્રખંત;
સાંયા માંગું ઈતરો, ગીધાં માખ ભ્રખંત. 723

દાતા પુછે ન ટીપણું, શુકન નહીં પુછે શુર;
મરવાને મંગળ ગણે, રણ ચઢતાં રણ નુર. 724

કૃપણ જતન ધનરો કરે, કાયર જીવ જતન;
શૂર જતન ઈણરો કરે, જીણરો ખાધો અન્ન. 725

મરદું કેરી મૂછડી, દોદો બાલ ઘણાય;
ગંડક કેરો પૂછડો, તે શું શૂર ગણાય. 726

માણેરા, મ રોય ! મ કર આંખ્યું રાતીયું !
લાગે કુળમાં ખોય, મરતાં મા ન સંભારીએ.[727]

આવરદા આવી રહી, જૂના સામું જોય;
માણેરા! મરવા તણી, ખેંગારના! ખમત્યું નોય.[728]

હોય અસલ ઓલાદ, ખપમાં ખૂણે જાયના;
હારે હારોહાર, રાડ પડે ત્યાં રાજિયા.[729]

હિંમત કિંમત હોય, કિંમત વણ હિંમત કશી;
કરે ન આદર કોય, રદ્દ તે કાગળ રાજિયા.[730]

બાંધી ઢાલ તલવાર, વા'રે ચઢયો વાલમો;
રોળાણાં રણમાંય, સાચું ભણે સામતો.[731]

કંથા રણમાં ઝુંઝતા, કોની જોવે વાટ;
સાથી તારાં ત્રણ છે, હૈયં કટારી હાથ.[732]

કાં કંથા ભગવાં ધર્યાં, કાં શિર રાખ્યો કેશ;
કદરદાન નહિ દેખિયો, નહિ દેખ્યા દરવેશ.[733]

ઉતરા ઉતરા શું ભણો, સુણજો મારી વાત;
રણમાં જ્યારે ઘા પડે, ત્યારે ઉતરા શું દે હાથ.[734]

પ્રીતમ ઊઠ કે બાણ લે, મૂંછ મરોડ મ રોય;
મરદે મરવું હક્ક છે, રોવું હક નહિ હોય.[735]

ઘોડો જોડો પાઘડી, મૂંછું તણી મરોડ;
ચાર ચીજ એ ના ચૂકે, રજપૂત રાઠોડ.[736]

વસમી વેળા વાસતે, સંઘરિયે રજપૂત;
કામ પડે પાછા હઠે, કાયર શ્યાલ કપૂત.[737]

કંથ કટારી આપણી, ઊભાં પગાં ન દેય;
રૂધિર ઝકાળે ધડ પડે, ભાવે સોહી લેય.[738]

કંઈ લીધાં લેવરાવિયાં, હું લીધા સમરથ્થ;
રણ વચ્ચે પડે બૂમડી, ત્યાં જોજે મુજ હાથ.[739]

માથું તૂટું ધડ ઘસ્યું, પાસાં ગાઠાં જાય;
ઉપર બિજોરા મોરિયા, તે ફળ આરોગે કોય.[740]

વધાવા રૂડી વાતડી, સહિયર ન લજ્જે જેણ;
શૂર ઘમડે ગુડિયા, હાથ હણ્યા પરિયેણ.[741]

સાતસેં ઘેમડ ગુડિયા, સોડા સંખ નપાર;
મસ્તક વોણાં ધડ લડે, મામી મુજ ભર્તાર.[742]

શૂરા પાસે ઘર કરી, લજવી મોરા કાંત;
તું રહ્યો હોત ઘર ઝુંપડે, તો હું રણમાં જાત.[743]

તીખા તુરી ન પલાણિયા, અવસર ખગ ન લગ;
તેનો જન્મારલ એળે ગયો, જેને કામિની કંઠ ન વળગ.[744]

પડકારે નાખે પલાણ, જે તુરત વારે ચડે;
એ શૂરાનાં એંધાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે.[745]

ઊઠી કંથ હથિયાર લે, મેં લઉ શક્કર તુપ;
પ્રાહુણારા તો મેજ બળ, રણમાં બળ તો તુજ.[746]

શૂરા તેજ ધરે નહીં, જુધરણ ઝુડે ગમાંડ;
સત બચન પાલો નહીં, ઊલટ જાય બ્રહ્માંડ.[747]

રણ ચડો ઠાકરો, બહુ બતાવો બળ;
રામ રખોપે આવશે, જખ મારે જેલમ.[748]

બાંધો ઢાલ તલવાર, વહારે ચડિયો વાલમો;
રોળાણો રણ મોઝાર, સાચું સોરઠિયો ભણે.[749]

ધનકું ઊંડા નહ ઘરે, રણમે ખેલે દાવ;
ભાગી ફોજાં ભેડવે, તાકું રંગ ચડાવ.[750]

ભલ ઘોડો વલ વંકડા, હલ બાંધવા હથિયાર;
ઝાઝાં ઘોડામાં ઝીંકવા, મરવું એક જ વાર.[751]

મૂળુ મૂછે હાથ, તરવારે બીજો તવાં;
હત જો ત્રીજો હાથ, તો નર અંગ્રેજને નમત.[752]

સખી તમણાં કંથને, ઘેર્યો ઘણાં જણાહ;
શિર બહોરાં મુખ મંગણાં, બેરી ચહુ બળાંહ.[753]

લે ઠાકર ધન આપણો, દેતો રજપૂતાંહ;
ધડ ધરતી પગ પાઘડે, આંત્રાવલી ગીધાંહ.[754]

ઢોલ સુણંતાં મંગલી, મૂછાં ભ્રોહ ચઢંત;
ચવરીહી પહયાણિયો, કુંવરી મરણી કંત.[755]

ઈલા ન દેણી આપરી, હાલરિયાં હુલરાંય;
પુત શીખાવે પારણે, મરણ બડાઈ માય.[756]

અહ ભગ્ગા પારક્કડા, તો સખી મુજ ઈ પેણ;
અહ ભગ્ગા અમે તણા, તો તિહ મરીય પડેણ.[757]

બિન માથૈ બાઢે દળાં, પોઢુ ગરજ ઉતાર;
તિણ શૂરાંરો નામ લૈ, ભડ બાંધે તલવાર.[758]

ભાભુ દેવર એકલો, સોચીં જે ન લગાર;
મુઝ ભરોસો નાહરો, ફોજાં ઢાહણહાર.[759]

રણ ખેતી રજપૂતરી, વીર ન ભૂલે બાળ;
*બારહ બરસાં વાપરો, લહે વેર લંકાળ.*760

આઠે સુજસ પ્રભુતા ઉઠૈ, અવસર મરિયાં આય;
મરણો ઘરરો માંઝીયા, જમ નરક લે જાય. 761

શૂરા સોહિ પિઘાણીયે, લડે ધરમ કૈ હેત;
પૂરજા પૂરજા કટ પડે, કબહુ ન છોડે ખેત. 762

ઢોલ બજંતાં હે સખી, પતિ આયો મુહિ લૈણ;
બાકાં ઢોલાં હું ચલી, પતિકો બદલો દેણ. 763

કટકા તબલ ખુડકિકયા, હોય મરદાં હલ્લ;
*લાજ કહે મેર જીવડા, વૈસ કહે ઘર ચલ્લ.*764

કલો પરાધૈ આપરી, શીખ દીયે સારાંહ;
વધે ન ઉમંગ કાયરાં, ઘટે ન ઝુઝરાહ. 765

સિંધુ રાગ સોહામણો, શૂર મન હરખ ન માય;
શિર પડે ધડ લડે, એનાં વધામણાં વૈકુંઠ જાય. 766

ભાયડા બાંધે ભેઠ, માટીપણું મેલે નહિ;
ઝાટકાની પડે ઝૂડ, કણ ઊગે કેસરિયા તહીં. 767

રાણી કહે રજપૂતને, ત્રાગો ભલો ન તન;
તન જાતે ત્રાગો રહે, સોય દહાડા ધન. 768

પડકારે પીઠ નહીં, હૈયે મરવાની હામ;
એ મર્દનાં કામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 769

હાકલ સામો હાલવો, લૂંટવો અરીસુ માલ;
જશ મળવવો જગતમાં, સહેલો નથી સાવ. 770

ફળ-ફળાદિક જોય, જાળવી તન જતન કરે;
નર શૂરાને નો'ય, વા'લું માથું વેરડા. 771

ડહકે આવે દેહ, તો ય ઉંકારો નવ ઓચરે;
ઈ મારગ મૂકી મરે, ભડ નર સાચો ભૂધરા ! 772

કા પુરુષરી કામની, જગમેં જીવન વખ્ખ;
નત નત મેણાં સાંભળે, દન દન પામે દખ્ખ. 773

સખી અમણો સાયબો, જમસું માંડે જંગ;
ઓળે અંગ રાખે નહિ, રણરસિયા દે રંગ. 774

સખી અમણો સાયબો, નિરભે કાળો નાગ;
શિર રાખે મણી શામ, ક્રમ રીઝે સિંધવ રાગ. 775

સખી અમણો સાયબો, સુણ નગારા ધીંહ;
જાવે પરદળ સાંવરો, જેમ સાદુળો સિંહ. 776

પ્રીતમ ઊઠ કબાણ લે, મૂછ મરોડ ન રોય;
મરદે મરવું હક્ક છે, રોવું હક્ક ન હોય. 777

દાતા પૂછે ન ટીપણું, ભગતાં ન ટાણું જોય;
શૂરા શુકન ના જુવે, મુએ જ મંગળ હોય. 778

બહાદુર પુરુષ સમશેશ લઈ, કરત દુષ્ટ સંહાર;
કાયર સુણ ડરતા તહાં, જ્યોં મૃગલાકી નાર. 779

બહાદુર પુરુષ પ્રખ્યાત હે, કાયર નહીં હે કોઈ;
જો ક્ષત્રી કાયર હુવો, તો લાજ કુળરી ખોઈ. 780

વંશ તણી ટોચે ચઢી, બે શોભે બળવાન;
દેવાલય પર દેખીએ, શૂરો ધજા સમાન. 781

તુજ પૂછું પનિહારી, ગંજે કેતો વાસ;
પંચે ભાગે પાનસો, એડા ભડ પચાસ.[782]

દો દો તલવાર બાંધકે, સભી કહાવત શૂર;
યુદ્ધ ટાણે ઓળખો, કીનકે મુખ પે નૂર ![783]

બળિયાનું બળ જાણશે, સામો જઈ બળવાન;
ગજબળ જાણે સિંહબળ, ઉંદર રહે અજાન.[784]

મરવાનું છે મહી વિષે, એમાં ન મળે ફેર;
યુદ્ધ તન ક્ષત્રી તજે, મરે ન મરદો ઘેર.[785]

કાછ દઢા કર વરસાણ, મન ચંગા મુખ મીઠ;
રણ શૂરા જગ વલ્લભા, સો મેં વિરલા દીઠ.[786]

માછો કાદવ માહે, પળ જીવે પાણી પખે;
શૂરાંને એ સોભાગ, જળ જાતાં જીવે નઈ.[787]

દેશ પિયારો ભોમ પરી, કોની ન કીજે આવ્ય;
દઈએ રણને દેહડી, કોની ન ખાઈએ ગાળ.[788]

ધરતી હાકે ધમધમે, જબરો જામે જંગ;
મેદાને મરવા તણો, ચડે કસુંબલ રંગ.[789]

શૂરા સોઈ પિછાણીએ, લડે ધરમ કે હેત;
પરજા પરજા કટ પડે, કદી ન છોડે ખેત.[790]

વધે પલકમાં વાદળી, લાગે પ્રથમ લગાર;
તેમ પરાક્રમી પુરુષને, વધતાં શેની વાર.[791]

(૪.૭.૩) દુહા જીવનની કરુણતાના

માણસનું જીવન દેખાય એટલું સુગમ નથી. તેમાં અનેક પ્રકારની યાતનાઓ અને વિડંબનાઓથી ભરેલું છે. ક્યારેક કુદરત માણસની પરીક્ષા કરે, ક્યારેક સંજોગો વિપરીત બની જાય, ક્યારેક કુદરત સામે માણસ સાવ વામણો બની જાય, ક્યારેક સ્વમાન મૂકીને ન ગમતું કામ કરવું

પડે. આ બધી પરિસ્થિતિમાં જીવન દુષ્કર લાગે. જિંદગી ખારી ઝેર લાગે. તેનું વર્ણન લોકદુહાઓમાં મળે છે. દુહાઓ લોકસમુદાયને જીવનની કપરી સ્થિતિમાં ટકી રહેવાનો સધિયારો આપે છે.

પોટા પાંખુ પખે, જે કી રાણ જીવાડિયા;
પાંખુ પરવરતે, ભોમ ઘણેરી ભાણના. 791

સરગથીય સોહામણું, માનવીને મૃતોલક;
બે ત્રણ ગાળું બુરીયું, જરા મરણ વિજોગ.

પાન ખરંતા યું કહે, સુન તરુવર વનરાય;
અબકે વીછુરે કબ મીલે, દૂર પડેગો જાય. 792

તબ તરુવર ઉત્તર દિયો, સુનો પુત્ર ઈક બાત;
ઈસ ઘર એસી બાત હૈ, ઈક આવત ઈક જાય. 793

મૃગ કસ્તુરી ભોરીંગ મણી, મુકતાફળ ગજરાજ;
એ ધન પે નિરધન ભલો, જીવત ન આવે કાજ. 794

ગાવી ગુણની ગાથા, નાથ કહી નિર્માલ્યને;
હેઠો રાખી હાથ, માંગ્યાથી મરવું ભલું. 795

ધનવાળાને ધામ, કરગરવું કંગાલ સમ;
સો સો ભરી સલામ, માગ્યાથી મરવું ભલું. 796

ચેરા પર ધરી ચિન, અકાળ મૃત્યુનાં અખિલ;
ખાસ બનીને ખિન્ન, માગ્યાથી મરવું ભલું. 797

કાચો ઘડો અણજાણ્યે, મેં ઉપાડિયો;
ભવનો ભાંગણહાર, જેઠીરાણ જાણેલ નહિ. 798

જેની જોઈએ જોડ, જોતાં જેહ જડે નહીં;
કાંઈક ખાપણને ખોડ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 799

પાઠાંતર -૧ જેઠવા જનમ થતે, માળા મૂકેલ નહિ;
પાખડિયું પરવરતે, ભોમ ઘણેરી ભાણના.

પીપળ પાન ખરંતા, હસતી કુપળીયાં;
અમ વિતીતમ વિતશે, ધિરો બાપડીયાં. 800

રોવો રોવણહાર, ગળાં મોકળાં મેલિને;
હું કિસે બંધાવું પાળ, સાગર ફાટયો સાખડા. 801

કડવા બોલો શેઠને, જૂઠા બોલી નાર;
નિત્ય જમાઈ પરોણલા, એ તો માથે ભાર. 802

મોર મારે હરણ હેરે, ભાંગે સરવર પાળ;
બાળપણમાં મા મરે, કાં ઘર ભાંગે અતરિયાળ. 803

ઘર નમ્યું તો ભલે નમ્યુ, તું કાં નમ્યો મોભ;
જે ઘર પુત્ર ઊઠી ગિયા, તે ઘર સદાય શોક. 804

ફૂઈ વણ ઝૂરે પીપળી, ફળ વણ ઝૂરુ જાઈ;
બંધુ વણ ઝૂરે બેનડી, પૂત વણ ઝૂરે માઈ. 805

વાંઝ પુકારે થરથરી, હું કાં જન્મી મુજ માય;
પુત્ર ન હિંચોળ્યો પારણે, (મને) વહુઅર ન લાગી પાય. 806

દીકરાને લઈ ગઈ ડાકણો, દીકરીને લઈ ગયા દૂત;
ડોસો ડોસી એમ કહે, રહ્યાં ઊંટના ઊંટ. 807

હૈડા ભીતર દવ બળે, કોઈ ના જાણે સાર;
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કિરતાર. 808

રત્નાકર જેવો પિતા, લક્ષ્મી જેવી બહેન;
તો પણ ભિક્ષા શંખને, જુઓ ભાગ્યની દેન. 809

મસાણ સુધી સાથ, ચહેમાં સૂવું એકલું;
કોઈ ન ભીડે બાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 810

જવતાંની જંજાળ, મૂવાં સુધી મટે નહીં;
એનાં રામ નહીં રખવાળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 811

કંઈક નર, કંઈક નાર, હર વાટે ભેળાં હુવા;
સપના જયું સંસાર, કીસી વિમાસણ કિસનિયા. 812

<u>(૪.૭.૪) દુહા રાષ્ટ્રપ્રેમના</u>

સંસ્કૃતમાં સુભાષિત છે કે, 'जननी जन्मभूमि स्वर्ग अपि गरीअची.' પ્રત્યેક વ્યક્તિને માતા અને માતૃભૂમિ સ્વર્ગથી પણ વધારે પ્રિય હોય છે. સમયે સમયે માતૃભૂમિ માટે વીરોએ પોતાનું બલિદાન આપ્યું છે. તેમાંથી જ પ્રેમનો ઉદ્ભવ થાય છે. પ્રત્યેક વ્યક્તિ યથાશક્તિ પોતાના દેશ માટે બલિદાન આપે છે. દેશપ્રેમ, દેશાભિમાન પ્રત્યેક નાગરિકમાં હોવો જોઈએ. આ રાષ્ટ્રપ્રેમ જ દેશનિર્માણ અને દેશસુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરે છે.

શીતળ શીખરી શુભ્રતા, આભા અમલ ઉદાત;
મલય સુગંધી મન હરે, જય જય ભારત માત. 813

નાથ સિદ્ધ જોગી નિપુણ, તુજ સેવક તે તાત;
જ્ઞાન યગ રવી ગુરુ જનો, જય જય ભારત માત. 814

ધર્મ કર્મ ધારણ ધરા, પંકજ પુન્ય પ્રભાત;
કવિતા સરિતા ફૂલવતી, જય જય ભારત માત. 815

મનુ સ્વયંભૂ મહિપતિ, ઉજવળ સુજશ અપાત;
શ્રીગરૂશંકર દત્ત સુત, જય જય ભારત માત. 816

રામ કૃષ્ણ બુદ્ધ વીરને, વાલ્મિક વિખ્યાત,
માઘ બાણ કાલી કવિ, જય જય ભારત માત. 817

શ્રી પ્રતાપ શિવરાજને, જગડુ જગ વિખ્યાત;
દયાનંદ ઋષિ માનીએ, જય જય ભારત માત. 818

પરદુ:ખભજંન વીરને, ચંદ્રગુપ્ત સાક્ષાત;
સિદ્ધ મુનિ ચાણક્યની, જય જય ભારત માત. 819

સુફલા સુજલા શસ્યયુત, હિતકર પ્રેમ હયાત;
વીર જનેતા વિમળ જશ, જય જય ભારત માત.[820]

પ્યારો જે મુજ દેશ, આજ અમોને સાંભર્યો;
સુખ ન પામું લેશ, પ્યારા મારા દેશવિણ.

(૪.૭.૫) દુહા સંપના

એકતામાં જ ખરી તાકાત હોય છે. એકતા હોય તો પરિવારનું અન્ય વ્યક્તિ કશું બગાડી શકતી નથી. એકલું ઝાડ તોફાનમાં ઊખડી જાય છે પણ એકબીજાના સાથમાં રહેલાં વૃક્ષો ટકી જાય છે. એવી જ રીતે સખતમાં સખત પથ્થરમાં પણ તિરાડ પડતાં વૃક્ષો ઊગી નીકળે છે અને સખતમાં સખત પથ્થરને પણ તોડી નાખે છે.

સંપ વિશેના દુહાઓ 'ભાડરૂ' નામ વાળા દુહાઓ વિશેષ મળ્યા છે. તેમાં સંપ અને એકતાનું મહત્ત્વ બતાવવામાં આવ્યું છે. કુસંપના દુહાઓમાં અંતે તો સંપનો જ મહિમા ગાવામાં આવ્યો છે. કુસંપથી વ્યક્તિનું, સમાજનું અને રાજ્યનું પત્ન થાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે.

આણંદ કે કરમાણંદ, સબસે બડો સંપ;
સંપ કટ્યો પથર મહીં, તરુવર ઉગત લંપ.[821]

સંપ કરે કીંમત વધે, ઘટઘટકે મન રીસ;
થાય આંકને ફેરવે, ત્રેસઠના છતરીસ.[822]

જગનાથે નરમેલ જનો, જનાવર જંતુ સહું;
જણાય જોતાં સહેલ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[823]

સગાં સનેહી સહુ થાય, મળે પરસ્પર મતલબે;
પણ કહેવત પ્રખ્યાત, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[824]

જુઓ જનાવર મસ્ત, મન હસ્તિ મહાવત કને;
ખાય પીએ થઈ સ્વસ્થ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[825]

સર્પાદિક સપડાઈ, સાવા પણ સાથી કને;
બેસી રહે બંધાઈ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[826]

જાય કીડી જો એક, દરમાં કે ડબરા વિષે;
આવી મળે અનેક, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 827

ભૂખ્યાં કો દુઃખાય, ઢોર સહુ સ્વામીગૃહે;
બાંધે ત્યાં બધાય, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 828

અન્ય જાતિ પણ એમ, માન તજી મળતા રહે;
તો ન સજાતીય કેમ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 829

એક કાગ કચવાય, અનેક થઈ ત્યાં એકઠા;
કાં કાં કરીને કાય, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 830

મર્કટ જો મુંઝાય, કિક્યિારે ટોળે મળી;
વેર લીધે વીખરાય, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 831

રાવણ મારી રામ, જીતી લાવ્યા જાનકી;
કર્યું વાનરે કામ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 832

વણ પૈસે વનરાજ, જબરો થયો જંગલ વસી;
હતા ભીલ જોલ હાથ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 834

પાડોશી પરનાત, મદદ કરે મારા ગણી;
દુઃખ વખતે દિન-રાત, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 835

લાખો દઈ બક્ષિસ, દક્ષજનો ન દબાઈને,
બાંધો ધોરણ બેશ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 836

વધવા જ્ઞાન વિશેષ, ઘટિત ઉપાય ઘડયા કરો;
હોંશે કરી હંમેશ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 837

સમધાનથી સર્વ, વધવા સદાસુ સંપત્તિ;
ગુણી થાઓ તજી ગર્વ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ. 838

મળી પ્રજા મહીનાથ, રાત દિવસ રળતા થવા;

ઉદ્યમ કરો અગાધ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[839]

જાણો સર્વ જરૂર, નોખા તે નોખા પાડે;
ત્યાગી કલેશ કસુંપ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[840]

ટળવા સૌ સંતાપ, પાપકર્મ ન કરે કશું;
સમજી પ્રભુ પ્રતાપ, ભેળાં રે'તે ભાંડરૂ.[841]

કરે જે જન કલેશ, લેશ નહીં સુખ તે લહે;
હરકત સહે હંમેશ,એનું કાળું મુખ કિસનિયા.[842]

મોટા રૂડાં રાજય, કજિયામાં કથળી ગ્યા;
આખર એહ ઈલાજ, એનુ કાળુ મુખ કિસનિયા.[843]

થોડા મે વરસે સમે, રાખે લીલા છોડ;
ભોં ભીનાશ નહિ છોડશે, જમીન સંપે ગોડે.[844]

(૪.૮) માનવ સ્વભાવના દુહા :

(૪.૮.૧) દુહા માનવસ્વભાવના

માણસના વ્યક્તિત્વનો આધાર તેના મન કે સ્વભાવ પર રહેલો છે. વ્યક્તિના સ્વભાવમાં પરિવર્તન આવતું નથી એટલે લોકદુહામાં ક્યારેક એવો પણ બોધ આપવામાં આવે છે કે, અમુક વસ્તુઓ દબાવ્યે જ ગુણ કરે છે અને સારા સ્વભાવની મૃત્યુ સુધી પણ મીઠાશ જતી નથી.
કેટલાક દુહાઓમાં જ્ઞાતિગત અને જાતિગત સ્વભાવનાં લક્ષણો પણ બતાવવામાં આવ્યાં છે જેમ કે જાટ, જમાઈ, ભાણેજ, જાચક, રબારી અને સોનીના સ્વભાવની એક જ લાક્ષણિકતા છે - તેની નજર હંમેશા લેવા પર જ હોય છે.

સ્વભાવની જેમ જ મન પણ ચંચળ છે. મન પર કાબુ મેળવી લઈએ તો દુઃખી થવાનો વારો આવતો નથી. એવા દુહાઓ લોકસાહિત્યમાં મળે છે.

ઘોડું ઘુંઘટ મીન જળ, લજકુળ અસ્રીયાં;
એતાં માડી ન શીખવે, કુદંતા કુરંગા.[845]

ભોરીંગ ભમરો ચતુર નર, ડસીને દુર ફરંત;
માખી મકોડો મુરખ નર, મધ લાળે મરંત.[846]

ગોલા ઢોલા ગાદલાં, કાદવને કપાસ;
એતાં ખુદયાં ગણ કરે, વણ ખુંદયા વિનાશ. 847

કણ કણબી ને કુટવો, કસુંબો ને મજીઠ;
એતાં ગુંદયા ગણ કરે, વણ ગુંદયા ન દીઠ. 848

જે સાંઠા શેરડ તણા, ઈ ભર બાથે ભરડાય;
તે રસ કડે તવાય, મીઠપ ન મેલે માનડા. 849

ખેડુ પગ ખુંદે કરે, જીં વાવે ઝાડ;
સાંઠા શેરડના, મીઠપ ન મૂકે માનડા. 850

કર આંબો વેડે કરે, ઘણ શાખું ઘોળાય;
જાડા લીજત ન જાય, મીઠપ વાળી માનડા. 851

સોળવલું સામત તણું, સો તાવેય તવાય;
જાડા તેજ ન જાય,મગરે બીજું માનડા. 852

તવી તન ટાંચે કરી, તોય મીઠપ મેલીના;
સાંઠા શેરડના, દુનિયા વખાણે દાદવા. 853

આઘાં પેરે લુગડાં, વાતું કરે અજબ્બ;
રાજાનાં મન રીજવી, ગોલા કરે ગજબ્બ. 854

વાંસ વધે વીસ કાતળી, પોલોને ય પોલો;
ગોલો બેસે ગાદીએ, ગોલો તેય ગોલો. 855

હળદી જરદી ના તજે, ખટરસ તજે ન આમ;
ઉત્તમ ગુણને ના તજે, ગુણ તજે ગુલામ. 856·1

પાઠાંતર ·1 હરદી જરદી ના તજે, ખટરસ તજે ન આમ;
શીલ પુરુષ અવગુણ તજે, ગણકું તજે ગુલામ. 857

ડાકણ મંત્ર અને અમલ, તસ્કરને વળી જુવા;
કાછ બગડી જે કામની, તે લક્ષણ જાયે મુવા. 858

જટ જમાઈ ને જાચકા, ત્રણનો એક સ્વભાવ;
લીધું લઈશ ને વળી, લેવા ઊપર ભાવ. 859

જાટ જમાઈ ભાણજો, રબારી ને સોનાર;
એ તો કદી ન આપણાં, કરી જુઓ ઉપકાર. 860

મેમાન મર્આિ ને મહિપતી, ચોથી ઘરની નાર;
એતો અછત કળે નહિ, લાવ લાવને લાવ. 861[1]

આથ અનાથ જાણે નહીં, ચડે જણાં હઠ ચાર;
બાળક, માગણ, રાજવી, લાડ ઘેલડી નાર. 863

કાગા વહાલું કુંભ જળ, સ્ત્રીને વહાલી વાત;
બ્રાહમણને ભોજન ભલું, ગદ્ધા વહાલી વાત. 864

ઔષધ કર્યા અનેક, વિધિએ વિધવિધ રોગના;
ઓસડ સ્વભાવનું નહિ એક, સાચું સોરઠિયો ભણે. 865

રાજા વાજાં ને વાદરાં, ત્રણેનો એક સ્વભાવ;
નીચાં નીચાં પરહરે, ઊંચા ઉપર ભાવ. 866

શૂરવીર, પંડિત, દાતા પુરુષ, નમણી ઉત્તમ નાર;
જે જે સ્થળ જાય ત્યાં, આનંદ લહે અપાર. 867

મૂર્ખ માનુની, મહિપતિ, શૂરવીર ને દાતાર;
વાર્યા કોઈના નવ વળે, હઠ પકડે હદ પાર. 868

પાઠાંતર [1]

માંગણ છોરૂ ને મહિપતી, ચોથો તે લેણદાર;
એટલા અછત ના કળે, લાવ લાવને લાવ. 862

મઢે પાંખ મુક્તા થકી, રમ્ય પઢાવે રાગ;
હેમપાંજરે હોય પણ, કોયલ બને ન કાગ. 869

<u>(૪.૮.૨) દુહા માનવમનના</u>

માણસના સમગ્ર વર્તનનું કેન્દ્રબિંદુ મન છે. માણસ મનને વશ થઈને કામ કરે છે. મનને વશ છે તે સંસારી અને મન જેનું વશ તે વૈરાગી. મનની ગતિ સૌથી તેજ છે. મન એક ક્ષણમાં દુનિયાની સફર કરીને પાછું આવી જાય છે. મન ન કરવા જેવાં કાર્યો કરવા માટે પણ માણસને પ્રેરે છે. મનની આ ખાસિયતોને સ્પષ્ટ કરતા દુહાઓ મળે છે. જેમાં મનની લાક્ષણિકતાઓને સુપેરે વ્યક્ત કરી છે. ઉંમર વધતાં માથાના વાળ સફેદ થઈ જાય છે પણ મનમાં રહેલો મેલ જરા પણ ઓછો થતો નથી. જ્યારે જરૂર હોય ત્યારે મન કંઈ હોય છે અને જરૂર પૂરી થઈ જાય ત્યારે મન બીજું જ હોય છે. મનની દોડ તો સમુદ્રની લહેરો જેવી છે. જ્યાં એક પૂરી થાય છે ત્યાં બીજી ઉદ્‌ભવે છે. વિચારો કરવાથી મુસીબતો જતી નથી કે ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી. છતાં મન વિચારો કર્યા વગર રહેતું નથી. ઘરે સોનાનો પર્વત લાવી દો તો પણ મનની તૃષ્ણાઓ પૂરી થતી નથી. મન સુધરી જાય તો તે મિત્ર છે અને ન સુધરે તો તેના જેવો એક પણ દુશ્મન નથી. દુહાઓમાં તો ત્યાં સુધી કહેવાયું છે કે, 'હાંડીમાં જે રાંધવા માટે મૂક્યું હોય તેની સુગંધ બહાર આવે છે તેમ મનમાં જે પડ્યું હોય તે વર્તનમાં આવે છે. આવા સુંદર દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

કાળપ મૂકે કેશ, મન કાળપ મૂકે નહીં;
વીપરીત થતાં વેશ, વે ગયે વલખા રહ્યાં. 870

પડી ગરજ મન ઔર છે, સરી ગરજ મન ઔર;
ઉદરાજ મન માનવનું, એકે ન રહે કૌર. 871

જૈસી દોડ સમૈકી, વૈસી મનકી દૌડ;
મનકી મનમેં રહ ગઈ, ભઈ ઔર કી ઔર. 872

કલ્પે સંપત ના મીલે, કલ્પે વિપત્તિ ન જાય;
મનકો એહી સુભાવ હૈ, બિન કલ્પે ન રહાય. 873

તનની તૃષ્ણા સહેજ છે, સવા શેર કે શેર;
મનની તૃષ્ણા નવ મટે, જો લાવે ઘર મેર. 874

મન ઢોંગી મન ધૂર્ત હૈ, મન મેગલ સમાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન.[875]

હે મન તજ તું શ્યામતા, કેશ દિયે ઉપદેશ;
હમ બદલે તુમ વો રહે, તામેં બડો કલેશ.[876]

બાહેર આવે બાસ, હોય હાંડીમાં તેહની;
મન તણી મસલત, ખાસ મુખ પર આવે મુગલા.[877]

મન ગયા તો જાન દે, તો મત જાય શરીર;
ખેંચે બિના કમાનનાં, કહાં લગેગા તીર.[878]

મન મેરા પંખી ભયા, જહાં તહાં ઊડ જાય;
જહાં જેસી સંગત કરે, તહાં તેસા ફલ ખાય.[879]

મન મતંગ માનત નહીં, જબ લગ ખતા નખાય;
જેસે વિધવા નાર કો, ગર્ભ રહે પસતાય.[880]

મન ઘોડો માતો ફરે, લિયે ન લેશ લગામ;
તાણી તન તોય સંચરે, ઠરે ન એકે ઠામ.[881]

સારાને નરસું ગણે, જો મન ઊઠી જાય;
ભમરો ભોગી સુગંધનો, ચંપાને ન ચહાય.[882]

મનકો કહો ન કીજિયે, મન જ્યોં લે ત્યોં જાય;
મનકો એસો મારિયે, ટુક ટુક હોકર જાય.[883]

<u>(૪.૮.૩) દુહા વાણીના</u>

વાણીને ફૂલ અને બાણ સાથે સરખાવવામાં આવી છે. શબ્દો જ જખ્મો આપે છે અને શબ્દો જ જખમ પર મલમ લગાડવાનું કામ પણ કરે છે. મીઠી વાણી સૌને ગમે અને મીઠી બોલીવાળો માણસ સર્વત્ર આદર પામે છે. કોઈ દ્વારા કહેવાયેલાં કટુવચનો જિંદગી પર્યંત હૃદયમાં ખટક્યા કરે અને સારાં વચનો કોઈના જીવવાનો આધાર પણ બની જાય છે.

લોકદુહાઓમાં મીઠી વાણી માટે કોયલ અને કાગડાનું રૂપક આપવામાં આવે છે. કોયલ પોતાની મીઠી વાણી દ્વારા સૌનું હૃદય જીતી લે, જ્યારે કાગડો કર્કશ અવાજના કારણે તિરસ્કાર પામે

છે. લોકદુહાઓમાં સજ્જનોનાં વચનો પર વિશ્વાસ કરવાનો અને મનની વાતો પણ સજ્જન સામે રજૂ કરવાનો બોધ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

મોતી ભાંગે વીંધતાં, મનડું વેણ કવેણ;
તુરી ભાંગે ટેપાવતાં, સાંધો ન લીયે શેણ. 883-1

કાગા કાકું લેત હે, કોયલ કીનકું દેત;
મધુર વાણી બોલ કર, સબકા મન હર લેત. 885

આણંદ કે કરમાણંદ, વાતે વાતે ફેર;
એક વાતે વઘન મટે, એક કરાવે વેર. 886

કોયલડીને કાગ, વાને વરતારો નહિ;
જીભડીએ જવાબ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 887

ઉપજાવે અનુરાગ, કોયલ મન હરખીત કરે;
કડવો લાગે કાગ, રસણારા ગુણ રાજિયા. 888

દાઢમાં ખટકે કાંકરો, કણું ખટકે નેણ;
વચન ખટકે ઉરમાં, ગયા ખટકે સેણ. 889

મોઢાં મોરિ જોગ, (એના) ચોકડાં કાંઉ સડાવીયે;
બોલી જણાવે જાત, (એના) પરિયા કાંઉ પુછાવીયે. 890

જેને બોલે બંધ નહીં, મર્મ નહીં મનમાંય;
તાકા સંગ ન કીજીયે, છોડી ચલે વનમાંય. 891

બોલેલા મુખ બોલ, નર જે નભવવતો નહિ;
તે માણસનું તોલ, કોડી સરખું કરણિયા. 892

પોપટ કોયલ બોલ, થોડો પણ લાગે ઘણો;
વૃથા ગુમાવે તોલ, બહુ બોલીને મેડકા. 893

પાઠાંતર -1 મોતી ભાંગ્યું સારતા, મન ભાંગ્યું કવેણ;
ઘોડો ભાંગ્યો ફેરતાં, નહીં સાંધો કે રેણ. 884

શબ્દ શબ્દમાં ફેર છે, અર્થ અનર્થ મીઠાશ;
અંધાને સન્માનથી, ધીરે કહો સુરદાસ. 894

જીવિયે તો જશ લીજિયે, શકર જેડા સેણ;
મરી જાવું માનવીએ, રહે ભલેરાં વેણ. 895

મનવેધુ કોઈ મળિયા નહિ, મળ્યા એટલા ગરજી;
દલની ભીતર જામા ફાટયા, કેમ સીવે દરજી ? 896

ગાલડિયું ગુઢેરથ જ્યું, વધીને વડ થિયું;
ચંગા માડુએ ન પૂછિયું, પછી દલજી દલમાં રિયું. 897[1]

વાતડિયું વિગતાળિયું, મુંજા ઘટમાં ઘણેરિયું;
હકડી તડ ન પોગિયું, ત્યા દુજી ઉપડિયું. 899

સાયર લે'રૂ થોડિયું, મુંજા ઘટમાં ઘણેરિયું;
હકડી તડ ન પોગિયું, ત્યાં દૂજી ઉપડિયું. 900

રહી જાય છે વાત, કાળ કદી રહેતો નથી;
જુઓ જન વિખ્યાત, સાચું સોરઠિયો ભણે. 901

બોલે બોલ અમોલ હે,બીન તોલે મત બોલ;
પહલે ભીતર તોલકે, પીછે બાહિર બોલ. 902

જટા હીણું ન ભાખીએ, હીણે હાણ્યું હોય;
જીવશું તો જટા મળીશું, નકર આગ જલંતા સોય. 903

કટુ વચને તૂટેલ, ફૂટેલ બીજું સારતાં;
મળવાં ફરી મુશકેલ, મન મોતી બેય મુગલા. 904

ગામ લટે, ગઢ પાલટે, ધરા પલટી જાય;
શા' પુરુષનું બોલવું, વચન પલટવું ન જાય. 905

---

[1] *ગુજ્રાત જ્યું ગાલિયું, વધી વડ થઈયું;*
ચંગે માડુ ન પૂછિયું, મનજ્યું મનમે રઈયું. 898

જુગતે રૂઝી જાય, તીખા ઘા તલવારના;
રૂઝયા નહીં રૂઝાય, જીભ તણા ઘા જગતમાં. 906

(૪.૮.૪) દુહા સજ્જન-દુર્જનના
(૧) સજ્જન-દુર્જનના ભેદના દુહા

દુનિયામાં સદ્ અને અસદ્ બન્ને રહેલા છે. જેવી રીતે દિવસની સાથે રાત અને ઊજળાની સાથે કાળું રહેલું છે તેમ સારા માણસો પણ આ દુનિયામાં રહેલા છે અને ખરાબ માણસો પણ દુનિયામાં રહેલા છે. સારા અને ખરાબ માણસો પોતાનાં કર્મોથી ઓળખાય છે. સારો માણસ પોતાની સદ્ભાવનાથી હંમેશા દુનિયામાં સદ્નો માર્ગ ચીંધે છે, જ્યારે ખરાબ માણસ પોતાના ખરાબ વિચારોથી દુનિયાને ખરાબ રસ્તે લઈ જાય છે.

સજ્જનની કિંમત પણ દુર્જનના વ્યવહારને લીધે જ થાય છે. સજ્જનના સંગથી આનંદની અનુભૂતિ થાય છે, જ્યારે દુર્જના સંગથી ધન, માન, પ્રતિષ્ઠામાં ખોટ આવે છે. સજ્જન દુઃખ હરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જ્યારે દુર્જન દુઃખ આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. સજ્જન અને દુર્જનના આ ભેદને દુહાઓમાં સુંદર રીતે વર્ણવવામાં આવ્યો છે.

એક આવ્યે દુઃખ ઊપજે, એક આવ્યે દુઃખ જાય;
એક વિદેશ ગયાં ન વિસરે, એક પાસે ન સહાય. 907

વાતડીયું હૈયામાંય, વધીને વડ થીયું;
સજ્જન સાથ મળ્યા નઈ, દુરીજનને ન કયું. 908

ચંદનકી ચટકી ભલી, ઓર કાષ્ટકા ભારાં;
સજનકી એક ઘડી ભલી, મુરખના જમવારા. 909

આણંદ કહે કરમાણંદ, માણસે માણસે ફેર;
એક લાખ દેતા ન મળે, એક ત્રાંબીયાના તેર. 910

આવે નહી તોલ, બોલણ ચાલણ બીબીધ;
ટીટોડાનાં ટોળ, રાજહંસ કોઈ રાજિયા. 911

કરવત કાતર કમાણસ, વેરી જુદાં કરંત;
સોય સુતાર સજ્જન પુરુષ, ભાંગ્યાંને સાંધત. 912

કાચ કથીરને અધિર નર, કસે ન ઉપજે પ્રેમ;
*કસોટીયું સજન સહે, કાં હીરા કાં હેમ.*913

મૂરખની વાતો બળી, જે વાતે ઘર જાય;
પંડિતની લાતો ભલી, જે લાતે ગુણ થાય. 914

ચકવા ચકવી ચતુર નર, નિત નિત રહે ઉદાસ;
ખર ઘુવડ ઔર અબુધ નર, સદા મગન પૃથુરાજ. 915

મળિયલ મૂઢ ઘણા, મનસાગર મળ્યા નહિ;
હામું હૈયામાંય, દાઝ ઘણેરી દાદવા. 916

કાંસું પિત્તળ ને નીચ નર, વણ વજાડયાં વાજંત;
પણ હેમ ન વાગે હે સખી, ઈ વાજંત તોય લાજંત. 917

બાવળને ઝાડ જ બિયાં, વાધે નીચ વન્યા;
કેળ્યુ કોળેના, પાણી વિનાની પોરહા. 918

સવરણ કવરણ ન્હોય, ભલે કરવરણ ઘર ઊછર્યો કરણ;
કોયલ કાસદ ન હોય, ભલે કાસદે પાળી દાદવા. 919

દુઃખ છે આબરૂદારને, જેને સારપથી સંઘોડ;
ફક્કડ ફરે વિફોડ, એને ખંભે પછેડી ખીમરા. 920

તોલા ય પર્વત તોલ, મોલ નહિ મૂરખ તણો;
બડા પુરુષના બોલ, અણમોલ ગણાય નાથિયા. 921

સજ્જન કેરા સ્નેહ તે, આથમવાની છાંય;
દુર્જન પ્રેમ પ્રભાતનો, પળપળ જતાં કપાય. 922

મળીયા મૂઢ ઘણાંય, મનસાગર મળીયા નહિ;
તેની તરસ્યું રહી તનમાંય, અમાણે દેવડા. 923

ગુણી મુખ ગુલશન ધાર, ગમાર મુખ ગટર સમો;
આપે સુગંધ અપાર, મારે બદબો મુગલા. 924

કાન ન દે કુળવાન, દુરજનના દુરવચન પર;
ભસે સર્વ મળી શ્વાન, મેંગળ ગણે ન મુગલા. 925

અવગુણ લહે ન ઉર, સજન દુર્જન સંગથી;
કોકિલ તજે ન સૂર, મળી કાગ સંગ મુગલા. 926

કાતર નીત કટકા કરે, કિમતી કાપડ હોય;
વીંધે સોય દોરો પણે, હેતુ એવા હોય. 927

ઝાલણશી કે જીવતા, જગભલ રે'શે ભેળો;
કાગાને કેટલાક દી, હંસાની હારે નેડો. 928

તાત સજન સેવીએ, દુરીજન તજીયે દૂર;
નિશ દિન રહીએ ન્યાયમે, એહી સંપત્તિકો મૂર. 929

ડોલર કેરાં દસવીસ ફૂલ, ચંપાની કેરી એક કળી;
મૂરખ સાથે જનમવારો, ચતુર નરની એક ઘડી. 930

સગુણા નર સોહામણા, જેના નાદ કુરંગ;
મોરાઈ મન લાગી રહ્યા, જેમ ચંદને ભૂજંગ. 931

જોતાં જોડી ના જડે, બે સરખા બાજિંદા;
એક હાથ આડા દિયે, બીજા નાખે ફંદ. 932

ચતુરને ચિંતા ઘણી, મૂરખને નહિ લાજ;
ભલી બૂરી જાણે નહિ, પેટ ભર્યાસું કાજ. 933

સમાણસનો સંગ, કમાણસ કરે નહીં;
એનો નહીં ધડો કે ઢંગ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 934

કાજલ તજે ન શ્યામતા, મોતી તજે જ શ્વેત;
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત. 935

ચતુર હોય તો રીઝવું, હસ્ત રમાડું છેલ;
*મૂર્ખને શું વીનવું, હૈડે ઝાઝો મેલ.*936

મન મેલા તન ઊજલા, બગલા કપટી અંગ;
તાતે તો કૌઆ ભલા, તનમન એક હી રંગ. 937

<u>(૨) સજ્જનના દુહા</u>

સંસારમાં પોતાના માટે સૌ કોઈ જીવે પણ બીજાના માટે જીવે તેને સંસાર સજ્જન કહે. પરોપકાર, પરહિત, પરકલ્યાણ, પરદુઃખભજન એ સજ્જનનો સ્વભાવ છે. આ સજ્જનો જ સંસારનો ભાર સહે છે. સંસારની કસોટીઓને સહે છે. જ્યાં જાય ત્યાં પ્રેમ વહાવે છે. બીજાના અવગુણ સહીને પણ ગુણ કરે છે. એ સ્વજનનો સ્વભાવ છે. આવા સજ્જનના ગુણમહિમા અને સ્વભાવના દુહાઓ મળે છે.

પાન પદારથ સુઘડ નર, વણ તોળ્યાં વેચાય;
જેમ-જેમ ભોમિ પલટેપ મૂલ મોઘેરા થાય. 938

ગણ ઉપર જ ગણ કરે, ઈ તો વેવાર વટ;
અવગણ ઉપર ગણ કરે, ઈ ખરી ખત્રીયા વટ. 939

જીવ જાતાં પણ જાય નહીં, વડા પુરુષનાં વેણ;
વીધિ સરજેલા વિશ્વમાં, કુડાં થાય નહિ કેણ. 940

બડા બડાયું ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;
*હીરા મુખસે ના રહે, લાખ હમારા મોલ.*941

સૌ પુરુષ સંકટ સહે, પર ગુન કરે પ્રકાશ;
ઢાંકે છીદ્ર અવરના, કવિઓ અને કપાસ. 942

નાતો નિભાવણ હાર, મોટાં મનના માનવી;
ભૂલ ભૂલ અપાર, હેતે હૈયાં ભટતા. 943

માથે હોય મંદિલ, જરિયન જામા પહેરતા;
જેનાં સાચાં દિલ, એને ચરણે એ ઢળે. 944

માથા સાથે મૂલવી, જીવન જેનાં જાય;
પૃથ્વીમાં પંકાય, મોઘો મૂલાં માનવી. 945

હસત મુખા ને હેતાળવાં, મલકે વેણ વેણ;
એને કાંટો ન વાગજો, હોઈ પારકાં શેણ. 946

પોતાનાં પડતાં કરી, દેછે બીજાને દાન;
કરમી કેવળ સમાન, દીઠો તુને દાદવા. 947

સજ્જન વનવેલી ભલી, કરે ઝાડ શું પ્રીત;
સૂકે પણ મૂકે નંઈ, એ સજ્જનકી રીત. 948

રાખે દ્વેષ ન રાગ, લાખે ના જીભે બુરો;
દરશન કરતા દાગ, મટે જનમના મોતિયા. 949

બોલે સાચા બોલ, કાચી ના યારી કરે;
એ માણસનો તોલ, મેર પ્રમાણે મોતિયા. 950

જીભે ન બોલે જુઠ, શ્રવણે જુઠ ન સાંભળે;
વરજે કુળ વૈકુંઠ, મોટે દરજે મોતિયા. 951

થોડું બોલે ને થરહરે, મરકીને કાઢે વેણ;
(એને) કે'દિ કાંટો મ વાગજો,(મર)હોય પારકાં શેણ. 952

હસમુખાં ને હેતાળવાં, અમૃત વરસે નેણ;
(એને) કે'દિ કાંટો મ વાગજો,(મર)હોય પારકાં શેણ. 953

નિત્ય કમળ જળમાં રહે, લેશ ન ભેદે નીર;
કામ ન ભેદે તેહને, જેનું શુદ્ધ શરિર. 954

જળ માચ્છલીયું જાળવે, અવગુણ કરે હજાર;
વડાને નહિ વિકાર, સાયર પેટા શામળા. 955

ભલાં સજન ભલે મળે, કરે હૃદયની વાત;
મનની આપે મુઠીયું, ભુલ્યાં ચડાવે વાટ. 956

નર તે ચતુર સુજાણ, સર અવસર ચૂકે નહીં;
અવસરનાં એંધાણ, રહે ઘણા દી રાજિયા. 957

પરદુઃખ માને મેરૂ, નિજ દુઃખને નાનં ગણે;
તેહ પુરુષ ધન જાણ, રવિમંડળમાં રાજિયા. 958

ભાડ જળો દાદુર, વારીમાં ભેગાં વસે;
તેમાં ભમરો એક, રરસને જાણે રાજિયા. 959

મલિયાગર મોઝાર, સર્વ તરૂ ચંદન બને;
સંગત દિયે સુધાર, એમ જ સહુને રાજિયા. 960

સાર તથા અણસાર, એ બેથી બાંધ્યો થકો;
ભડ ઉપાડે ભાર, રોકયો રહે ન રાજિયા. 961

મદ ધન વિદ્યા માન, ઓછાને આવે ઘણું;
સમ ધારણ ગુણવાન, રે કોઈ વિરલા રાજિયા. 962

કુવચન કહે કરોડ, મોટા ને છોટા મનખ;
જોડે હાથું જોડ, રોશ ન માને મોતિયા. 963

ખાટયું નિજનું ખાય, આઠ પો'ર સમરે હરિ;
કીરત કેમ ન થાય, મયલ ઉધારે મોતિયા. 964

જે ઘર જમવા કાજ, મોટા જન ભેગા મળે;
પલટે દિનનું કાજ, મોટા જન ભેગા મળે. 965

હોય લોભ કે હાણ, સ્વયંનું તે જાણે સહુ;
નર એ તો નિર્વાણ, મુગત પરાપત મોતિયા. 966

જિભે ન બોલે જૂઠ, કાને કૂડ ન સાંભળે;
વરજે કુણ વઈકુંઠ, મોટી દરગે મોતિયા. 967

જેણે રાખ્યાં નામ, વીસાર્યા નહિ વીસરે;
તેના સરગે ઠામ, સાચું ભણે સામતો. 968

ચાલે કુળની ચાલ, રામ ધરમ રાખ્યાં રહે;
દુખિયાં પર શું દયાળ, ભવ કેમ બગડે ભેરિયા. 969

રે'વું એક જ રંગ, કે'વું નહિ કુડુ કથન;
ચિતડું ઉજવલ ચંગ, ભલાંજ કોઈ ભેરિયા. 970

કવિ કથનને સિદ્ધકળ, અતિ ચોડા અભ્યાસ;
એ જો જાય વિદેશમાં, ગાજે ત્યાં ગરાસ. 971

વાંચે હર હર બાણ, રાચે ન કનક નકામની;
જોગી એને જાણ, મનને જીતે મોતિયા. 972

નેત્ર શ્રવણ મુખ નાસિકા, સબહુનકુ એક ઠોર;
કહેવો સુનવો સમજવો, ચતુરન કો કુછ ઓર. 973

હંસને સરોવર ઘને, પુષ્પ ઘને ભમરેશ;
સુધરનકું મિતહી ઘને, જયું દેશત્યું પરદેશ. 974

પંડિત ઔર મશાલચી, દોનો સૂજે નાંહી;
ઔરોંકું ચાંદની કરે, આપ અંધેરે માંહી. 975

હીરા પડયા બજારમેં, રહ્યા છાર લિપટાય;
કિતને મૂરખ ફિરગયે, પારખ લિયા ઉઠાય. 976

ઈંદ્રિયજિત સરદાર હૈ, જીસકા જુગ પર રાજ;
જિંદગી વો નરકી જલો, જો ઈંદ્રિયકો દાસ. 977

પાપ કરંતાં વારીએ, ધર્મ કરંતાં હા;
બે મારગ બતલાવીએ, પછી ગમે ત્યાં જા. 978

દાતાકે મન ધન નહીં, શૂરા મન નહીં શ્વાસ;
પતિવ્રતાને પ્રાણ નહીં, દેહ ન સમજે દાસ. 979

ભલો ભલાઈ ના તજે, દુષ્ટ ન ચૂકે દાવ;
ચંદનને સળગાવતાં, પ્રગટે નિજ ગત ભાવ. 980

હંસાને સરોવર ઘણાં, સરોવરને નહીં કોઈ;
સજ્જનને સ્નેહી ઘણા, હરિજનને નહીં કોઈ. 981

ગરવા સહેજે ગુણ કરે, કંડા(રૂપિયા) કારણ ન જાણ;
મેહુલા બરસે સરવર ભરે, કબુ ન માગે દાન. 982

ભલા ભલાઈ ના તજે, ભલા ન બોલે બદ;
જીસ દિલ દયા ધર્મ હૈ, હો સંમુખ શીરી શબ્દ. 983

સરવર તરૂવર સંતજન, ચોથો બરસે મેહ;
પરમારથ કે કારને, ઈન ચાર ધરી હૈ દેહ. 984

ઉપકારી ઉપકાર જગ, સબસે કરત પ્રકાશ;
જ્યું કટુ મધુરે તરે મલય, મલય જ કરત સુવાસ. 985

સત્સંગે સુધર્યો નહીં, વાકે બડે અભાગ;
દુઃસંગે બિગડે નહીં, સો નર બડો સુભાગ. 986

જ્ઞાની,ધ્યાની,સંયમી,દાતા, શૂર અનેક;
જપિયા તપિયા બહોત હૈ, શીલવંત કો એક. 987

નીચી દ્રષ્ટિ ના કરે, મોટા જે કહેવાય;
સિંહ લાંઘણ સો કરે, તોય તૃણ ન ખાય. 988

વાણીશૂરા વાણિયા, રણશૂરા રજપૂત;
સુખશૂરા જનકાદિકો, દુઃખશૂરા અવધૂત. 989

ફિકર જીવની પીડ, ફિકર જીવને ખાય;
ફિકરની ફાકી કરે, ફકીર સૌ જન ગાય. 990

સાજણ એડા કીજિયે, જેવા કૂવાના કોસ;
આઘાપાછા પછાડીએ, હૃદયે ન આણે રોષ. 991

ઘોડે થઈ અસવાર, ગામ સીમ જોતો ફરે;
એ જ ખરો દરબાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 992

હીરો આવ્યો હાથ, અજાણ્યો ઓળખે નહીં;
જાણ્યા નહીં જગન્નાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 993

કમાણસનાં કહયાં, સમાણસ સાંભળે નહીં;
જે બગડે બોલે વહયાં, સાચું સોરઠિયો ભણે. 994

અમલ ખાટણ જોગપંથ, શૂરા હુંદા કામ;
કાયર ખડ્ગ ન વાવરે, કાયર દે નહીં દાન. 995

ક્રૂર કહે જો કટુ વચન, દઈ કછુ દુઃખ ભૂર;
દુઃખ ન લહે સઘરી સહે, ક્ષમાવંત સો સૂર. 996

પંડિત સાથે ગોઠડી, મુજ મન ખરી સુહાય;
સહેજે સું બોલાવતાં, માણેક આપી જાય. 997

પ્રીત કરીએ ઉત્તમસેં, જૈસી પ્રીત કપાસ;
મૂવેકું ઢાંકણ કરે, જીતેકો શણગાર. 998

તન ચોખા મન ઊજળાં, ભીતર રાખે ભાવ;
કિનકા બૂરા ન ચિંતવે, તાકું રંગ ચડાવ. 999

સળગી ઊઠેલા સંત, રૂંવે રૂંવે થઈ રોશની;
નોખો નુગરો પંથ, અમે સાધુડા સીમના. 1000

સંતદર્શ સુખદાય, પ્રાણી પાવે પરમપદ;
જન્મ, મરણ મીટ જાય, કર સેવા તર કેશવા. 1001

તજ સારી મન વાત, ઈક તારી રાખે અધિક;
વે મનખારી વાત, રામ નભાવે રાજિયા. 1002

મન તણો વિકાર, જે જન જાણે જગતમાં;
તે શૂરો નિરધાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1003

મળતાં મીઠપ દાખવે, દેવે અધિક દાન;
કવિને પ્રાણ સમાન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1004

પોતાની મૂર્ખાઈ, સમજે જે જગતમાં;
તે તો શાણો ગણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1005

ભૂખ્યાંને જેહ પીડ,ધરાયો જાણે નહીં;
સમજે વીરલા ધીર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1006

ખવરાવેને ખાય, મનડું મોટું રાખીને;
એને વાલોજી સહાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1007

મોઢે કડવું કહે, પાછળ કાંઈ બોલે નહિ;
તેવાનો નહિ ભે, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1008

નારી નયન-કટારી, વાગે નહિ જે પરહરે;
એ જ પ્રભુ અવતાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1009

દેખી પરનું દુઃખ, પોતાનું જે પરહરે;
ધન્ય એ માતાની કૂખ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1010

વાતડિયું વગ તાળિયું, સમજે વિરલ જ્ઞાન;
નિશ્ચય એક નિશાન, સાધે પ્રેમને શામળા. 1011

એકરંગા અંતર તણા, અટંકી મન અડોલ;
માવા મોંઘા મોલ, સમજી લેવા શામળા. 1012

સોળવલું સામત તણા, તાવે સોનું તવાય;
જાડા તેજ ન જાય, મગ એક વાલનું માનડા. 1013

મોતીડાં મળે નહિ, હંસલો થાય હેરાન;
વિપતમાં કુળવાન, ખાય નહિ અખાજ ખીમરા. 1014

સજન બિસરાયે ભલે, સુમરિત્ કરે બેહાલ;
દેખ ચતુર બિચારકે, સાચી કહે જમાલ. 1015

અંતર જેનાં ઊજળા, એની જાત્યું ના જોવાય;
અવધેશ એંઠાં ખાય, ભીલડીનાં બોર ભૂધરા ! 1016

રાખે દ્વેષ ન રાગ, ભાખે ના જીભે બુરો;
એના દરશન કરતા દાગ, મટે જનમના મોતિયા. 1017

બોલે સાચાં બોલ, કાચી ના યારી કરે;
એ માણસનો તોલ, મેરૂ પ્રમાણે મોતિયા. 1018

જીણ ભગત જરાહ, સહુના કાજ સુધારિયા;
કીધી ઝીણ કરાહ, માધવ ખીજમત મોતિયા. 1019

આપ બળે, પર ઓલવે, લેતાં લડથડિયા;
જણનારે જણિયા, કો'ક કો'ક માનવ કાગડા. 1020

શાણા જન સંગ્રહ કરે, કઠણ સમયને કાજ;
આપત્તિ વખતે આવતાં, સંગ્રહ સુખના સાજ. 1021

એકરંગા ને ઊજળાં, ભીતર ન બીજી ભાત;
એને વા'લી દવલી વાત, કે'જ દિલની કાગડા. 1022

આપ બાળણ પર રીઝવણ, અજરા જરણ અવધૂત;
વખના વારણ તનના તારણ, (એવા મને) ભાવર ન મળ્યા ભભૂત. 1023

સજ્જન ગુણકી ફાંસ હૈ, લાગી કલેજા માંહી;
લાગી તબ જાની નહિ, અબ કાઢી નિકસત નાહિ. 1024

ભક્ત બીજ પલટે નહીં, ભલે જુગ જાય અનંત;
ઊંચ-નીચ ઘર અવતરે, અંતે સંતનો સંત. 1025

મમર જાઉં તો માગું નહીં, નિજ સ્વારથકે કાજ;
પરમારથકે કારણે, મોહી ન આવે લાજ. 1026

હજાશૂરા સૈનિકો, કરી શકે નહીં કામ;
બુદ્ધિશાળી નિજ વચનથી, લેત સુધારી તમામ. 1027

હૈયે રાખી હામ, પર ઉપકાર પ્રાણ દે;
કરે કોકનાં કામ, એ દેવ સમો દુનિયા કહે. 1028

ઉદાર પુરુષ ઉદારતા તજે નહિ, પરમ સહે પરિતાપ;
આંબાને પથરો હણે, આપે ફળ અમાપ. 1029

એક ભેખને આશરે, જાતિ-વરણ છૂપ જાત;
જયું હાથીકે પાંવમેં, સબકા પાંવ સમાત. 1030

લૂખી સૂકી ભાખરી, જાડા ઝીણા ચીર;
ભાવ ધરીને ભોગવે, (એ) ઉત્તમ જન અમીર. 1031

પ્રકાશ પરને આપવા, જંપે નહીં જરૂર;
પૃથ્વીમાં પૂજાય છે, પરગજુ શશીને સૂર. 1032

પરહિત કરવા પરવરે, પૂરો એ પૂજવાન;
કરજ સારે કંઈકના, ધન્ય એવા ધનવાન. 1033

થાકયાને વિશ્રામ દે, કરે વિપત્તિમાં વા'ર;
અશર્ણને શરણ દે, એ જ ખરો દાતાર. 1034

લાખે એક ઈખેસરી, સોએ એક સુજાણ;
સહુ નર બાંધે પાઘડી, સહુને નર નહિ માન. 1035

ચંદન ચંદા સુમાણસાં, તીનોં એક પ્રકાશ;
વો ઘસિયાં, વોઉગિયાં, વો બોલ્યાં ઉજાસ. 1036

ઉજ્જવલ ચિત્તા માઢુવા, દઈવો રખણૈહાર;
જ્યારા ચિત્ત સમન્દ હે, લહરાં લેવણહાર. 1037

ભાણાં ખડખડ લોહ જડ, આવતડાં પિયાં;
એતાને સહન કરે, હોય વજર હિયાં. 1038

આભ તૂટે આડા દિયે, ટેકા હાથ તણા;
એવા ઘડનારે ઘડિયા,કોક કોક માનવ કાગડા. 1039

જોતાં જેની વાટ, સજણાં તે સામા મળ્યા;
ઊઘડયાં હૈયાનાં હાટ, કામન પડિયાં કૂંચીના. 1040

તલ ઘાણીએ પેઠકે, અવલ પીલાવત અંગ;
જ્યોત ઘરઘર જલત હે, કયાંય મળે પગંત. 1041

(૩) દુર્જનના દુહા

દુર્જન અંતર્ગત મૂરખ, ઢોંગી, સ્વાર્થી, ગમાર, આળસુ-નવરો, કાયર, દુષ્ટ-દુર્જન એ પ્રમાણે વિભાજન કરીને દુહાઓ મૂક્યા છે.

મૂરખ પોતાની મૂર્ખતાને લીધે ખુદ તો મુસીબતમાં ફસાય છે પણ બીજાને પણ મુસીબતમાં નાખે છે. દુહામાં મૂરખના સ્વભાવનાં લક્ષણો બતાવવામાં આવ્યાં છે.

ઢોંગી પોતાના ખોટા દેખાડા દ્વારા દુનિયાને ધૂતે છે. અમુક સાધુઓ ધર્મના નામે ટીલાંટપકાં કરીને દુનિયાને ભરમાવે છે. લોકોને ઈશ્વરની વાત કરીને છેતરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આવા ઢોંગી સાધુઓનાં લક્ષણો દુહામાં વર્ણવવામાં આવ્યાં છે.

(૩.૧) મૂરખના દુહા

મૂરખ પોતાની મૂર્ખતાને લીધે ખુદ તો મુસીબતોમાં ફસાય છે સાથે બીજાને પણ મુસીબતોમાં મૂકી દે છે. મૂરખ વ્યક્તિની ઓળખ એનો સ્વભાવ છે. તે સારાને ખરાબ અને ખરાબને સારું ગણે. ગરીબને દુભાવે અને શ્રીમંતોથી ડરતો ફરે. મૂરખને પોતાના માનની કિંમત હોતી નથી. તે એકની વાત બીજાને કરતો ફરે છે અને અકારણ જ બીજા જોડે ઝઘડો કરે છે. ઘરની અંદર અસંખ્ય વસ્તુઓ પડી હોવા છતાં બીજા આગળ માગતો ફરે છે. મૂરખ ક્યારેય કામનાં પરિણામોનો વિચાર કરતો નથી. મોટું જોખમ લઈને તે એકલો નીકળી પડે છે. જેના લીધે તે સંપત્તિ ને જાન બંને ગુમાવી બેસે છે. આવા મૂરખના સ્વભાવનાં લક્ષણો દર્શાવતા દુહા અહીં મૂક્યા છે.

સાજાનું ભાંગ્યું કરે, નખ્ખોદ કામ કરનાર;
નવરો જે બેસી રહે, મૂરખનો સરદાર. 1042

ગરીબને દુભાવીને, ફાંસાનો દેનાર;
લુચ્ચાથી ડરતો રહે, મૂરખનો સરદાર. 1043

અણખપતું ખાતા બધું, લેશ ન કરે વિચાર;
માન ગુમાવી દુઃખ લે, મૂરખનો સરદાર. 1044

એકની વાતો સાંભળી, બીજાને કહેનાર;
એને પણ સૌ માનજો, મૂરખનો સરદાર. 1045

કારણ વિણ કજિયા કરી, ખટપટ કરે અપાર;
રાખી થાપણ ઓળવે, મૂરખનો સરદાર. 1046

માતાપિતાએ જે કર્યા આજ લગી ઉપકાર;
લેશ માત્ર સમજે નહીં, મૂરખનો સરદાર. 1047

છત ઝાઝી ઘરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર;

કૃપણપણું પોતે કરે, એ મૂરખનો સરદાર. 1048

માતા પિતાની મરજીએ, ચાલ્યો નહીં ચંડાર;
કહ્યું ન માને કોઈનું, એ મૂરખનો સરદાર. 1049

ઉજ્જડ વાટે એકલો, જોખમ લઈ જનાર;
વળી અસુરે તે વળે, એ મૂરખનો સરદાર. 1050

રાજા થઈ રીઝયા નહીં, હુકમ કર્યા હજાર;
રાવ સુણી નહીં રાંકની,એ મૂરખનો સરદાર. 1051

પોતા કેરા પંડનાં, વખાણ વારંવાર;
કીધાથી લાજે નહીં, એ મૂરખનો સરદાર. 1052

વણ તેડાવ્યો વળી વળી, આવે વાર અઢાર;
વણ બોલાવ્યો બહુ બકે, એ મૂરખનો સરદાર. 1053

વાદે નાણું વાવરે, આવે બનીને ઉદાર;
કરજ કર્યાનો ડર નહીં, એ મૂરખનો સરદાર. 1054

ઉદર પોષણ કારણે, જે અનનો દેનાર;
તેનું માથું વાઢશે, મૂરખનો સરદાર. 1055

સ્ત્રીના ફંદ વિશે સદા, મસ્ત રીતે રહેનાર;
છાંડે કુળની લાજને, મૂરખનો સરદાર. 1056

સદ્‌ગુણને અળગો કરી, દુર્ગુણને ધરનાર;
સમજાવ્યો સમજે નહિ, મૂરખનો સરદાર. 1057

જન્મે ઉંચા કુળમાં, કુકર્મનો કામ કરનાર;
નીચો તે અંતે કરે, મૂરખનો સરદાર. 1058

કામ ક્રોધ અરૂલોભને, ચાહે વારંવાર;

દયા સત્ય વૈરિ ગણે, મૂરખનો સરદાર. 1059

ઈશ્વરને સૌ જન કહે, જગનો સરજનહાર;
કદિ ન માને મન વિષે, મૂરખનો સરદાર. 1060

વૃદ્ધ જનોની આગળ, લાજ ન ધરે લગાર;
મશ્કરિઓમાં જે રમે, મૂરખનો સરદાર. 1061

પરનું સારું દેખીને, ઈર્ષા કરે અપાર;
પોતાની મેળે બળે, મૂરખનો સરદાર. 1062

ભાઈઓથી અળગો રહે, રાખી મનમાં ખાર;
પરકુટુંબમાં જઈ મળે, મૂરખનો સરદાર. 1063

મિત્ર સાથે કપટ રમે, સ્વાર્થમાં હુશિયાર;
અરિ સાથે હેતે મળે, મૂરખનો સરદાર. 1064

વગર કારણ આમતેમ, ખાલી ધક્કા ખાય;
ઉદ્યમ કાંઈ કરે નહીં, એ મૂરખ કહેવાય. 1065

માનમાં તો જાણે નંઈ, જટ આઘો ચડ જાય;
વણ પૂછે વાતું કરે, એ મૂરખ કહેવાય. 1066

કરજ કરી ધન વાવરે, ફુલાવ્યો ફૂલાય;
વળતી વિમાસણ કરે, એ મૂરખ કહેવાય. 1067

આખાની આશા થકી, અડધો તજવા જાય;
ખૂવે બંને જે ખંતથી, એ મૂરખ કહેવાય. 1068

ચતુર હોય તો રિઝવું, હસી રમાડું છેલ;
મુરખને શું વિનવું, હૈયડે ઝાઝો મેલ. 1069

તે મુરખ સંસાર, કપટ વાત પે'લી કરે;
જાણે જાણણહાર, રતી રતીની રાજિયા. 1070

શિખામણ દીધ મૂરખને, લે નહીં ધ્યાન જમાંહે;
વાનરને ફૂલ સુંઘવા, ખોસ્યું ગાંડ જ માંહે. 1071

કે'વાય પંખી કૂકડો, તે પણ જાણે ટેમ;
પણ કળે નહિ કટેમ; મૂરખ નર કોઈ માનડા. 1072

આટોપાટો ઊતરે, એ તો સુઘડની સોબત;
મૂરખની મો'બત, ખરે ટાણે વિફરે ખીમરા. 1073

દેતાં દિલગીર થાય, દેણું કરી લેણદારને;
જાણો તે જગમાંય, મૂરખ મોટો મુગલા. 1074

ખંત ધન ખરચાય, નાટક સરકસ નાચમાં;
દે ન પરમાર્થે પાઈ, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1075

મધ્ય જુવાનીમાં, અલ્લાહને ઓળખ્યો નહીં;
પળી આવ્યે પસ્તાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1076

બાલઅવસ્થામાં, સદ્‌વિદ્યા શીખે નહીં;
પાછળથી પસ્તાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1077

લડવાની અતિ લાય, કલેશ કરે નિત કુટુંબમાં;
સંપી રે ન સદાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1078

દડબડ દોડયો જાય, પીને દારૂ પ્રીતથી;
(પણ) દૂધ ન આવે દાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1079

હિંમત હારી જાય, હોય હુન્નર હાથે છતાં;
(પછી) પૈસા વિણ પીડાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1080

અફીણ ખાય અણપાર; સ્વાદિષ્ટ સાકર તજી;
નર તે છે નિરધાર, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1081

ખૂબ વિત ખરચાય, (પણ) આવકનું નહીં ધ્યાન;
(પછી) દેણામાં ડૂલ થાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1082

પડી પિતાને પાય, માફી સુત માગે નહીં;
(પછી) ચાલીસાને ચાય, (તે) મૂરખ મોટો મુગલા. 1083

હોય પુત્ર જુવાન, પિતા પડે પર પ્યારમાં;
જરૂર તેને જાણ, મૂરખ મોટો મુગલા. 1084

પર-ત્રિયાથી કરે પ્રીત, ઘર-ત્રિયા તજી કરી;
ખલકમાં તે ખચિત, મૂરખ મોટો મુગલા. 1085

મૂરખ જીવ જતાં સુધી, છોડે નહી છંછેડ;
મકોડો મૂકે નહીં, બચકું તૂટે કેડ. 1086

ધરે ન મૂરખ ધ્યાન, સજનની શિક્ષા પરે;
પલળે નવ પાષાણ, મહાવૃષ્ટિથી મુગલા. 1087

પહેલો મૂરખ તે ઠેકે કૂવો, બીજો મૂરખ તે રમે જુઓ,
ત્રીજો મૂરખ તે બહેનઘર ભાઈ,' ચોથો મૂરખ તે ઘરજમાઈ. 1088

પાણીમાં પાષાણ, ભિંજે પણ સિજે નહીં;
મૂરખ કર્યે વખાણ, રીઝે પણ બુઝે નહી. 1089

(૩.૨) ઢોંગીના દુહા

ઢોંગી પોતાના ઢોંગથી સમાજને ધૂતે છે. સાધુઓના વેશમાં ઘણા ઢોંગીઓ સમાજમાં જોવા મળે છે. ટીલાં-ટપકાં અને મોઢે હરિનું નામ પણ મનમાં મલિનતા પડી હોય છે. આવા ઢોંગી સાધુઓ પર દુહાઓમાં ચાબખા માર્યા છે. ઢોંગી સાધુઓ મફતનું ખાવા માટે ભગવાનના નામનો દુરુપયોગ કરે છે. ઢોંગી સાધુના શરીર ઉપર વસ્ત્ર તો સાધુનાં હોય છે પણ મનમાં કંચન અને કામિની હોય છે. આવા સાધુઓ ઉપર વ્યંગ કરતા દુહાઓ મૂક્યા છે.

દાડામાં દશવાર, નાઈ ધોઈ ધાંધલ કરે;
મનનો તોય લગાર; ખેલ ન છૂટે મોતિયા. 1090

પંડ ચલનવે ચાતુરી, પંડ મોટો પાપ;
અળગા રહીને આપ, મેલે પુળો મોતિયા. 1091[1]

ઘરઘર અલખ જગાવતો, ભટકે લઈને ભેખ;
દુનિયામાં ઠગ દેખ, મોટેરા ઈ મોતિયા. 1093[2]

નિશદિન પેસે નીર, જગ દેખાવણ જીવલા;
સંકટ સહે શરીર, મેલું ભીતર મોતિયા. 1094

અંતર ઊંડી આંટ, કરમાળા ફેરવે;
જટા વધારે ઝાં… મોટો માન ન મોતિયા. 1095

નફટ ફે થઈ નગન, લોઢાંની સાંકળ લગે;
દામ કામની લગન, માયા હેરૂ મોતિયા. 1097

પોતે મોટા પીર, પૂજાવા ઘર ઘર ફરે;
ચલવે વિદ્યા વીર, મુઠું મારે મોતિયા. 1098

કામો અવળ કરે, લઈને ધરમનુ નામ;
એ મરવાના ઠામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1099

કપટી જનતા જ્ઞાનમાં, લુબ્ધ ન થશો લગાર;
બગલા ધ્યાન ધર્યા છતાં, કરે મછનો આહાર. 1100

---

[1] પંડે મોટા પાપ, પંડ ચલાવે ચાતુરી;
અળગા રહિયે આપ, મલો પૂળો મોતિયા. 1092

[2] ભટકે લઈને ભેખ, ઘર ઘર અલખ જગાડતો;
દુનિયામાં ઠગ દેખ, મોટેરા ઈ મોતિયા. 1096

મન મેલા તન ઊજલા, બગલા કફર ઢંગ;
ઉનસેં તો કાગા ભલા, તન મન એક જ રંગ. 1101

લઈ ધર્મનું નામ, કામ અવળાં તે કરે;
એ તો ખોજાનાં(વ્યંડળ) કામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1102

રાખી ધર્મનોડોળ, ધૂતવાના ધંધા કરે;
એ તો જાશે ગતાબોળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1103

ડિલ ચોળી ખાખ, સિદ્ધ થઈને ઘૂમતો;
અંતે રહેશે રાખ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1104

બેસે થઈને સિદ્ધ, સૂકો ગાંજો ફૂંકતો;
તે શઠ, પણ નહીં સદ્ધ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1105

કરમાં પકડી માળ, ભોળા જનને ભમાવતો;
એ માળ નહીં પણ જાળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1106

નિત નિત ના'વા જાય, પણ મન ચોખું મળે નહિ;
એ ચોકખો નવ કહેવાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1107

છોડીને ઘરબાર,ભસમ લગાવવી ભાગિયા;
પણ મમતા હાલી લાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1108

પ્રભુ તણાં પિત્રાઈ બને, કહે ભવિષ્યની ભાળ;
ગ્રાહકનો ગુણ નવ ચહે, નાગા એહ દલાલ. 1109

મંત્ર મોહની મૂકતાં, તાજુબ રાખે તાલ;
ફસાવીને દે ફુદડી, નાગા એહ દલાલ. 1110

શિર મુંડનમેં તીન ગુણ, મિટ જાયે શિરકી ખાજ;
ખાનેકો લડુ મિલે, ઔર લોક કહે મહારાજ. 1111

ઝોળી ગઈ જટા ગઈ, પતર ગયા ફૂટ;
જોગી હતા તે ચલ ગયા, પાછળ રહી ભભૂત. 1112

તસબી લઈને હાથ, ચોવટો ચોરે છે;
એ નહીં સબળનો સાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1113

મનમાં મેલ ન માય, રાખે સ્વચ્છ શરીર;
ધ્યાન ધરે મચ્છીનું ઉરે, બગ બેસી નદી તીર. 1114

કાઠી કોળી લૂંટતા, લૂટે ચોર ચકાર;
ભેખ ધરી લૂટે ઘણું, થઈ વેશ્યાના યાર. 1115

(૩.૩) સ્વાર્થીના દુહા

પોતાનું કાર્ય પૂર્ણ થતાં સામેની વ્યક્તિને છોડીને જનારને આપણે સ્વાર્થી કહીએ છીએ. સ્વાર્થી પોતાના સ્વાર્થ વગર બીજાનું કામ ક્યારેય કરતો નથી. સ્વાર્થીનો સ્વભાવ હોય છે, 'ગરજ પૂરી ને વૈદ વેરી.' સ્વાર્થીના સ્વભાવની લાક્ષણિકતા દુહાઓમાં દર્શાવવામાં આવી છે. જેમ કે સ્વાર્થી પણ બગલા જેવો જ હોય છે. સરોવરમાં પાણી હોય ત્યાં સુધી બગલો બેસે છે, એમ સ્વાર્થી પણ પોતાનું કામ પૂરું થાય ત્યાં સુધી બેસે છે. સ્વાર્થીના સ્વભાવની ખાસિયતો બતાવવા માટે ભમરાનું, પંખીનું , હરણનું, સ્વાર્થી મિત્રનું, રોગીનું સુંદર દૃષ્ટાંત આપ્યું છે.

વારિ હોય વિશેષ,(તો) બગલા સરતીર બેસશે;
તજે સુકાતાં છેક, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1116

ભમર અટવીમાં જુએ, સુગંધિત પુષ્પ જ્યાં;
તજે સુગંધ વિણ તે, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1117

તરુ પર તાજો ફાલ, જોઈ વિહંગ જાએ અતિ;
તજે તે વિણ તતકાળ, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1118

હોય હરિત વન જ્યાં, કુરંગ ફરે ત્યાં કૂદતા;
દવ લાગ્યો દૂર થાય, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1119

પૈસો હોય પૂર, (તો) સહુ કોઈ આવે સનેહથી;
(પણ) દરિદ્રતામાં દૂર, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1120

દર્દ થતાં દેહમાંય, વ્હાલ ધરે સહુ વૈદ પર;
વળતા વિસરી જાય, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1121

વેશ્યા હરવા વિત્ત, દ્રવ્યવંતથી દોસ્તી કરે;
પછી કરે નહીં પ્રીત, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1122

ચોમાસામાં ચાય, આલમ સૌ મળી ઈન્દ્રને;
માવઠું પછી મનાય, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1123

જ્યાં લગ પશુ પય પાય, ખાણ દીએ જન ખંતથી;
(પછે) પાંકડ નવ પોસાય, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1124

નારી નખરાદાર, નેહ કરે નર જુવાનથી;
વૃદ્ધથી કરે નપ્યાર, મતલબી દુનિયા મુગલા. 1125

પલ પલમાં કરે પ્યાર, પલ પલમાં પલટે પરા;
*જે મતલબના યાર, રીત ન જાણે રાજિયા.*1126

લુચા કબી ન આપના, કુંચા કબીન હીર;
વેશ્યા કબી ન અપની, વાંદર બકી ન વીર. 1127

મુખમાં મીઠા માનવી, ઘટમાં રાખે ઘાત;
કામ સરીલે આપનુંપ પછી તે મારે લાત. 1128

ગરીબાઈમાં ગણે નઈ, અને સારે સગાં થાય;
ઈ મનમાં સમજી જાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1129

(૩.૪) ગમારના દુહા

ગમાર એટલે જડબુદ્ધિ. ગમારનાં લક્ષણો દુહામાં આપવામાં આવ્યાં છે. જે વસ્તુ જતી રહી છે તેને વારંવાર યાદ કરીને દુઃખી થાય, જે બીજાની પ્રગતિ જોઈને ઈર્ષા કરે, જે વિદ્યાનું દાન કરવામાં આળસ કરે, પોતાની સંપત્તિ વગર વિચારે બીજાને સાચવવા આપી દે, વૃદ્ધાવસ્થાએ પોતાનાથી નાની સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે, જેને વહેવારનું ભાન ન હોય, જે અકારણ ખરાબ બોલે, વ્યસની વ્યક્તિની વાત પર વિશ્વાસ કરે તેને ગમાર કહેવાય. ગમારના સ્વભાવનાં લક્ષણો દર્શાવતા દુહા અહીં મૂક્યા છે.

જાકારો જીભે ભણે, વાત વાતમાં હસે અપાર;
બોલાવ્યા વિણ બોલતો, ઈ પણ એક ગમાર. 1130

જે વસ્તુ જાતી રહી, એનો શોક અપાર;
સદા કરે સંભારીને, ગણવો એહ ગમાર. 1131

સહજ વાતમાં સર્વ પર, ખોટો કરે છે ખાર;
વેર વધારે વિશ્વમાં, ગણવો એક ગમાર. 1132

વિદ્યાધન વિશ્વંભરે, આપ્યું અપરંપાર;
ખાધું નહીં ખરચ્યું નહીં, ગણવો એક ગમાર. 1133

વૃદ્ધપણે પરણે, નાની સૂની નાર;
વળતો હેરે હેરણાં, ગણવો એહ ગમાર. 1134

પોતે જઈ પરદેશમાં, ઉદ્યમ કરે અપાર;
સંચી સોંપે અવરને, ગણવો એહ ગમાર. 1135

ભાણાના વેવાર ત્યાં, કાણાના વેવાર;
જે રાખે અનુભવ વિના, ગણવો તે ગમાર. 1136

જે નર તણી જીભાનતી, સદા નીકળે નકાર;
તો પણ માગે તે કને, ગણવા એહ ગમાર. 1137

વ્યસની કેરા વચનમાં, આણીને ઈતબાર;
વખત ગુમાવ્યો વાતમાં, ગણવો એહ ગમાર. 1138

ઊપજ ખપતના આંકનો, શોધે નહીં સુમાર;
વણ લેખે ધન વાપરે, ગણવો એક ગમાર. 1139

બુદ્ધિ વિનાનો બકયા કરે, નવ સમજે કંઈ સાર;
વણ પૂછયો વાતું કરે, ગણવો એહ ગમાર. 1140

વાત વાતમાં વેમથી, ઈર્ષા કરે અપાર;
ખરી વાત ખોળે નહીં, ગણવો એક ગમાર. 1141

ભાગ ભરોસો રાખીને, ચિંતા ન ધરે લગાર;
ઉદ્યમને અડકે નહીં, ગણવો એક ગમાર. 1142

ઘર વેચી તીરથ કરે, જાય કાશી કેદાર;
ખોળે ઠામ વસવા તણું, ગણવો એહ ગમાર. 1143

અવર તણાં ઉઘાડતો, છીદ્રો સાંજ સવાર;
પોતાનાં સુણતાં લડે, ગણવો એહ ગમાર. 1144

વૃદ્ધપણમાં મુરખે, રખાત રાખી નાર;
ઈચ્છે છોરું સુધારવા, ગણવો એહ ગમાર. 1145

પુંજે ઉડાવી બાપની, વેચ્યાં વાડી ઘરબાર;
કુળ કીરત કેતો ફરે, ગણવો એહ ગમાર. 1146

જે જનથી પ્રીતિ કરી, પસ્તાયો બહુ વાર;
તો પણ તેને ઈચ્છતો, ગણવો એહ ગમાર. 1147

જાણે છે ચમકી તૂટે, દમડી નહિ દેનાર;
તો પણ તેને કરગરે, ગણવો એહ ગમાર. 1148

પોતે પૂરો છાટકો, પડે રસ્તે બજાર;
બીજાને બહુ શીખવે, ગણવો એહ ગમાર. 1149

સામાની હરિફાઈમાં, વરો કરવા તૈયાર;
પાસે પાઈ મળે નહીં, ગણવો એહ ગમાર. 1150

જે જન શત્રુ થઈ રહ્યો, તેને પૂછે સાર;
બાજી બગાડે હેતુથી, ગણવો એહ ગમાર. 1151

અશ્વ ઉપર બેઠા છતાં, માથે રાખ્યો ભાર;
મૂક્યાં ખોબે ખાસડાં, એ પણ એક ગમાર. 1152

દીધ શિખામણ સુજનને, દીજે નહીં ગમાર;
પહેલો રોળે આપુને, પછી કુટુંબ પરિવાર. 1153

(૩.૫) આળસુના દુહા

જે સમય મળે છે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ નથી કરતો, તકને સાચવતો નથી તેને આપણે આળસુ કહી શકીએ. આળસુ વ્યક્તિ કુંટુંબ અને સમાજ માટે બોજારૂપ હોય છે. દુહામાં આળસુનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે બતાવવામાં આવ્યાં છે, આળસુ ઊઠવામાં આળસ કરે, દિવસ આખો ખાવાપીવામાં પસાર કરે અને રાજાની જેમ સુએ, આખો દિવસ માથે હાથ રાખીને બેસે અને આકાશ સામે જોતો રહે, થોડીથોડી વારે અરીસામાં જોયા કરે અને વારંવાર પાઘડી સરખી કર્યા કરે તે આળસુની નિશાનીઓ છે.

આળસ મરડે ઊઠતાં, ખાય બગાસા આન;
દોઠ પહોર દાતણ કરે, એ નવરા તણું નિશાન. 1154

ખાતા ન હાતાં દિન આખો, સૂવે જેમ સુલતાન;
આવી બેસે ઓટલે, એ નવરા તણું નિશાન. 1155

કાં તો કર લમણે ધરે, કાં અવલોકે આસમાન;
છરી ઘસે મસ્તક ખણે, એ નવરા તણું નિશાન. 1156

ઘડીએ ઘડીએ દરપણ લીએ, દે પીચકારી પાન;
પલ પલ બાંધે પાઘડી, એ નવરા તણું નિશાન. 1157

કાં તો નિંદા કોઈની કરે, કાં તો કરે વખાણ;
આઘો જઈ પાછો ફરે, એ નવરા તણું નિશાન. 1158

હાથે ભાંગે તણખલાં, કરે ગપાટા ગામ;
ભૂમિ પર લીટા કરે, એ નવરા તણું નિશાન. 1159

ચિંતા તજી ચોવટ કરે, મનમાં ધારે માન;
ચોવટિયાનો સંગાથી બને, એ નવરા તણું નિશાન. 1160

ખેલે બાજી સોગઠાં, કદી ખોતરે કાન;
ભરે ઉકેલી ખાટલો, નવરા તણું નિશાન. 1161

હેઠો નવ હોકો ધરે, તવા ચલમનું તાન;
ભાંગ પીએ, ગાંજા પીએ, નવરા તણું નિશાન. 1162

અળગો ન રહે અમલથી, ઈચ્છે રંગરસાણ;
ના નહીં એકે વાતની, નવરા તણું નિશાન. 1163

ઓળે કેશ ઘડી ઘડી, ઝંખે જાવું જાન;
જતન કરે જોડા તણું, નવરા તણું નિશાન. 1164

<u>(૩.૬) કાયરના દુહા</u>

પુરુષની અંદર કંઈ કરવાની ભાવના હોવી જોઈએ. પુરુષમાં પરાક્રમનો અભાવ હોય તો તેને કાયર કહેવાય. કાયરનાં લક્ષણો દુહામાં બતાવવામાં આવ્યાં છે, જેમ કે હાકલ પડતાં જ કાયર થરથર કંપવા માંડે છે. કેટલાક સમાજ-જ્ઞાતિઓ પણ અમુક વસ્તુઓ સામે કાયર હોય છે, જેવી રીતે બ્રાહ્મણ પાણી આગળ, કણબી ખેતી આગળ અને વાણિયો યુદ્ધથી કાયર હોય છે. કાયરના દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

હાકલેથી હથિયાર પડે, થરથર જાંગું થાય;
ઈ કાયર નર કે'વાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1165

કણબી કાયર કણસલે, ત્રીયા કાયર દૂધ;
બ્રાહમણ કાયર પરોણલે, વણીક કાયર જુદ્ધ. 1166

બ્રાહમણ જળથી ઓસરે, ક્ષત્રી રણથી જાય;
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, કાયર ઈ કહેવાય. 1167

બેઠાં ઝોકાં ખાય, વાટો કસુંબાની જુએ;
એનાથી શું થાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1168

વાતે વીસરી જાય, તે વહારોમાં શેણે ચડે ?
થરથર કાયા થાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1169

ઘડી એકમાં તોર, ગુસ્સે થઈ ગગડી રહે;
તે ગણવો કમજોર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1170

વેતે એક વાણ, બેસીને બીજી કરે;
એ બિચારો જાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1171

હાક્લે હારી જાય, વાહરતો જાય વાંજણે;
એ કાયર કહેવાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1172

વાતે વાહરી જાય, એ વહારોમાં શું ચડે ?
થર થર કાયા થાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1173

પંચે નહીં પરમાનિયો, ચતુરે કરી ન સહાય;
બોજો શેં કાયર તણી, વસુધા દિયો બતાય. 1174

(૩.૭) દુષ્ટના દુહા

માણસની અંદર પડેલી અસદ્‌વૃત્તિઓ તેને કોઈનું સારું કરવા કે જોવા દેતી નથી. દુષ્ટને બીજા હેરાન થાય તેમાં વધારે મજા આવે. દુષ્ટના સ્વભાવમાં પરપીડનવૃત્તિ પડી હોય છે. તેના ઉપર ઉપકાર કરવામાં આવે તો પણ તે તો અપકાર જ કરવાનો. દુષ્ટના સ્વભાવને સ્પષ્ટ સુંદર દષ્ટાંતો દુહામાં આપ્યાં છે જેમ કે કડવો લીમડો ક્યારેય મીઠો થતો નથી, એ જ રીતે ખરાબ માણસ પણ પોતાની દુષ્ટ વૃત્તિઓ છોડતો નથી. ખરાબ પર ગમે તેટલો મોટો ગુણ કરો તેને તેનો ગુણ હોતો નથી. દુષ્ટ માણસ મોઢે મીઠું બોલે અને પાછળથી નિંદા કરે છે. દુષ્ટનું હૈયું જ કપટી હોય છે, તેના પર કોઈ સદ્‌વિચારનો રંગ ચડતો નથી, જેમ કાળા રંગ પર ગમે તેટલા પ્રયત્ન કરો છતાં બીજો રંગ ચડતો નથી. દુષ્ટના દુહા અને સોરઠા અહીં મૂક્યા છે.

કડવો મીઠો થાય નહિ, લાખુ વાતે લીમ;
સર વાઢી સારપ કરો, ભૂડાને સારાનું નીમ. 1175

કોયલ કાળપ મૂકે નહિ, લસણ તજે નહિ બોય;
ક્રોડ ઉપાય પ્રબોધિયે, કાગા હંસ ન હોય. 1176

ભલપણાઈ ભાળે નહિ, હીણા કુળનું હોય;
સર વાઢી સારપ કરે, ગોલાંને ગણ નો'ય. 1177

બડા બડા સબકું કહે, બડે બડમે ફેર;
સરિતા સબ મીઠી લગે, સમદર ખારો ઝેર. 1178

કુળહિણા જે હોય, મોઢે મીઠું બોલંત;
સામા નરસા જોય, જોવાની પરવા નહિ. 1179

બહુ બોલાં ને બુદ્ધિહીણાં, નીત ચડાવે નેણ;
કરડે કાળોતરો, હોય પોતાના શેણ. 1180

નફ્ટ કુટીલ નાદાર, નીચ કપટ છોડે નહીં;
કરે ભલા ઉપકાર, રૂઠા ત્રુઠા રાજિયા. 1181

હૈયાં મેલાં હોય, સંગત તેમાં શું કરે;
કાજળ ઉપર કોય, રંગ ચડે નઈ રાજિયા. 1182

નિત જતન કરિયેહ, કુકડ કુગંધ કુમાણસા;
છેડી ન બીજે દેહ, રેવા દૈયેં રાજિયા. 1183

જેનું અન્ન જળ ખાય, ખળ તેનું ખોટું કરે;
જડા મૂળથી જાય, રામ ન રાખે રાજિયા. 1184

બહુ બોલે ને બહુ બકે, લવ લવ કાઢે વેણ;
કરડજો એને કાળોતરો,(મર) હોય આપણાં શેણ ! 1185

કાળમુખાંને રીસાળવાં, નીચા ઢાળે નેણ;
(એને) કાળી નાગણ કરડજો,(મર) હોય આપણાં શેણ ! 1186

કેશર કયારા બાંધીને, અંદર વાવો પ્યાજ;
સિંચો સ્નેહે ગુલાબજળ, હોય આખરે પ્યાજ. 1187

કરી કુસંગ ચાહે કુશળ, એહ અફસોસ ઘણો;
નિધિ તણો મહિમા ઘટયો, રાવણ કરી પડોશ. 1188

વાસ વધે સો વાંભ, તોય પોલમપોલાં;
ગો બેસારો ગાદીએ, તોય ગોલમ ગોલાં. 1189

સંગત બીચારી શું કરે, જેનું હૃદય કઠોર;
બાર પોર પાણી ચઢે, પથ્થર નભીંજે કોર. 1190

દૃષ્ટ સહજ સમજાય, ગુણ છોડી અવગુણ ગહે;
જળો ચડી ઉર જાય, લોહી પીએ રાજિયા. 1191

કરી સરસ દુધપાક, ને અમૃતરસ સીંચિયે;
પણ કડવાઈ આક, રતી ન મૂકે રાજિયા. 1192

મણિધર વિખ અણ માપ, મોદ નહહીં ધારે મગજ;
વિંછી પૂછ બનાયે, રાખે શિર પર રાજિયા. 1193

કૂડા કરમ કપૂત, હૈયાફૂટા બળદિયા;
જોતાં જમના દૂત, રાંડ જણે શું રાજિયા. 1194

પગલું ચલે ન પાણ, રાત દિવસ પડિયો રહે;
અજગર રે ભખ આણ, મેલે મુખમાં મોતિયા. 1195

દૂધ સાકર ભેળિ, આઠે પો’ર ધરાવિયે;
ઝેરી મૂકે ઝેર, મીઠો થાય ન મોતિયા. 1196

જાતિ ટેક નવ જાય, રાત પડયે રખડયા કરે;
ઠગ શું ઠાકર થાય, માળા ઘાલી મોતિયા. 1197

જિસે રામકો ડર નહીં, નહીં પંચકી લાજ;
ઉસે છેડ કયા કીજિયે, ચૂપ ભલી મહારાજ. 1198

પિંગલ બિન કવિતા રચે, અરપ ગીતા બિન ગ્યાન;
કોક બિના જો રતિ કરે, સો નર પશુ સમાન. 1199

જેવું પાકું બોર, તેવું મન દુરિજન તણું;
ભીતર કઠિન કઠોર,બાહેરથી રાતું સહી. 1200

હાલતાં દડે, ચાલતાં દડે, દંડે સારા દિન;
છાતી ઉપર પથ્થર મૂકી, પૈસા લેવે છીન. 1201

ઠગ બગને કાગ, શાંત જણાય બહું;
અંતરમાં અતિ ઘાત, સામાની નિશ્ચે કરે. 1202

અકારણ દ્વેષ કરે, ઈર્ષામેં અંગ જરે;
રંગ દેખી રીઝે નાહીં, દૃષ્ટિદોષ ખડો હે. 1203

દેશ જ્ઞાતિ કુલ ધર્મનું, ઉર રાખે અભિમાન;
તે નરવર નહી તો ખરે, ખર સમજો મતિમાન. 1204

પૂજાવે નિજ પાય, પોતે પૂજી જાણે નહીં;
નીચી ડોક ન થાય, તે પથ્થરનાં પૂતળાં. 1205

ખટ રસ ખાંતે ખાય, ખવડાવી જાણે નહીં;
દીઠે સિંહ ધરાય, દુર્જન તે શા કામના ? 1206

પહેરે પોતે હીર, દોરો દઈ શકતા નથી;
કહે કોણ અમીર, એ મોટા તાબૂતને. 1207

કરમાં પહેરે છે કડાં, કોડી ન આલે કોઈને;
માનવ નથી પણ છે મડાં, કામ ન આવે કોઈને. 1208

ઉતાવળો થઈ વિના વિચારે, આગળ પગલાં ભરતો;
નાગાની ટોળીમાં પેસી, ણછી પસ્તાવો કરતો. 1209

ધાનેથી ધરાય નહિ; નહિ મીઠપ નહિ માલ;
સાંગો કયે જનમ-સાલ, દેવે દીધો દીકરો. 1210

અધમ સહે અપમાન,વારંવાર વાર્યા છતાં;
શરમ વિનાના શ્વાન, રખડે ઘરઘર રાજિયા. 1211

અકલમઠાં અહંકારિયાં, મનમાં ખોટાં માન;
ગૂઢ પ્રેમનું જ્ઞાન, સાંપડે ન કદીયે શામળા. 1212

ટોપી લંગોટ ભેળી કરે, ખીલવે હારોહાર;
તો ય બને નહીં સરદાર, મોટા તંબુ માનડા. 1213

સારું પરાયું સાંભર્યે, કોચવાય એ કજાત;
સદાય એ જ સજાત, ખેમકુરળથી ખીમરા. 1214

શ્વાન સરપ મુષક ઉધઈ, માકડ મચ્છર માત્ર;
કારણ વિણ કરડયા કરે, દુર્જન પિશુન કુમાત્ર. 1215

ગાડાં મોઢે ગણ કરો, ભવેય ભેળો વસો;
આજો નાતો ને ઓરતો, કમાણસને કસો. 1216

પરપોલો પાણી તણો, ફટ દઈ ફૂટી જાય;
એમ આશા સફળ જાય, નગણા નરની નાગડા. 1217

જે ઘર રહેતો આપ, તે ઘર કરે કૂડા નજર;
એ નર નહિ પણ સાપ, કલ્પી લેવો કાનિયા. 1218

જાણ માણહને નત મરણાં, નગણાં નાવે ચંત;
કાળી ઊન ને કમાણહ,(એને) ચડે ન દૂજો રંગ. 1219

સફરા ઓઢે સૂત,ઓઢે પણ આલે નહિ;
ઓલી મોજું થઈ મસાણ, ઈ વહમો થયો વિઠ્ઠલા. 1220

ચઢાવીને ચોખા રહે, ખ્હાય મફતનો માલ;
હોવું નહિ જોવું નહિ, નાગા એહ દલાલ. 1221

નજરાણો માગે નફો, ખોટ થીયે નહિ ખ્યાલ;
અધર પગ અન્યના કરે, નાગા એહ દલાલ.1222

જડે લાકડે માકડું, ઘૂમી વગાડે ગાલ;
વચમાં વેવિશાળિયા, નાગા એહ દલાલ.1223

સર આપે સોનું કહી, હો પિત્તળના હાલ;
હકસી ખાય હરામની, નાગા એહ દલાલ.1224

કરજ કરાવે કારજે, બતાવી વૃદ્ધ વિચાલ;
હસે હરાજી સાંભળી, નાગા એહ દલાલ.1225

રાજાને વાજાં કરે, નિજને થાવા ન્યાલ;
નીતિભ્રષ્ટ નૃપને કરે, નાગા એહ દલાલ.1226

જવાબદારી જોખમે, નિજને નહિ જંજાળ;
બીજાને બંધન કરે, નાગા એહ દલાલ.1227

દુ:ખમાં ભાગે દૂર જે, રસ ચૂચવા રસાળ;
નહિ પોતીકું પારકું, નાગા એહ દલાલ.1228

ખાંડ ખાતર દઈ ખાસ, અમ્રત સીંચ્યો એ પરે;
લીંબડ નિજ કળવાશ, મૂકે કદી ન મુગલા. 1229

સરસ પુષ્પ ઢગ સંગ, રાખો મેળ શુભ રીતથી;
તો પણ ગંધ લસણ, મૂકે કદી ન મુગલા. 1230

વાનર ગળ વરમાળ, પહેરાવો પુષ્પ તણી;
તોડી ફેંકે તતકાળ, મટે નઆદત મુગલા. 1231

સાબુ ચૂના સાથ, કોશિશ ધરી કોયલા;
ધુએ દૂધથી સાત, (તો ય) મટે ન કાળપ મુગલા. 1232

પય સાકર ઘી પાય, સીદણને કેસર સહિત;
નીત સાબુથી ના'ય, (તોય) મટે ન કાળપ મુગલા. 1233

કૂડું ચડે કલંક, દુરજનની દોસ્તી થકી;
અવશ્ય લાગે અંક, મસને અડતાં મુગલા. 1234

સમજે સુખ સદાય, દુષ્ટ અવરને દુઃખ દઈ;
વાયસ ખેલ ગણાય, મેડક મૃત્યુ મુગલા. 1235

કામી ક્રોધી કૃપણજન, માંજા ને મત્તબંધ;
ચોર જુગારી ચાડિયો, આઠેય દેખો અંધ. 1236

જે હી અભાગી પુરુષકું, દેત ,રાભવ દેવ;
નીચ કર્મ દેખત નહીં, હરત બુદ્ધિતતખેવ. 1237

એરણની ચોરી કરી, કરે સોયનું દાન;
ઊંચો ચડીને દેખતો, કબ આવે વેમાન. 1238

મલિન મતિનાં માનવી, પરસુખે દુખાય;
ખર, જવાસો ને આકડો, વર્ષા સમે સુકાય. 1239

ઘાટીલા પરવત ઘણા, સાગર વનરાઈ સાર;
ભૂમિ ભણે તે ભાર નહીં, અધરમી ભાર અપાર. 1240

ગુણીજન નહીં જે ગામમાં, ત્યાં લાયક થાય લબાડ;
ઓપે ત્યાં બહુ એરડો, જ્યાં નહીં મુદ્દલ ઝાડ. 1241

કુલ કપૂત અંગુલિ છઠ્ઠી, અજિયા કે ગાલ દોય;
નિકટ રહે શોભા નહીં, દૂર કરે દુઃખ હોય. 1242

મરદો માયા વાવરે, તેને ન આવે તાણ;
માઠાને મટશે નહીં, મૂઆ સુધી મોકાણ. 1243

ખંત ધરી ખરચે નહીં, કરે ન પરહિત કામ;
ખાય ન ખવરાવે કદી, લખમી તણા ગુલામ.1244

મમતી જન માને નહીં, ભલે કરેલી ભૂલ;
હૈડું તેનું હા કહે, કરે ન જીભ કબૂલ.1245

જેના વેરી વળી ગયા, મર્ગીઅ ગયા નિરાશ;
તેની જનની ભારે મરી, ઉપાડયો નવ માસ. 1246

નિરધનને ધન સાંપડે, ફૂલીને ફાટી જાય;
અમલ મળે બેકદરને, આપે તે અન્યાય. 1247

મૂવા પછી ફટ ફટ કહે, સૌ જનો સંસાર;
પૂરા પરાવો એ જ છે, ગયો નરક મોઝાર. 1248

કર ઉપર કર નવ કરે; ભરી જાણે ભંડાર;
નિત્ય નિત્ય કર નાખે નવા, એ ભૂપત ભૂમિભાર. 1249

ઓછા નરકે પેટમેં, રહે ન અધિક વાત;
પાવ શેરક. પાત્રમેં, કૈસે શેર સમાત. 1250

મત દીધે માને નહિ, કમતે મન કોળાય;
આવેલ અવળે આખરે, એને સવળા કેમ સુહાય ? 1251

કોંજાવેતર ઘર કધર, નીચા નેહ કરંત;
અકાઈ રૂઠી ઠાકર્યો, એના ઢોલ બજંત. 1252

નડી વાધે સોક તળી, તોય પોલેપોલું;
(એમ) ગોલાને પાટ બેસારો,(અંતે) ગોલે ગોલું. 1253

માખી ચંદન પરહરે, દુર્ગંધ હોય ત્યાં જાય;
ભક્તિ ન ભાવે મૂર્ખ નર, ઊંઘે કાં ઊઠી જાય. 1254

જાય અજાણ્યા જળ વિષે, ખાય અજાણ્યા ખાજ;
પીવે અજાણ્યું નીર તે, થાપડ ખાવા કાજ. 1255

નિપટ અબૂધ સમજે નહીં, બધજન બચન વિલાસ;
કબહું ભેક ન જા નહીં, અમલ કથલકી બાસ. 1256

મંત્રીમૂઢ મલિન ચાકર, ચોર સર્ભીક ચિત્ત;
હલકારા શુદ્ધ હીન, પહેલા ઘર વાંછે પિસણ. 1257

દલહીણા મનમાં દગા, મીઠું બોલે મોહય;
આવે પલ તર્યે ઓસરે, નેચળના સંગતું નો'ય. 1258

જોગી,ભોગી, ભક્તને, હૃદય વા'લો રાગ;
રાગ થકી રીઝે નહીં, શબ, પથ્થર ને કાગ. 1259

તરણે તરણે સુધરિયા, આદરિયા ધરાં;
આપવડાઈ જે કરે, તે મોટી ખોટ નરાં.

અંગ ચાલે ને આળસ કરે, મોટી ખોટ નરાં;
તરણે તરણે સુધરિયા, આદરિયા ધરાં. 1260

પાંચ મળે તો પાનસો, હૈયે ચાહે હજાર;
ખુશી ન થાય લાખ ક્રોડથી, લોભને આશ અપાર. 1261

મુખ મોરો માથે મણિ, ઝેર તજે નહિ નાગ;
સંગત પણ સુધર્યો નહિ, વાકો બડો અભાગ. 1262

(૩.૮) દુષ્ટના સોરઠા

મળવામાં માઠપ કરે, ઓળખતાં એધાણ;
કાંઉ પાથરસે પ્રાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1263

પારકી પથારીએ, પોઢે પલંગે નીત;
એ હેવાનની રીત, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1264

બીજાને જૂઠા કહે, પોતે બોલે રોજ;
એનો થઈ પડે બોજ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1265

પોતાનાં પડતાં કરી, જી તી ભેળું જાય;
ભેંસલું ઢોર ભણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1266

દાનત તો હરામની, કરવાં દરબારી કામ;
એ મરવાના ઠામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1267

ધુતવાના ધંધા કરી, ધરે ધરમનું ડોળ;
ઈ જાશે ગતાગોળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1268

કહેતાં ન આવે પાર, રાજા થઈ રંજાડતાં;
રાજા નહીં ગમાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1269

રખડે રાંડો માંહે, બીજાની વાતો કરે;
બળી એની મોટાઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1270

નશો કરે નાદાન, બીજાની નિંદા કરે;
એ શોભે સ્મશાન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1271

વંઠેલનો વેપાર ,અર્ધી રાતે આળસે;
તે મોત વિના મરનાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1272

તરસી માનસાઈ, તેને પાવા નીકળ્યો;
એ તો રકત પી ધરાઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1273

ડહાપણ ડાયરા માંહે, પગલાં તો પાછાં ભરે;
જલેલ કરે નહી કાંઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1274

થોભાનો બહુ ઠાઠ, ગોઠણ ગાંઠો બાંધી બેસતો;
એ થોભા નહીં પણ ભાઠ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1275

રંગે કાળા કેશ, વેશ ભજવે નહીં વહેવારમાં;
એ રંગ નહીં પણ મેશ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1276

ભક્તાણીની ભાળ, ભગતને ભૂલી ગયા;
એ ભક્તોમાં નહીં માલ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1277

ઘરઘરણાંની ઘૂસ, મનમાની મોજો કરે;
કહેતાં કાઢે ઠૂંસ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1278

છાં પાણાંની સોંજ, પણ મનમાં નહીં;
માણશે બીજા મોજ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1279

જોઈ બીજાનાં જોણ, ઉફાંદો બહું આદરે;
એ લાલા માગાનાં ધોણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1280

નિત નિત નવલાં ખાય, બીજાને આપે નહીં;
ધૂળ પડી એ કમાઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1281

ઘેરઘેર ચોવટ જાય, પોતાની બીજા કરે;
ધૂળ પડી ડહાપણ માંય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1282

ઘર ઘર ઢેબર ખાય, ખવડાવી જાણે નહીં;
ધૂળ પડી જીવતર માંહં, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1283

ચીંધે સૌને કામ, પોતે ડગ ભરે નહીં;
એ મૂરખનો જામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1284

દિન દિન દાયરે જાય, વગોણાં વહાલાનાં કરે;
તે બાપ ફેર ગણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1285

મૂછે નાખી હાથ, બોલે પણ પાળે નહીં;
(એને)ગણવો કાઢેલનાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1286

ગરદન ગળા થકી જ, ટૂંકી જો તસુ બેય;
એથી અળગો રહે, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1287

મન જેને નહીં મોજ, કદર કરે નહીં કોઈની;
રાજા નહીં એ રોઝ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1288

કરતા બહુ તરકટ, નર નટખટ નીડર પણે;
એ માણસ નહીં મરકટ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1289

મુખે જુદો માપ, પછવાડે કુથલી કરે;
એ માણસ નહીં પણ સાપ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1290

સખાવતનાં મૂળ, જે જણને સમજાય નહીં;
એ કંજૂસોનાં કુળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1291

મોરી જોગ મોઢાંય, ચોકડ કાંઉ ચડાવીએ;
અણપૂછયો ઓળખાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1292

ખાવામાં કોદળ, સામાનું સમજે નહીં;
એ અગનોતરો કાળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1293

ખીચડના ખાનાર, તેને મીઠાઈઓ કયાં મળે;
પણ સમજે નહીં ગમાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1294

મંડળમાં સૂનકાર, પાછળ પડકારા કરે;
એ ભડના નહીં આચાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1295

બેઠાં ઝોકાં ખાય, વાટો કસુંબાની જુએ;
એનાથી શું થાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1296

સંઘરીને રાજી થાય, કપાય કાળજું કાઢતાં;
એ વિણ ખાપણે જાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1297

પરઘેર પહોળો થાય, પોતાને ત્યાં સાંકડો;

ઈ કાળમુખો કહેવાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1298

પરઘેર પરોણો થાય, પોતે પરણો લેઈને;
ધૂળ પડી જીવતર માંય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1299

ઓઠાં દે અપાર, પોતાના પરાક્રમતણાં;
એ તો ભાંડ અવતાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1300

બેઠાં એક જ વા'ણ, તે બેઠાં બીજી કરે;
બીજક બીજું જાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1301

ડહાપણ ડાયરામાંય, પગલાં તો પાછાં ભરે;
જલેલ કરે નહિ કાંઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1302

થોભાનો બહુ ઠાઠ, ગોઠણ બાંધી બેસતો;
એ થોભા નહિ પણ ભાઠ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1303

રંગે કાળા કેશ, વેશ ભજવે નહિ વેવારમાં;
એ રંગ નહિ પણ મેશ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1304

ભકતાણીની ભાળ, ભગતને ભૂલી ગયા;
એ ભગતોમાં નહિ માલ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1305

ગવર કરે ગમાર, સેંજામાં સમજે નહિ;
ઝાટ કાઢે તલવાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1306

હેરૂ વાટે જો મળે, ઓળખે તો ય બોલીશમાં;
મૂકશે છરી ગળે, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1307

બોલે મુખ બચન, પાળે નહિ અવની પરે;
ધીક ધીક ધર્યું તન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1308

પાઘ શીરે મખ ચોડાં, આંકો ગજ ઉકલે નહિ;
એ ગણવા ઓડાં, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1309

(૪.૮.૫) દુહા ઈજ્જત-આબરૂના

દુનિયામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિને પોતાની ઈજ્જત પ્રિય હોય છે. આબરૂ વિનાનું જીવન પશુ સમાન ગણવામાં આવે છે. પ્રત્યેક સંસારી ઈશ્વર પાસે પણ એ જ માગે છે કે, ઈશ્વર ઈજ્જતભેર જિંદગી પસાર કરવા દે. દુહાઓમાં પણ લોકકવિ ઈશ્વર પાસે પણ એ જ માગે છે કે હે ઈશ્વર, ખુમારી પૂર્વક જીવવા માટે ભલે તમામ વસ્તુઓ લઈ લે પણ ઈજ્જત પૂર્વક જીવવા દે તો બસ. કદાચ સંસારના પ્રત્યેક વ્યક્તિની આ જ અભિલાષા હોય છે.

લજ જો રખ તો જીવ રખ, લજ વીણ જીવ ન રખ;
સાંયા માગું એટલો, રખ તો બેય ભેળાં રખ.[1310]

કાયા જાજો સાબદી, નાક મ જાજો નકખ;
પાણી મ જા જો પાવણું, લોઈ હાલે મર તકખ.[1311]

ગઈ સંપત ફીર સાંણડે, ગયાં વળે છે વહાણ;
ગઈ કીર્તિ આવે નહીં, ગયાં ન આવે પ્રાણ.[1312]

વેળા વળે ને વિત વળે, વળે વિદેશે વહાણ;
વ્હેરી વહાલા વધુ વળે, ન વળે વિખ્યાતિ જાણ.[1313]

જીવતાં જેને જશ નહીં, વિના જ જશ જીવંત;
જશ લઈને જેઓ ગયા, રવિ પહેલાં તે ઊગંત.[1314]

કહાં યુધિષ્ઠિર નરપતિ, કહાં વિક્રમ ભૂપાલ;
કીર્તિ જગમેં રહ ગઈ, સબકું ખા ગયા કાલ.[1315]

જેણે જગમાં રાખ્યાં નામ, વિસર્યા વિસરે નહીં;
તેનાં સ્વર્ગે ઠામ, સાચું સોરઠિયો ભણે.[1316]

જાયા તે જાવું સહી, કરો અમર નિજ નામ;
જગ અંતે તે જગતમાં, જ આવશે કામ.[1317]
પાણી મ જાજો પાવણું, લોહી મર જાજો લખ્ખ;
કાયા જાજો સામટી, નાક મ જાજો નખ્ખ.[1318] [1]

ગુણ વિણ ઠાકર ઠીકર]ં, ગુણ વિણ મિત્ર ગમાર;
ગુણ વિણ ચંદન લાકડું, ગુણ વિણ નાર કુનાર. 1320

પ્રબળ વીર પ્રતાપ, શિવાજી ચાલ્યા ગયાં;
એના જપે કવિયાં જાપ, દન દન જીભે દેહળા. 1321

પાણા પ્રાસાદ, જાતે દિ' જાશે પડી;
એક સારપ ને સૌભાગ્ય, દેવાણંદ ડગશે નહિ. 1322

સુજશ ત્યાં લગી સ્વાદ, જિંદગીનો આ જગતમાં;
બદનામી થયા બાદ, મરો કે જીવો મુગલા. 1323

આડંબર તજી પાર, ઈજત ચાહો અવનિમાં;
કીરતિ વિણ ક્રોડવાર, મરવું સાર]ં મુગલા. 1324

આજે ઘણી ઉજેણ, ભણિયે વાતો ભોજની;
જગમાં દાતા જેણ, મરે ન કરીરત મોતિયા. 1325

પુત્ર ન અબળા કર શકે, મન નહીં સિંધુ સમાય;
ધર્મ ન પાવક જલે, નામ કાલ નહીં ખાય. 1326

સૂરતસે કિરત બડી, બીના પંખ ઊડ જાય;
એસે લક્ષ્મી દાતારકા, તીન લોક ફીર જાય. 1327

જાકો જસ હૈ જગતમેં, જગત સોહત તાહ;
તાકો જીવન સફલ હૈ, કહત અકબરશાહ. 1328

કદી કિરતીનું ન કામ કરે, ધરાય ન ખાય ધાન;
એવા નરને નીપજાવતાં, ભૂલ્યો પડયો ભગવાન. 1329

પાઠાંતર ·[1] જાજો રૂધીર તનડા તણું, પણ ન જાજો જરી નીર;
નાક સહિત મસ્તક જાજો, નાક ન જાજો લગીર. 1319

(૪.૮.૬) દુહા મિત્રતાના

જીવનમાં માણસને અમુક સંબંધો કુદરત દ્વારા મળે છે પણ કેટલાક સંબંધો માણસ પોતાની રીતે બાંધે છે. તેમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ સંબંધ મિત્રતાનો છે. મિત્ર એટલે વ્યક્તિના સુખ અને દુઃખનો કાયમી સાથી. દુનિયામાં પ્રત્યેક વ્યક્તિ એક સારા મિત્રને ઝંખે છે. દુહામાં પણ મિત્રતાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. સાચો મિત્ર મિત્ર માટે તમામ પ્રકારની કામગીરી કરે, તેના માટે ક્યાંક અર્જુન અને કૃષ્ણનું દૃષ્ટાંત મળે છે તો ક્યાંક કૃષ્ણ-સુદામાની મૈત્રીનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. તો કેટલાક દુહામાં મિત્ર કેવો હોવો જોઈએ તેનો બોધ પણ આપવામાં આવ્યો છે.

સાચો મિત્ર સચેણ, કહો કામ ન કરે કશો;
હરિ અર્જુન રે હેત, રથ કર હાંકયો રાજિયા. 1330

મિત્ર એસો કીજીએ, જેસો શીર કો બાલ;
કટે બિધ પીછું કટે, તોય ન છોડ ખાલ. 1331

મિત્ર એસો કીજીએ, ઢાલ સરખી હોય;
આપ જલે પર રીઝવે, ભાંગ્યા સાંધે હાડ. 1332

મીતર એસો કીજીએ, ઢાલ સરખી હોય;
સુખમેં પીછું રહે, દુઃખમે આગું હોય. 1333

શેરિ મિત્રો સો મળે, તાળિ મિત્ર અનેક;
જેમાં સુખ દુઃખ વાટિયે, તે લાખોમાં એક. 1334

સજ્જન મિલાપી બહોત હૈ, તાલી મિત્ર અનેક;
જો દેખી છાતી ઠરે, સો લાખનમેં એક. 1335

એડા મિત્ર સો મળે, તાળી મિત્ર અનેક;
જબ લગ મતલબ હોત હૈ, તબલગ પ્રેમ બતાય. 1336

મિત્ર એડા કીજિયે, જેડા જુવારી ખેત;
શિર કટી ને ધડ વઢાં, તોયે ન મેલે હેત. 1337

માયા કેરા મિત્ર, જગમાંહી ઝાઝા જડે;
પરમારથ વણ પ્રીત, કોઈક પાળે કિસનિયા. 1338

જ્યાંત્યાં જોઁ જણાય, સોબતિયા સવાર્થ તણા;
સંકઠમાં કરે સહાય, (ઈ) મિત્ર જવરલે મુગલા. 1339

દિલની ન દેખાય, ઓછા નરની આગરી;
મન-મળુ મળ્ થાય, મનની વાતું મુગલા. 1340

ધન દે રખીએ શીશકુ, શીશ દે રખીએ લાજ;
લાજ જીવ ધન દીજિયે, એક મિત્ર કે કાજ. 1341

(4.9) દુહા જીવનસાફલ્ય અને સમયરંગના

(૪.૯.૧) દુહા જીવનસાફલ્ય અને માણસાઈના

માણસ અન્ય પ્રાણીસૃષ્ટિથી અલગ છે. માણસમાં દયા, પ્રેમ, મમતા, ઘૃણા, નફરત જેવી લાગણીઓ ભરેલી છે. માણસનું જીવન પોતાના એક પૂરતું મર્યાદિત નથી પણ તેની આસપાસના સમુદાય સાથે જોડાયેલું છે. માણસ પોતાની આસપાસના સમાજ પ્રત્યે કર્તવ્ય બજાવે ત્યારે જીવન સાર્થક થયું ગણાય.

માણસને બીજા પ્રત્યે પ્રેમ હોવો જોઈએ, બીજાનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ, બીજાને દાન કરવું જોઈએ, આસપાસના લોકોનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ, જગતમાં સત્કર્મોની કીર્તિ મેળવી લેવી જોઈએ, એ ભાવના દુહાઓ લોકસાહિત્યમાં મળે છે.

ખાવ ખવરાવો ખુબીયું, લાવું ગીતે જા લોક;
થોડે ઘણેય દીહડે, ઈતે રીન્ધુ કોક. 1342

વાતું રેશે વીર, ભલપું તણી જ ભાણના;
પડશે પંડ શરીર, પરસર ગઢ પડશે નહિ. 1343

જીવતાં લગ જેર ન થીયે, સાકર હુંદા શેણ;
મરી જાવું માનવીયા, રેશે ભલપણ વેણ. 1344

ખવરાવે ને ખાય, મનડું મોટું રાખીને;
એને વાલોજી સહાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1345

હદમાં જ્યાં લગ હોય, ત્યાં લગ હેતુ વિશેક;
બહુ તાણ્યે તુટે કરે, દિલના અરથ અનેક. 1346

સબકું રસમેં રાખીયે, અંત લીજીયે નહિ;
અંત લીયે વખ નીકળ્યો, રત્નાગર કે માહિ. 1347

દીવે દીવો જાગતો, જાગે માઢુ એમ;
બાપની પાછળ બેટડો, રાખે કુળની નેમ. 1348

સમા સમાનાં ગાન, ગાતાં જેને આવડે;
એ નર ચતુર સુજાણ, જીતે બાજી જગતમાં. 1349

જીવ્યો તે નર જાણ, જેણે જગને પારખ્યું;
સમજે લાભ ને હાણ, આંખ ઉઘાડે માનવી. 1350

નામ રહંતા ઠાકરાં, નાણા નહિં રહંત;
કીરત કરાં કોટડાં, પાડયાં નહિં પડંત. 1351

અંગ ન છૂટે આખડી, સિંહ સમા નરવીર;
સાખ વગરના આખલા, કોણ ગણે શુરવીર. 1352

પ્રાણથી વા'લો પુત્રને, પુત્રથી વા'લા પ્રાણ;
ધન દશરથ બેઉ દિધાં, વચન ન દીધું જાણ. 1353

બહુ જીવ્યો, બહુ જીવવું, બહુ જીવવામાં દખ;
રાવણસેન સંહારતો, ઈ બેઠો અરજુન રથ. 1354

પવન ઊડીને પાંદડું, આભામંડળ જાય;
થર કદી નવ થાય, વજન વિનાના વાલિયા. 1355

પરહિત કાજે પ્રાણ, આપ્યા તેથી આજ લગ;
પૂજાય છે પાખાણ, ઝાલર કહે છે જોરસંગ. 1356

ગુણ સમ નામ ગણાય, જુઓ જગતમાં જણસનાં,
લુણ ક્ષાર લેખાય,(તોય) મીઠું કહે સહુ મુગલા. 1357

રેઢી હત જો રાણા, સારપ વીક્રમ રાઉત;
લેવાઈ લાખેણા, ધ્રોડત કઈ બરડા ધણી. 1358

મણતાં મીઠપ માણવી, મનની માનવ મોજ;
ટીપે ટીપે જગ ભરો, ભલી ભલાઈ હોજ. 1359

જાણયું હોય જળધર, જો નવરંગ મોતિ નિપજે;
તો વવરાવત વડવાળ, દી બધો દેપાળ.1360

ભાયુંની ભલાઈ, મરે તો મેલય નહિ;
દુઃખ દાઝે દીલ, ભાઈ વિના ન ભવ નહિ. 1361

બીજાને બેલપ કરે, પાથરી પંડયનાં પ્રાણ;
ઈ જીવ્યા સાચું જાણ, ભવ સુધાર્યો ભૂધરા ! 1362

ખાનદાન નર ખાસ, નેકટેક મૂકે નહીં;
સિંહ ખાય નવ ઘાસ, મૃત્યુ લગી પણ મુગલા. 1363

ચલ વૈભવ ચલ સંપત્તિ, ચલ જોબન ચલ દેહ;
ચલાચલીકે ખેલ મેં, ભલાભલી કર લે. 1364

(૪.૯.૨) દુહા સમયની બલિહારીના

સૃષ્ટિમાં સૌથી બળવાન સમય છે. સમયની આગળ સૌ તુચ્છ છે, પામર છે. સમયને કોઈ રોકી કે બદલી શકતું નથી. સમય આગળ ખુદ ઈશ્વર પણ કંઈ કરી શકતા નથી. સમય માણસને હસાવે અને સમય જ માણસને રડાવે છે. દુઃખનું ઓસડ પણ સમય જ છે.

દુહામાં પણ સમયની બલિહારીને વર્ણવી છે. સુખનો સમય બધા માટે એકસરખો હોય છે. સમય ચૂકી જવાય પછી વ્યક્તિ કે વસ્તુની કોઈ કિંમત રહેતી નથી. તો સમયના ચક્રમાંથી કોઈ બાદ પણ નથી. સમય બદલાય ત્યારે રામ-સીતાને પણ વનવન ભટકવું પડે છે.

જોબન સસો જરા કત્તો, જમ શિકારી જોય;
કાળ જપાટા દે રહ્યો, કુશળ કયાંથી હોય. 1365

રણ જીતણ કંકણ બંધણ, પુત્ર વધાયું સાવ;
એતાં ટાણા હર્ષનાં, કોણ રક કોણ રાવ. 1366

પુરુષ નહિ બળવાન હે, સમો એ જ બળવાન;
વાળ સુગ્રીવના વેરમાં, કયાં ગ્યોતો હુનુમાન. 1367

નર પાસે નર આવત નહિ, આવત દિનકે પાસ;
એ દાડા કેમ ભૂલીયે, ભણે ભવાનીદાસ. 1368

સમજણ હાર સુજાણ, નર મોસર ચૂકે નઈ;
અવસરરો અહસાણ, રહે ઘણા દન રાજીયા. 1369

ચડતી પડતી સર્વની, સાથે સરખી જાય;
રાજ બને છે રંકને, રંક બને છે રાય. 1370

ઘર આંગણિયે રોજ, તડકો છાંયો હોય;
સુખ દુઃખના વારા મહીં, બચી શકે નહિ કોય. 1371

ભાવિ પદારથ મટે નહિ, કોટી ખરચે દામ;
અપનસે ભલા હોય તો, કહા દેવસે કામ. 1372

રામ સમા બાણાવળી, સીતા સમાં સતી;
એને વા વસવું પડ્યું, (તો) મારી કોણ ગતિ ! 1373

સરખા દિન રહે નહિ, ચતુર વિચારો ચિત;
વર્ષા, ગ્રીષ્મને ઠંડ દીન, આવે ફરતી રીત. 1374

કનોજ દિલ્હી કાજ, સામંત પખરાતયે(બખ્તર);
રઝળ્યો દેખ્યાં રાજ, રાણતણાં તે રાજિયા. 1375

લાખો કિયે ન માણિયા, છતેહુતે જે શણ;
દયડા દશ નિરખિયો, કો જાણે કે કેણ. 1376

દયડા આડ દશમાં, ફૂલાણી બો ફેર;
ઉગતો તો નિરખિયો, અઆથમતો તે કોણ ? 1377

લાખો ભૂલ્યો લખપતિ, ઊમા ભૂલી એણ;
ઉપાસે વટાવડો, કો જાણે કે કેણ ? 1378

લાખો ઊમા પૂગડી, ત્રણે ભૂલ્યાં એણ;
આંખ હુંદે ફરૂ કલે, કો જાણે જે કેણ ? 1379

આઈ કજા તો મર ગયે, શેર બબર ઔર આજ;
ઉનકી ભૂ ખાલી પરી, ગધા કરત હૈ રાજ. 1380

જબ લગ જાકી અવધ હે, પહોંચ્યો નહીં કરાર;
તબ લગ તાકું માફ હૈ, ગુના કરે હજાર. 1381

મરઘી કુંડના કાંઠડા, તને કેતા જુગ થિયા;
માઢુ હતાં એ હલી વિયાં, પાણા જ પિયા રિયા ? 1382

બનવું છે જે કાલ, તેવું તો જ બની રહે;
થયું ન થાવું વાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1383

મોં પર દેશે માર, આંખ પર લૂણશે;
કરતા હરતા કાળ, બચાવે કુણ સે ? 1384

હવેલીએ હીંચકતો, હાકમ હીંડોળે;
કરમી કરગઠીએ, સૂનાં જોયા શામળા ! 1385

ઈ ભોંયું ઈ ભોંયરાં, ઈ મંદિર ઈ માળ;
કાળે કીધો કોળિયો, હાથે દેતો તાલ. 1386

માટી કહે કુંભારકું, તું કયા ખૂંદે મોહી;
એક દિન એસા આયગા, મૈં ખૂંદુંગી તોહી. 1387

ભાઈયું ભાઈયું ભરખિયા, જમડા ઝુંટાઝુંટા;

પછી હેમાળે હાલિયા, પાંચે પાંડુ સૂત. 1388

આજ કાલ દિન પાંચેમેં, જંગલ હોગા વાસ;
ઉપર ફિરેંગે લોક, ઓર ઢોર ચરેંગે ઘાસ. 1389

જિન ઘર નોબત બાજતી, હોતે છત્રીસ રાગ;
સો ઘર હી ખાલી પડે, બેઠન લાગે કાગ. 1390

કાળ કોઈને છોડતો નથી, ભલે હોય ભગવાન;
ભીલે ભાલો ભોકયો, કૃષ્ણ હતા બળવાન.

(૪.૯.૩) દુહા નસીબ અને ભાગ્યના

માનવજીવનમાં જોડાયેલી બે વસ્તુઓ પુરુષાર્થ અને પ્રારબ્ધ અગત્યના છે. લોકસમુદાય ભાગ્ય-નસીબમાં વધારે માને 'નસીબમાં હોય તે થાય' એ જન સામાન્યમાં અતિ પ્રચલિત કથન છે. નસીબમાં લખ્યું હોય તેમાં કોઈ પરિવર્તન કરી શકતું નથી. નસીબ જ - ભાગ્ય જ માણસ પાસે કાર્ય કરાવે અને નસીબમાં હોય ત્યાં પહોંચવું જ પડે એ લોકમાનસનો પડઘો લોકદુહાઓમાં પણ પડે છે.

સામેરી સાયર ઉમટયો, રતન તણાણાં જાય;
કરમ હિણો કર વાપરે, શંખલે મુઠ ભરાય. 1391

કોયલ કેરીના ચખે, શ્રાદ્ધ કાગને રોગ;
ભાગ્ય વિના કાંસે મળે, બડી વસ્તુકા ભોગ. 1392

વીભિષણને લંકા દીયે, દીયે હનમેકું તેલ;
કયા કરે રૂગનાથજી, ખરા નસીબના ખેલ. 1393

તેરી રોજી તુને ઢુંઢશે, રખ જીવડા આરામ;
દાણે દાણો મેં લખ્યો, ખાનારે કો નામ. 1394

ખીલો ખોદતાં ખાણ, જો જવેરાતની જડે;
નીરાંતે નારણ, સુજે ભગવતી શામળા. 1395

હર કહ્યા વરેયે લખ્યા, છઠી રેનકા અંક;
તલઘટે ન જવ વધે, રે રે જીવ નચંત. 1396·1

લાખ વિમાસણ ક્રોડ બુદ્ધિ, કરી જુવો સહુ કોય;
હોણી અણ હોણી નહિં; હોણી હોય સો હોય. 1398

નિશ્ચય હોય નિશંક, ચિત્ત ન કીજે ચલબિચલ;
એ વિધાતારાના અંક, રાઈન ઘટે રાજિયા. 1399

કીધું હરનું થાય, નરનું કીધું થાય નહિં;
સહુ ખોટો સંસાર, મનના મોદક મોતિયા. 1400

વરસ ચૌદ વનવાસ, દીધો બાંધવ દોયને;
તે ફળ ચાખી જોય, માત ભરતની મોતિયા. 1401

ગઢ લંકા સુખદેણ, સાચી મુરત સોનાની;
રાવણને મુખ દેણ, રૈી મળી નહિ મોતિયા. 1402

ઉદ્યમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણે;
કર્મીને હીરો જડે, અકર્મીને પહાણ. 1403

જો કુછ લિખ્યો લલાટમે, બિછરન મિલન સંજોગ;
દોષ કોનકું દીજિયે, માની લ્યો સબ જોગ. 1404

જો કુછ લિખ્યો લલાટમેં, મટે શકે નહીં કોય;
રાવણ સીતાકું હરે, રામભ્રષ્ટ દુઃખ સોય. 1405

ઓછી કૂખે અવતર્યો, પાપ તણો નહીં પાર;
અણખૂટે મરવું પડે, લેખ લખ્યા કિરતાર. 1406

કર્મમાં જે લેખ લખ્યા, તે મિથ્યા નવ થાય;
રંક મટી રાજા બને, રાજા રંક જ થાય. 1407

પાઠાંતર ·[1] *હર કહયા વિધિએ લખ્યા, છઠ્ઠી રૈનકા અંક;*
જવ વધે કે તલ ઘટે, રે રે જીવ નિશંક. 1397

માનવ જાણે મેં કરે, કરતલ દુજો હોય;
આદર્યા અધવચ રહે, હરિ કરે સો હોય. 1408

કરનારો શું કરે, કરે આપણા કરમ;
માડ્યાં વિના નો મળે, ધન છોરુ ને ધારમ. 1409

હિકમત કરે હજાર, નીચે ગવપતિયું જઈ;
પામે ફળ સંસાર, કરમ પ્રમાણે કિસનિયા. 1410

સોનું ઘડે સોનાર, કંદોઈ બાજલિયું કરે;
ભોગે ભોગનહાર, કરમ પ્રમાણે કિસનિયા. 1411

જળ ઊંડા બેડી જાદરી, કાંઠો કયાંય ન કળાય;
જેના ખૂટેલ ખારવા, એના વા પણ પણ ક વાય. 1412

થોડાં થોડાં દુ:ખ, માનવી માતરને;
પણ એથી અદકેરાં, કરમે અમારે વીંઝરા. 1413

ચતુર નારી નર ભોટ, નર ચતુર નારી નફટ;
સરખેસરખી જોડ, મળવી મુશ્કેલ મુગલા. 1414

એકે કાચ કપાય, એકે હીરો જડે હેમમાં;
સમવર્ય પણ કયાંય, મળે ન સમપદ મુગલા. 1415

ત્રણ સતાં ઉપર ચડે, પેસે પંચા દોઈ;
હોણી અણહોણી નહિ, હોણી હોય સો હોઈ. 1416

હાથ વછૂટી ધર પડી, હોણી હોય સો હોઈ;
હોણી અણહોણી નહિ, હદણી હોય સો હોઈ. 1417

હરણ ખળી દો આંગળાં, પૃથ્વી ક્રોડ પસાચ;
લખ્યાં ભાંખ્યાં ન મટે, પાપ માંડે ત્યાં પાસ. 1418

બંદા કહેતા મેં કરું, કરણહાર કિરતાર;
તેરા કહા સો ના હુવે, હોત હોવણહાર. [1419]

જેહના અમે ન્જનમિયા, તેહનાં તાતા;
સામત સખ ન સાંપડ્યાં, જનમારો જાતાં. [1420]

(4.10) દુહા શાપ અને પાળિયાના

(૪.૧૦.૧) શાપના દુહા

જ્યારે કોઈ નિર્દોષ વ્યક્તિને હેરાન કરવામાં આવે, વિશ્વાસઘાત કરવામાં આવે, પ્રેમમાં દગો દેવામાં આવે ત્યારે વ્યક્તિના હૃદયમાંથી સામેની વ્યક્તિ માટે બદદુઆ નીકળે. સૌરાષ્ટ્રમાં સતી સાથે શ્રાપની ઘટનાઓ વિશેષ પ્રમાણમાં જોડાયેલી જોવા મળે છે. સ્ત્રીના શીલ ઉપર જ્યારે પ્રશ્ન કરવામાં આવે કે લાજ લૂંટવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રીને સત્ ચડે અને શિયળ લૂંટનારને સતી શાપ આપે એવી લોકકથાઓ વિપુલ પ્રમાણમાં મળે છે.

પ્રાપ્ત દુહાઓમાં 'મેહ-ઊજળી'ની કથામાં મેહ દ્વારા ઊજળીને પ્રેમમાં દગો દીધો તેના લીધે ઊજળીએ મેહને શ્રાપ દીધો એ જ રીતે રાખેંગારને મારીને સિદ્ધરાજ જયસિંહ રાણકદેવડીને ઉપાડી જાય છે ત્યારે રાણકદેવડી રસ્તામાં આવતા જડ-ચેતન પદાર્થોને શ્રાપ આપે છે.

વળવળતી કાઢી આજ, હોસ ભરી આવી હતી;
જાજો તારા રાજ, આશિષ છેલ્લી એટલી. [1421]

તું મુવો હત મેહ, દલમાંથી દાઝણ મટત;
કાં કે દીધો છેહ, પાદર થાશે ધુમલી. [1422]

બેસીશ નહિ કો'દિ, ઠીક ડરીને ઠામડે;
રે'શે અંગ ઉપાધ, આઠે પહોર જેઠવા. [1423]

કળકળ કરશે કાગ, ઘૂમલીનો ઘૂમટ જશે;
લાગો વધતી આગ, રાણા! તારા રાજમાં. [1424]

જળના ડેડા જેહ, દબાણાં થકાં ડસે;
(પણ) વશીઅરનાં વેડેલ જીવે નકે દી' જેઠવા. [1425]

તરવરિયા તોખાર ! હૈયું ન ફાટ્યું હંસલા;
મરતાં રા'ખેંગાર, ગામતરાં ગુજરાતનાં. [1426]

વડ વાવડી તણા ! (તું) નીધણીઆ નીલો રિયો !
મરતે રા'ખેંગાર, સૂકી સાલ ન થ્યો. [1427]

ચંપા! તું કાં મોરિયો ? થડ મેલું અંગાર;
(તારો) માણીતલ માર્યો ગિયો, ખાંતીલો ખેંગાર. [1428]

ઊંચો ગઢ ગરનાર, વાદળસું વાતું કરે;
મરતાં રા'ખેંગાર, રંડાપો રાણકદેવીને. [1429]

ગોઝારા ગરનાર! વળામણ વેરી કિયો !
મરતાં રા'ખેંગાર, ખરડી ખાંગો નવ થિયો ! [1430]

પહેલો દીધેલ કોલ, પાપી થઈ પતળીંએ નહિ;
નીકળે કાળો કોઢ, વાને તારે વીંઝરા. [1431]

(૪.૧૦.૨) ખાંભી પાળિયાના દુહા

દેશ, સમાજ, સ્ત્રી, ગૌ અને પ્રેમ વગેરે માટે આપણે વીરગતિ પામેલા લોકોને લોકદેવતા તરીકે પાળિયો બનાવીને પૂજ્યા છે. પાળિયો પોતાની અંદર વીરતા, રાષ્ટ્રપ્રેમ અને બલિદાનની ભાવના સમાવીને એક ઈતિહાસના સાક્ષી હોય છે. લોકપરંપરામાં આ પાળિયો આગવું સ્થાન ધરાવે છે. પાળિયો શ્રદ્ધા અને બલિદાનનું પ્રતીક છે. પાળિયો સાથે લોકકથા, લોકગીત અને દુહાઓ મળે છે. તો પાળિયો ઈતિહાસની કડી પણ બને છે.

ચગલા દીઠા ચાર, કાંઠે કીલોઈને;
લીઆરો લાલ ગુલાલ, તેં રંગ્યો. [1432]

મારગ કાંઠે મસાણ, ઓળખ્યા નૈ આયર તણાં;
ઊતારી આરસપાણ, તારી ખાંભી કોરાવું ખીમરા. [1433]

જાતાં જોયો જુવાન, વળતાં ભાળું પાળિયો;
ઊતરાવું આરસપાણ, ખાંતે કંડારું ખીમરા. [1434]

ઘોડાળા જાવ ઘરવાટ, અમે પાળા પળતાં પૂગશું;
રે'વી મારે રાત, તારી ખાંભી માથે ખીમરા. 1435

રાવલિયા મું રાત, વગડાની વેરણ થઈ;
સગા દેને સાદ, ખાંભીમાંથી ખીમરા. 1436

કુંપા કાચ તણા, રાખ્યા રિયા નૈ;
ભાંગી ભૂકા થિયા, તારી ખાંભી માથે ખીમરા. 1437

વિગત કરે વિચાર, પાણો પૂજાય નહિ;
સધરો તેડવી સલાટ, તારી ભાંખી નખાવું ખીમરા. 1438

અણીઆળાં અમ ઉર, ભીંસું તોય ભાંગે નહિ;
બળ કરતી હું બીઉં, તારી ખાંભી માથે ખીમરા. 1439

સીંદોર ચડાવે સગાં, દીવોને નાળિયેર દોય;
પણ લોડણ ચડાવે લોય, તારી ખાંભી માથે ખીમરા. 1440

(4.11) દુહા ચીજવસ્તુઓના

(૪.૧૧.૧) મોતીના દુહા

શ્વાતિ નક્ષત્રમાં વરસાદ પડે અને છીપ વર્ષાબિંદુને પોતાની અંદર સમાવે તો છીપની અંદર મોતી પાકે. મોતી સુંદરતા અને સ્ફટિક્તાનું પ્રતીક છે. એક વખત મોતી ભાંગે તો ફરી તે સાંધી શકાતું નથી. મોતીની આ સુંદરતા અને સ્ફટિક્તા દુહામાં ઊતરી આવી છે. મોતીની સરખામણી મન અને હૃદય સાથે કરાય છે કારણ કે ભાંગેલું મોતી સાંધી સકાતું નથી તેમ મન અને હૃદય ભાંગે ત્યારે તેને પણ સાંધવું મુશ્કેલ છે. આ ભાવના સુંદર દુહાઓ અહીં મૂક્યા છે.

કાચ કટોરો નૈનજલ, મોતી દૂધ ને મન;
એતં ફાટયા નવ મળે, લાખું કરો જતન. 1441

મન મોતી ચખ મેર, પાકો ઘટ મૂંગો મુકુર;
ફૂટયા એતા ફેર, મેલ્યા મિલે ન મોતિયા. 1441

મોતી ભાંગ્યું વીંધતાં, મન ભાગ્યું કવેણ;
તોરી ભાંગ્યો તોળતાં, એને સાંધો ન કે રેણ. 1442

મન, મોતીને દૂધના, ત્રણેય સ્વભાવ એક;
તૂટયા પછી ન મળે,લાખ વાતે વિવેક. 1443

ચંદન ભાંગ્યો ગુણ કરે, ભાંગ્યો પાન સુરંગ;
પણ બે ભાંગ્યા અવગુણ કરે, એક મોતી દૂજો મન. 1444

મે,મોતીને માનવી, ગરભ,ગોધોને નવાણ;
વહુ, વછેરાંને દીકરા, નવે નીવડિયે વખાણ. 1445

હંસ કહે હંસની સૂનો, મોતી બિન નહીં ચાખ;
*જાન ગઈ તો જાને દે, બાનેકી પત રખ.*1446

સુણતલ કાન ન માનીએ, નજરે જોયું સાચ;
*ત્રણ ભાંગ્યાં સંધાય નહીં, મન,મોતીને કાચ.*1447

(૪.૧૧.૨) સંપત્તિના દુહા

સંસારીઓને જીવનનિર્વાહ કરવા માટે સંપત્તિ અનિવાર્ય છે. માણસ સંપત્તિ મેળવવા બધું જ ગુમાવવા તૈયાર થઈ જાય છે. સમાજની રીત પણ 'નાણા વગરનો નાથિયો ને નાણે નાથાલાલ'ની છે. શ્રીમંતોને આવકાર આપનાર અનેક હોય છે. ગરીબ સામે જોનાર કોઈ હોતું નથી.

સંપત્તિ આવે ત્યારે પોતાની સાથે માન-સમ્માન-સ્થાન લઈને આવે છે અને જાય છે ત્યારે પણ સઘળું સાથે લઈને જાય છે. માણસનો ધનલોભ, ધન મેળવવા માટેના પ્રયત્નો, સંપત્તિથી મળતું સામાજિક સ્થાન આદિ દુહાઓમાં સુપરે આલેખન પામ્યું છે. હાસ્યવિનોદ સાથે કહેવાયેલો પ્રસ્તુત દુહો ઘણો આકર્ષક છે, 'ભગવાન વિષ્ણુ પાસે જ્યારે લક્ષ્મીજી ન હતાં ત્યારે ગાયો ચરાવતા અને લક્ષ્મીજી મળ્યાં પછી જ તે ચતુર્ભુજ થયા છે.' સંપત્તિની તમામ લાક્ષણિકતા દર્શાવતા દુહા અહીં મૂક્યા છે.

સમજણ દે તો સંપત દે, નકર સમજણ પાછી લે;
સમજણને સંપત નઈ, એ બે ધક્કા તું મ દે. 1448

મન દે તો તું માયા દે,નહિ તો મનને વાર;
મન મોટું માયા નહીં, એ બે ધકા મ માર. 1449

દુબળ પણ દેખીને, કુશળ પુછે નહીં કોઈ;
સબળ પૂછે સબ, ઈથી માત્રા મતલ ભલા.

છતને છાયા ઘણી, અછતને કોણ આપે;
અજો કહે ઓલાવાણી, ટાઠી કોણ તાપે.

ગોરી પૂછે નાથકું, કીયો ભલેરો દેશ;
સંપત હોય તો ઘર ભલો, નકર ભલો પરદેશ. 1450

ખીસે ખુડદો ખૂટિયા, વરો બવાળો છેર;
નિરાધાર ને નિરમળો, માગણને નહી મેર. 1451

દામ જતાં દુનિયાં ગઈ, ગ્યું સગપણ સહુ સાથ;
અકલ બુદ્ધિ અવળી થઈ, આવી અદકિ અનાથ. 1452

જાણપણું છે દોયલું, ધન તો કાલાં ઘેર હોય;
ધનના મદને મારિયે, હાથ ઠારિયે સોય. 1453

જો ધન ખોયો સજ્જને, સો ધન ગયો મ જાણ;
કો આંટકે કારણે, દૂનો દેશી આન. 1454

લાખ કરોડ કમાય, ખાય પીએ ખરચે ઘણું;
*પણ પૈસા ન અપાય, તે સંપત શા કામની ?*1455

લોભીજનના લખણથી, લખમી પણ લજવાય;
વેંઠળ ઘરની વલ્લભા, નિત્ય નિસાસા ખાય. 1456

લક્ષ્મી વિનાના લપોડ,ચતુરભૂજ ગાયો ચારતા;
થઈ બેઠા રણછોડ, મેરામણ મથ્યા પછી. 1457

માયા બડી મોહની, એના વજજરના ગાળા;
સાંગો કયે સલવાણા, કૈં ચડયા ને કૈંક પાળા. 1458

પાની બાઢે નાવમેં, ઘરમેં બાઢે દામ;
દોનું હાથ ઉલેચિયે, યહી સજ્જનકો કામ.1459

મોટાની જોરૂ જાણ, સૌ તેને દાદી કહે;
ગરીબ ભાભી જાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે.1460

જરનું જગમાં જોર, કેવળ જર વિણ કાંગલાં;
દ્રવ્ય તણો છે દોર, ગરથ વિનાનાં ગાંગલા.1461

નિરધનની નિરધાર, ભૂતળમાં પગ ભાંગલાં;
સફળ ગયો અવતાર, ગરથ વિનાનાં ગાંગલાં.1462

વસવું ભણું વિદેશ, નાણાં વિણ જૈનાવળી;
દામ વગર શો દેશ, ગરથ વિનાનાં ગાંગલાં.1463

મર ગયે જાયેંગે, દાટા રહેગા દામ;
દુનિયા દેખ બિચારિયે, એક દિન કા મુકામ.1464

ધન કાજે તરિયા તજી, વહરો ધરિયો વેશ;
ધરણી ધાત્રીને તજી, વિચરત જુઓ વિદેશ.1465

ધની અંધા મદ આલસું, ધની ગાફલ ગુલતાન;
ધની વિપ્ર વિદ્વાન કી, કરી દેત અપમાન.1466

સગપણ સાચું સૃષ્ટિ મહીં, દ્રવ્ય વિષે દરશાય;
દ્રવ્ય વગરના મનુષ્યનું, કોઈ સગું નવ થાય.1467

કોડીની ઈચ્છા કર્યે, કોડીનો નર થાય;
કોડીની ઈચ્છા ટળે, કોટિધ્વજ થઈ જાય.1468

લોભે ઉરને લાય, સદા રહે છે સળગતી;
દાતાર દુનિયામાં ય,લિજ્જ લે છે લક્ષ્મીની.1469

મોટા જે બોલે તે છાજે, ઉપર ઢોલ ધજામણ વાજે;
નાનો બોલે તે વાયે જાયે, ઉપર ગડદાપાટુ ખાયે. 1470

વાટયા તે દેહવટ થિયાં, રાખ્યા તે થ્યા રાખ;
ખરચ્યા તેની ખબિયું, થયા એકના લાખ. 1471

જેની ગાંઠે દોકડા, તે કરમી કહેવાય;
ડાહયો પણ વણ દોકડે, ગાંડામાં ગણાય. 1472

સાચવતા સંતાપ, મેળવતા મહેનત ઘણી;
પૂર્ણા વહી જતાં પરીતા, લખમી કેવી લેખવી. 1473

ધનસે સબ સિદ્ધિ મિલે, ધનસે ચિત્ત પ્રસન્ન;
ચેતન કર્યા નિર્જીવ, ઢોલ કરત ધનધન્ન. 1474

મેળવતાં મહેનત ઘણી, સાચવતાં સંતાપ;
વાપરતાં કરે વેદના, પરગટ ધન છે પાપ. 1475

(૪.૧૧.૩) કામની વસ્તુઓના દુહા

બીજાની સારી વસ્તુઓ કરતાં પોતાની નબળી વસ્તુ સારી. અંતે તો પોતાની નબળી વસ્તુ જ કામ આવે છે કારણ કે બીજાના કબજામાં રહેલું ધન અને પોથીમાં પડેલી વિદ્યા ખરા સમયે કામ આવતાં નથી. પ્રત્યેક વસ્તુનું જીવનમાં આગવું સ્થાન હોય છે એની જગ્યાએ બીજી વસ્તુને મૂકી શકાતી નથી. સમાજમાં પણ જ્ઞાતિ, સજીવો અને વસ્તુઓ એવી છે જેની જગ્યાએ અન્ય વસ્તુ આવી શકતી નથી. એવી જ રીતે અમુક વસ્તુઓની નામના નીકળી ગયા પછી તે હંમેશા યાદગાર બની જાય છે. એ વસ્તુઓ પર લાગેલી છાપ સદીઓ સુધી ભૂંસાતી કે ભૂલાતી નથી. જ્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે તેની ગણતરી કરવી જ પડે છે.

લોંડી તોયે ગરાસિયો, સારું તોયે મસાણ;
ફૂવડ તોયે કામિની, બાળે તોયે ભાણ. 1476

જેવો તોયે ચૂડલો, ઘરડો તોયે તુખાર;
હીણો તોયે દીકરો, સારો તોયે સુનાર. 1477

ઝૂંપડું તોયે ગાંઠનું, થોડું તોયે ઝેર;
ધર્મી તોયે ઠીમરા, નાનો તોયે શેર. 1478

ઢીંકો તોયે હ.તનો, થોડો તોયે વરસાદ;
સારો તોયે તરકડો, થોડો તોયે પ્રસાદ. 1479

વરોળ તોયે ગાવડી, અજવાળી તોયે રાત;
પાળ્યો તોયે કેસરી, ઓરમાન તોયે માત. 1480

બાળક તોયે સિંહનું, બચ્ચું તોયે બાજ;
ભાંગેલ તોયે લાકડી, જૂનો તોયે રિવાજ. 1481

મુડદાલ તોયે વોળાવિયો, ફૂટેલ તોય બોખ;
દત્તક તોયે દીકરો, નાનો તોયે ગોખ. 1482

થોડી તોયે ઓળખાણ, સાદો તોયે વેશ;
કટાયેલ તોયે નાણું, ભૂખેલ તોયે દેશ. 1483

હલકી તોયે પહેરામણી, મૂરખ તોયે ભાઈ;
ઘરડો તોયે પહેલવાન, ગરીબ તોયે જમાઈ. 1484

સારો તોયે ઢેડિયો, થોડો તોયે ગરાસ;
કમૂળ તોયે દીકરો, ખાટી તોયે છાશ. 1485

પાળ્યો તોયે કૂતરો, થોડું તો પણ કરજ;
નાની તોયે નાગણી, દુઃખણી તોયે પરજ.(જનતા) 1486

ખોટું તોયે જડાઉ નંગી, ખોટો તોયે રંગ;
ભડ તોયે બ્રાહમણો, સારો તોયે કુસંગ. 1487

(4.12) દુહા ખાનપાનના અને વ્યસનના

(૪.૧૨.૧) દુહા અનાજ અને ખાનપાનના

જીવનને ટકાવી રાખવા માટે આહાર અનિવાર્ય છે. ભૂખ્યા પેટે ભજન ન થાય કે અન્નદાન એ જ ઉત્તમ દાનમાં આહારનું મહત્ત્વ જોવા મળે છે. અન્નના મહત્ત્વને સમજીને અન્નક્ષેત્રો ખોલાતાં જેથી સાધુઓ, ગરીબો અને મુસાફરોને ભોજન મળી રહે. તમામ સજીવના આહારનો બંદોબસ્ત ભગવાન કરે છે. દાણેદાણા ઉપર ખાનારનું નામ લખ્યું હોય છે. માના ગર્ભમાં અને જન્મતાંની સાથે ઈશ્વર તેના આહારની વ્યવસ્થા કરી દે છે. આ બાબતો આહારનું - ભોજનનું જીવનમાં કેટલું મહત્ત્વ છે તે બતાવે છે.

માણસ જે ખાય છે તે વિચાર્યા વગર નથી ખાતો. ભોજન માટે વપરાતી સામગ્રી, ભોજન બનાવવાની રીત અને ભોજનના ગુણદોષ તપાસીને ખાય છે. પાકશાસ્ત્રએ અનુભવથી સિદ્ધ થયેલું શાસ્ત્ર છે. પાકશાસ્ત્રમાં કઈ વસ્તુ ક્યારે ખાવી અને કેટલા પ્રમાણમાં ખાવી તેના ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.

અનાજનું સૌંદર્ય, અન્નાજની પાચન ઉપરની પ્રકૃતિ, ભોજન અને ગુણલાભ, ભોજનની આડ અસરો વગેરેના દુહાઓ અલગ-અલગ શીર્ષકથી મૂક્યા છે.

(૧) અન્ન અને આરોગ્યના મહિમાના દુહા

અન્ન સમાન ન ઔષધિ, ઝરણાં સમો ન જાપ;
કૃષ્ણ સમો નહિ દેવતા, નિંદા સમો ન પાપ.

રાજ્યભોગ સંપત્તિ સકલ, વિદ્યા, રૂપ, વિજ્ઞાન;
અધિક આયુ, આરોગ્યતા, પ્રકટ ધર્મફલ જાન.

એક પરજન્યની સકળ માયા, અઢાર ભાર વનરાય;
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, એ રામ તણો મહિમાય.

અન્ન આપ્યે થાવે અવશ્ય, શુભ બોલો સંસાર;
આંટો મુખમાં આપતાં, બોલે મુદંગ બહાર.

કાયા વચ્ચે ગૂમડું, એનું ઓસડ અન્ન;
અન્ન પાણીએ ભર્યું હોય, તો મોજું દિયે મન.
(શરીરની વચ્ચે પેટરૂપી ગૂમડું છે. એનું ઓસડ અનાજ છે. અન્ન પાણીએ ભર્યું હોય ત્યારે મનમાં મોજું આવ્યા કરે છે અને દિલ પ્રફુલ્લિત રહે છે.)

અન્નદાતા ત્રાતાભયા, જન્મ જેહ દેનાર;
ઉપવિત, વિદ્યાદાની જે, પિતા પાંચ સંભાર.
(અન્ન આપનાર, ભયથી રક્ષા કરનાર, જન્મ આપનાર, જનોઈ આપનાર, વિદ્યા આપનાર એ પાંચ પિતા સમાન છે, કે પિતા જ કહેવાય છે.)

પહેલું સુખ તે જાતે નર્યા, બીજું સુખ તે પેટ દીકરા;
ત્રીજું સુખ કોઠીએ જાર, ચોથું સુખ સુલક્ષણી નાર.
કૂવા ઢાંકણ ઢાંકણું, જગનું ઢાંકણ જાર;
બાપનું ઢાંકણ બેટડો, ઘરનું ઢાંકણ નાર.

<u>(૨) આહાર ઈશ્વરની દેણના દુહા</u>

જીણ રાખ્યો ગર્ભવાસ મેં, દે દે અમૃત આહાર;
સંત કહે તાકુ ભજો, કરુણાનિધિ કિરતાર.

રોટી રોટી ક્યા કરે ? કર લે જીય આરામ;
દાને દાને પર લીખ્યા હૈ, ખાનેવાલે કા નામ.

તેરી રોજી તુંને ઢૂંઢશે, રખ જીવડા આરામ;
દાણે દાણે મેં લખ્યો, ખાનારે કો નામ.

પવન પાણી સસ્તાં કીયા, સસ્તા કીયા અનાજ;
તુલસી તબ મેં જાનિયો, હર હય ગરીબનિવાજ.

મોતીકણ મોંઘો કીયો, સોંઘો કીયો અનાજ;
તુલસી, તબ મેં જાનિયો, હરિ હૈ ગરીબનિવાજ !

<u>(૩) અન્નદાન એ જ ઉત્તમ દાનના દુહા</u>

આપે અન્ન ઉદાર, સ્વારથે કે પરમારથે;
પુન્યનું ફળ અણપાર, રોટી મોટી, રાજિયા !

તુલસી જગ મેં આય કે, કર લીજે દો કામ;
દેને કું ટૂકડા ભલા, લેને કું હરિનામ.

કબિરા કહે કમાલ કું, દો બાતાં લીખ લે;
કર સાહેબ કી બંદગી, ભૂખે કો કુછ દે.

જગમાં દીઠું જોય, એ જ પ્રગટ વેવારમાં;
કુળ નહિ મોટું કોય, રોટી મોટી, રાજિયા !

(જગત જે દૃષ્ટિથી જુએ છે તે જ વસ્તુ વહેવારમાં પ્રગટ રીતે મૂકવી. કુળથી નહિ પણ અન્નદાનથી મોટું કંઈ નથી.)

જેનું અન્ન-જળ ખાય,ખળ તેનું ખોટું કરે;
જડામૂળથી જાય, રામ ન રાખે, રાજિયા !

(૪) અન્ન આયુષ્યનો આધારના દુહા

જોબન ને જીકારા ઘણાં, જરા નજરેથી જા;
ખાંડ ચોખા ને ચુરમાં, મનભાવતાં ખા.

ત્રીયા જોબન ત્રીસ વરસ, ધોરી નવ ધરાં;
પુરુષ જોબન ત્યાં લગે, ઘીએ પેટ ભરાં.

તોરી જોબન તેર, ધોરી અઠ ધરાં;
ત્રીયા જોબન ત્રીસ, પુરુષ પેટ ભરાં.

ભૂખ્યા પેટે ભાન, શૂરાને પણ રહે નહીં;
પેટમાં પડે મસ્તાન, સાચું સોરઠિયો ભણે.

ભૂખ રાંડ ભૂંડી, આંખ જાય ઊંડી;
પગ થાય પાણી, ને આંસુ આવે તાણી.

પેટ તો કે પિટિયાં, તું છડ મુંજો પલો;
ભરે ભરે થકાં, પણ ઠલો જો ઠલો !

(પેટ, તારે માટે જ હું મથ્યા કરું છું. તું હવે મારો પલ્લો છોડ. તને ભરી ભરી હું થાકી ગયો, પણ તું તો ખાલી ને ખાલી જ રહ્યું)

હડસેલા હજાર, પેટ સારુ ખાવા પડે;
દિયો તો અન્નદાતાર, સૂઝે ભગતી, શામળા !

સામટાં હત છોકરાં, ને અન્નની હોત અછત;
તો આફરડી આવત, તારી સાન ઠેકાણે, શામળા.

રાંકાં નિત રોતાં ફરે, નહિ જુવારનો જોગ;
ભગવાન છપ્પન ભોગ, તારે સે'તા સે'તાલ શામળા.

સુખિયાંને વહાલું ચૂરમું, રાંકને રાબે રડયું;
ત્રાંબા-પિત્તળની ત્રેવડ ન હોય તો, રાખવું ઠીકરાનું બેડું.

<u>(૫) ઉત્તમ ભોજન એ જ સદ્નસીબના દુહા</u>

કોયલ કેરી ના ચખે, શ્રાદ્ધ કાગને રોગ;
ભાગ્ય વિણ કાંસે મળે, બડી વસ્તુ કા ભોગ ?

આણંદ કે કરમાણંદ, કોની જાને જાય ?
કરમમાં હોય લૂખો, તો ચોપડ્યો કયાંથી ખાય ?

વાંઢા વરને વિઘન ઘણાં, ચડતાં ચાખડિયે;
થાળી વેચી ભોજન કરતા, જમતા દાથરિયે.

વાંઢાને વલોણું નહીં, વેશ્યાને વગોણું નહીં;
મઠને ખેતર માળો નહીં, કુંવારાને સાળો નહીં.

<u>(૬) ખાણીપીણીના ગુણદોષના દુહા</u>

ઉનાળો જોગીનો, શિયાળો ભોગીનો ને ચોમાસું રોગીનું ;
શાકાહારી જે જન રહે, દર્દ નામ કદી ન લે એ જોગીનું.

હીંગ, મરચું ને આંબલી, સોપારી ને તેલ;
જો ગાયાનો ખપ કરે, તો પાંચે વસ્તુ મેલ.

હિંગ, મરચું અને આમલી, સોપારી અને તેલ ;
શોખ હોય તો પણ, સ્વાસ્થ્ય માટે પાંચે વસ્તુ મેલ.

સોપારી ખાઈએ રાઈ રાઈ, ધાન ખાઈએ ધાઈ ધાઈ;
ઘી ખાઈએ બોળી બોળી, ને વાત કરીએ તોળી તોળી.

લાપસી ખાધી, લૂપસી ખાધી, ઉપર લીધાં દહીં;
સાત વાનાની સુખડી ખાધી, પણ ચૂરમા જેવું નહીં.

રોટી કે' હું આવન-જાવન, ખીચડી ઠેઠ પોચાવન;
ચોખા કે' હું ચતુર સુજાણ, ભરોસે ન જાવું ગામ.

ઘઉં ખાવાથી શરીર ફૂલે, જવ ખાવાથી ઝૂલે;
મગ ને ચોખા ન ભૂલે, તો બુદ્ધિનાં બારણાં ખૂલે.

ઘઉંને તો પરદેશી જાણું, જવ છે દેશી ખાણું;
મગની દાળ ને ચોખા મળે, તો લાંબું જીવી જાણું.

ઉનાળે કેરી ને આમળાં ભલાં, શિયાળે સૂંઠ અને તલ ભલા ;
ચોમાસે અજમો, લસણ ભલાં, પણ બારેમાસ ત્રિફળા ભલા.

ખાય જે બાજરીના રોટલા અને મૂળાનાં પાન ;
શાકાહારને લીધે, તે ઘરડા પણ થાય જુવાન.

રોટલા, કઠોળ અને ભાજી, તે ખાનારની તબિયત તાજી ;
મૂળો, મોગરી, ગાજર ને બોર, જે ખાય તે રહે ન રાજી.

આદુરસ ને મધ મેળવી, ચાટે જો પરમ ચતુર ;
શ્વાસ, શરદી અને વેદના, ભાગે તેનાં જરૂર.

ખાંડ, મીઠું અને સોડા, એ ત્રણ સફેદ ઝેર કહેવાય ;
નિત ખાવાપીવામાં એ, વિવેકબુદ્ધિથી જ વપરાય.

ફણગાવેલાં કઠોઈ જે ખાય, તે લાંબો, પહોળો અને તગડો થાય ;
દૂધસાકર, એલચી, વરિયાળી અને દ્રાક્ષ, એ ગાનારા સૌ ખાય.

લીંબું કહે : હું ગોળ ગોળ, ભલે રસ છે મારો ખાટો ;

સેવન કરો જો મારું તો, પિત્તને મારું હું લાતો.

આમલી કહે : મારામાં ગુણ એક જ, પણ અવગુણ છે પૂરા ત્રીસ ;
લીંબુ કહે : મારામાં અવગુણ એક નહીં, પણ ગુણ છે પૂરા વીસ.

કાતી કાપડ, જેઠ ઘી, રાતે વાસી છાશ;
પર ઘર નાર, ઘર દીકરી, રાખે થાય વિનાશ.

શ્રાવણની તો કાકડી, ભાદરવાની છાશ;
તાવ સંદેશા મોકલે, આજ આવું કે કાલ ?

ધાતુકરન, અરુ બલધરન, માંકુ પૂછો કોય;
પય સમાન ત્રિલોક મેં, ઔર ઔષધી ન હોય.

મીશરી મૈથુન અંબરસ, પય તીખાં મધુપાન;
એના પર જે જલ પીએ, સો નર પશુ સમાન.

પાન જૂનું, દૂધ નવું, ત્રીજી કુળવંતી નાર;
ચડવાને ઘોડો ભલો, સ્વર્ગ-નિસરણી ચાર.

પય પુરાણું, ઘી નવું, ઘર સુલક્ષણ નાર;
પર કરી તુરી પલાણવો, સદ્ભાગી સંસાર.

ધાન પુરાના, ઘૃત નયા, ત્યૌં કુલવંતી નાર;
ચોથી પીઠ તુરંગ કી, સ્વર્ગ નિસરણી ચાર.

ગાયના ઘીમાં રસોઈ રાંધો, શરીર મજબૂત બાંધો;
તલના તેલના માલિશથી, દુઃખે નહિ એકેય સાંધો.

રાગ ગંજન રીંગણું, મુખવાસ ગંજન મૂળો;
સ્ત્રી ગંજન પીસણું, પુરુષ ગંજન પૂળો.

કેસર ક્યારી બાંધ કર, અંદર બોઈ પ્યાજ;
પાની દિયા ગુલાબ કા, આખર પ્યાજ કી પ્યાજ.

વ્યાસ બોલ્યા વાણી, ને ખોબલે ખાધી ધાણી;
ઉપર પીધું પાણી, ને પેટ બાંધ્યું તાણી.

(૭) પાન-સોપારીના દુહા

પાન પદારથ સુઘડ નર, વણતોળ્યાં વેચાય;
જેમ જેમ ભૂમિ પાલટે, મૂલ્ય ઘણેરાં થાય.

પાન ખાઈએ કેવડી, ને માહેં કાથાનો રંગ;
બાઈડી વખાણું પાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ.

સોપારી વખાણું સોરઠી, જેના લીલા પીળા રંગ;
સ્ત્રી વખાણું કેડપાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ.

(૮) અનાજના સૌંદર્ય દુહા

મોસર ફૂટતો માદ્ગુડો, ઉરે ઊઠેતી નાર;
ગાભે પોટે બાજરો, કણસ નીંઘલતી જાર.

ઘઉં ઘાટો, તલ પારવો, ડેડક ઠેકી જુવાર;
કરમે કરમે કપાસિઓ, બાજરો ભલો સફાર.

ઋતુએ ઊગે મોગરો, ઋતુએ આવે ફૂલ;
ઋતુ વિનાનું ચાહીએ, એ તો ધૂળેધૂળ.

કળજુગને જોરે કરી, થોરે કેળાં થાય;
મીઠપ નહીં એમાંય, સાચું સોરઠિયો ભણે.

(૯) ભૂખ અને ભોજનના દુહા

ભૂખ ન જાણે ભાવતું, પ્રીત ગણે ન જાત;
ઊંઘ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સૂતા ત્યાં રાત.

કામી કૂળ ન ઓળખે, લોભી ન ગણે લાજ;
મરણ ન વેળા ઓળખે, ભૂખ ભરખે અખાજ.

ઊંઘ ન જુએ તૂટી ખાટ, ઈશ્ક ન જુએ જાત-કજાત;
ભૂખ ન જુએ એઠો ભાત, તરસ ન જોવે ધોબીનો ઘાટ.

ખાવામાં કોદાળ, સામાનું સમજે નહીં;
એ અગનોતરો કાળ, સાચું સોરઠિયો ભણે.

મતલબની મનવાર, જગત જમાડે ચૂરમાં;
વણ-મતલબનો યાર, રાબ ન આપે, રાજિયા !

દયો પૂછે મયાને, લાડુ કરવા કેવા ?
આપણા બેના ચુચવતા, બાકી જેવા તેવા.

કાગા વહાલું કુંભજળ, સ્ત્રીને વહાલી વાત;
બ્રાહ્મણને ભોજન વહાલું, ગદ્ધા વહાલી લાત.

વાતે રીઝે વાણિયો, રાગ થકી રજપૂત;
બ્રાહ્મણ રીઝે લાડવે, ડાકલે રીઝે ભૂત.

સાસરાનું માન સાળીએ, જમવાનું માન થાળીએ;
ગાયનનું માન તાલીએ, મોઢાનું માન વાળીએ.

(૧૦) ખવડાવવું અને ખાવું એ જ ઉત્તમના દુહા

ખાય ન ખરચે સાધુજન, ચોર સકલ લે જાય;
જૈસે મધુમક્ષિકા, હાથ મીલા પસ્તાય.

ખાય ન ખરચે શુદ્ધ મન, ચોર સબળ લઈ જાય;
પાછળથી મધમાખ જેમ, હાથ ઘસી પસ્તાય.

ન ખાધું, ન ખરચ્યું, ન પરહથ દેવાણાં;
વિઠલ કહે, સૂનું થાશે, આ જો ખડકાણાં છાણાં.

ઘરમાં ધન અપાર, ગરીબાઈ ગાતો ફરે;
ધૂળ પડી ધનમાંય, સાચું સોરઠિયો ભણે.

દેખી રાજી થાય, વાપરતાં વસમું ઘણું;
ઈ હાથ ઘસતો જાય, સાચું સોરઠિયો ભણે.

નિત્ય નિત્ય નવલાં ખાય, બીજાને આપે નહીં;
ધૂળ પડી એ કમાઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે.

ઘર ઘર ઢેબર ખાય, ખવરાવી જાણે નહીં;
ધૂળ પડી જીવતરમાંહે, સાચું સોરઠિયો ભણે.

ખંત ધરી ખરચે નહીં, કરે ન પરહિત કામ;
ખાય ન ખવરાવે કદી, લખમી તણા ગુલામ.

ખાધું કે ખવરાવ્યું નહિ, કર્યા ન ટાઢા હાથ;
આવ્યા તેવા ઊઠવું, શું લેશો સંગાથ ?

નાહી ધોઈ પાટલે બેઠા, ઊભાં તાણે ટીલાં;
પારકે ઘેર જમવાનું, ત્યારે પોતિયાં મૂકે ઢીલાં.

(૧૧) ભોજન, ભોગ અને નસીબના દુહા

ખાવો, પીવો, સુવાસ લ્યો, મનમાં રાખો હેતાં;
મરી જાવું છે માનવી, છાતીએ હાથ દેતાં.

ભર્યા હોય ભંડાર, અન્ન ધન અપરંપાર;
ભાતામાં પૈ ભાર, સાથ ન આવે શંકરા.

ભૂખ ગયે ભોજન મળે, ઠંડી ગયે મળે શાલ;
જોબન ગયે જોરુ મળે, એ ત્રણને આગ લગાવ.

ભમે તે ભૂખે ન મરે, રમે તે રળી ન ખાય;
ઊંઘે આયુષ્ય ન વધે, આળસે દેવાદાર થાય.

ખીચડના ખાનાર, એને મીઠાઈઓ ક્યાંથી મળે ?
પણ સમજે નહીં ગમાર, સાચું સોરઠિયો ભણે.

ખોળામાં ખાવું, ભૂખ વિણ ભાવે નહીં;
ગળામાં ગાવું, ઉલટ વણ આવે નહીં.

વાંઢા વરને વિઘન ઘણાં, ચડતાં ચાખડિયે;
થાળી વેચી ભોજન કરતા, જમતા દાથરિયે.

વાંઢાને વલોણું નહીં, વેશ્યાને વગોણું નહીં;
મઠને ખેતર માળો નહીં, કુંવારાને સાળો નહીં.

<u>(૧૨) ભોજનને ભાવ ન ગણે તે મૂર્ખના દુહા</u>

બેસી પંગતવાર, ભાણાંનું અંતર કરે;
ગણવો તેને ગમાર, સાચું સોરઠિયો ભણે.

કરથી નવ સુકરત કરે, ધરાઈ ખાય ન ધાન;
એ નરને ઉપજાવતાં, ભૂલો પડયો ભગવાન !

સારું સારું રાખી મૂકે, બગડે તેમ ખાય;
સારાનો સ્વાદ ચાખે, મૂર્ખ તે કહેવાય.

ભાણે બેસી ભૂખ્યો ઊઠે, ચાકરની રાખે માઝા;
ઘરની બૈયરથી શરમાય, તે મૂર્ખનો રાજા.

<u>(૧૩) ઘીનો મહિમાના દુહા</u>

નેણે નરખ્યો ઘી ભલો, ક્યા મુખ ખાયો તેલ ?
ચાતુર સે ઝગડો ભલો, બૂરો મૂરખ સે ખેલ.

દૂધ બગડિયું ને દહીં થયું, માખણ ઘૃત મલાઈ;
કિંમત વધતી જાય, કસોટીથી, કાનિયા !

સુત વિણ લૂખી સાયબી, ઘૃત વિણ લૂખું ધાન;
જીવન લૂખું જશ વિના, દયા લૂખી વણ દાન.

<u>(૧૪) આરોગ્યવર્ધક અનુભવના દુહા</u>

ઓકી દાતણ જે કરે, નરણાં હરડે ખાય;
દૂધે વાળુ જે કરે, તે ઘર વૈદ ન જાય.

દાંતે લૂણ જે વાપરે, કવળે ઊનું ખાય;
ડાબું પડખું દાબી સૂએ, તે ઘર વૈદ ન જાય.

પૂર્વ ઓશિકે વિદ્યા મળે, દક્ષિણે ધન કમાય ;
પશ્ચિમે ચિંતા ઉપજે, ઉત્તરે હાનિ થાય.

ઊંધો સૂવે તે અભાગિયો, ચતો સૂવે તે રોગી ;
ડાબે તો સહુ કોઈ સૂવે, જમણે સૂવે તે યોગી.

રાત્રે વહેલા જે સૂવે, વહેલા ઊઠે તે વીર ;
પ્રભુભજન પછી ભોજન, કહેવાય તે નરવીર.

રાતે સૂએ વહેલો, ને વહેલો ઊઠે વીર;
બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખે રહે શરીર.

ભોંય પથારી જે કરે, લોઢી ઢેબર ખાય;
તુંબે પાણી જે પીએ, તે ઘર વૈદ ન જાય.

ધાતુ વધારણ, બળ કરણ, જો પિયા પૂછો મોય;
દૂધ સમાન ત્રિલોક મેં, અવર ન ઔષધ કોય.

ઉદર પૂરતું અન્ન લે, શરીર પૂરતું ચીર;
અધિક સંગ્રહ ના કરે, તેનું નામ ફકીર.

(૧૫) ધનધાન્યની લાક્ષણિક્તાના દુહા

બલિહારી તુજ બાજરા, જેનાં લાંબાં પાન;
ઘોડે પાંખું આવિયું, બૂઢા થીયા જુવાન.

લાંગ કહે હું લાંબો દાણો, ને વચમાં એક ઢેકો;
બેચાર મહિના સેવન કરે, તો લાકડીનો ઝલાવું ટેકો.

બલિહારી તારી બાજરા, જેનાં મોટાં પાન;
ઘોડે પાંખું આવિયું, બુઢા થયા જુવાન.

બાજરી કે' હું ઊંચો છોડ, મારે માથે ટોપી;
મારો ગુણ ક્યારે જણાય, કે ખાય દૂધ ને રોટી.

બાવટો કહે હું ઝીણો દાણો, દેખીતાં તો રાઈ;
બાર મહિના મને સેવે, તો ખોખાં કાઢું સો'ઈ.

મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
મારો ખપ ક્યારે પડે, કે માણસ પડે માંદું.

મગ કહે હું ઝીણો દાણો, મારે માથે નાકું;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે ઘોડું આવે થાક્યું.

મગ કહે હું લીલો દાણો, ને મારે માથે ચાંદું ;
બેચાર મહિના મને ખાય, તો માણસ ઊઠાડું માંદું.

ચણો કહે હું ખરબચડો, મારો પીળો રંગ જણાય ;
જો રોજ પલાળી મને ખાય, તો ઘોડા જેવા થાય.

ચણો કહે : હું ખરબચડો, પીળો પીળો રંગ જણાય ;
ચણાદાળ ને ગોળ જે ખાય, તે ઘોડા જેવો થાય.

ઘઉં કહે હું રાતો દાણો, મારે માથે ચીરો;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે બહેન ઘર આવે વીરો.

ઘઉં કહે હું રાતો દાણો, મારે માથે લીહ;
મારો ગુણ ત્યારે જણાય, હોય ગોળ ને ઘી.

વાલ કહે હું મોટો દાણો, ઝાઝાં લાકડાં બાળું;
ચાર દિવસ મને સેવો, તો સભામાં બેસતાં ટાળું.

મકાઈ કહે હું મોટો દાણો, મારે માથે ચોટી;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે ઘેર દૂઝે ઝોટી.

જાર કહે હું ધોળુડી, ને મારે માથે બૂરું;
મારું ભલપણ ટાણે સૂઝે, કાળ દકાળે પૂરું.

ડાંગર ક્યે હું ખરસટ દાણો, મારે માથે છાડું;
મારા રૂપની ખબર પડે, લઈ સાંબેલે ખાંડું.

ઘા, વા ને ઘસરકો, એ ત્રણે જાતનાં વાજાં;
શીંગ, ડોડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં ખાજાં.

(૧૬) શાકભાજીઓની લાક્ષણિકતાના દુહા

કારેલું કે' કડવું બડવું, મારા માથે ચોટી;
ખાધાની જો મોજ ખપે, તો કરો રસ ને રોટી.

કારેલું કહે : કડવો કડવો હું, અને મારે માથે ચોટલી ;
રસ જો પીએ મારો, ડાયાબિટિસની બાંધું ચોટલી.

કંટોલું કે' હું ગોળ ગોળ, મારે માથે કાંટા;
ગરીબ બિચારા ભાવ ન પૂછે, નાણાવાળા ખાતા.

પતકાળું કે' હું ગોળ ગોળ, મારે માથે છોળ;
મારા સવાદનો ખપ કરે, તો નાખ મેથી ને ગોળ.

(૧૭) ભોજન પર આધુનિકતાના પ્રભાવના દુહા

'જે જે'એ ટાળ્યાં 'રામ રામ', છાંટે ટાળ્યો ચોકો;
ચહાએ ટાળ્યું શિરામણ, બીડીએ ટાળ્યો હોકો.

ગાયનું ઘી છે પીળું સોનું, મલાઈનું ઘી ચાંદી;
વનસ્પતિ ઘી ખાઈને, સારી દુનિયા માંદી.

ઘર ઘરમાં રોગના ખાટલા ને દવાખાનામાં બાટલા;
ફ્રીઝના ઠંડા પાણી પીને ભૂલી ગયા છે માંટલાં.

આહાર એ જ ઔષધ, એમાં દવાનું શું કામ ?
આહાર-વિહાર અજ્ઞાનથી દવાખાનાં છે જામ.

<u>(૪.૧૨.૨) દુહા વ્યસનના</u>

માણસ વર્તમાનમાં અલૌકિક આનંદ પ્રાપ્ત કરવા કે જીવનના પ્રશ્નો અને સમસ્યાઓમાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે વ્યસન કરે છે. વિરતા અને પૌરૂષત્ત્વ સાથે પરાકાળથી વ્યસ્ન જોડાયેલું છે. રાજ્યસભા અને ડાયરાઓમાં શોખથી વ્યસ્ન કરવામાં આવતું.

ચા, બીડી, દારૂ જેવા વ્યસ્નથી સમાજના સામાન્ય લોકોની તબીયત, પૈસા અને કુંટુંબજીવન બરબાદ થઈ જાય છે. આથી કવિઓએ વ્યસ્નની હાનીકારકતા પર સમાજ પર ચાબખા માર્યા છે. દુહો તો લોકસમાજ વચ્ચે ફરતી કવિતા હોવાથી લોકશિક્ષણ માટે તેમાં વ્યસનની નુકશાનકારતા પર કવિએ બોધ આપ્યો છે.

વર્તમાન સમયે પણ લોકો બીડી, સીગારેટ, ગુટખા અને દારૂ જેવા નસીલા પદાર્થોનું સેવન કરે છે ત્યારે આ દુહાઓ ખરેખર લોકશિક્ષણનું કામ કરે છે.

<u>(૧) ચા અને બીડીના દુહા</u>

વર્માન સમયે ચાએ વ્યસન નથી પણ જીવનજરૂરિયાતનું પીણું બની ગયું છે. ગમે તે પ્રસંગે અને સ્થળે ચા તો હોવાની જ. સવારની શરૂઆત ચાથી થાય છે. ચા આવતા સવારનું ભોજન દૂર થયું તે આરોગ્ય માટે નુકશાનકારક છે. તેના પર કવિએ દુહામાં વ્યંગ કર્યો છે.

બીડી અને સિગારેટનું પણ વર્માન સમયે ચા જેવું જ ચલણ છે. બીડી- સિગારેટ ન પીતો હોય એવો પુરુષ વર્ગ ઓછો જોવા મળે છે. બીડી-સિગારેટ પર પણ દુહામાં વ્યંગ જોવા મળે છે.

ચાયે ટાળ્યું શિરામણ, ને બીડીએ ટાળ્યો હોકો;
સાસુનું કહ્યું વહુ ન કરે, તો કિનો કરવો દોખો. 1488

બીડી જાતકજાત, (પણ) પીધાવણ હાલે નૈ;
બીડી કરાવે બેં, મરદ મૂછાળી જાતને. 1489

<u>(૨) હોકાના દુહા</u>

હોકો એટલે ડાયરાની શોભા. રૂપે કે તાંબા-પિત્તળથી મઢેલો હોકો હાથમાં લઈને બેસવું એટલે ડાયરામાં મોભો પડવો. હોકા વગરનો ડાયરો ડાયરો ન ગણાય. એક હાથમાંથી બીજા હાથમાં ફરતો હોકો વ્યસન હોવા છતાં શોભાપાત્ર તો ખરો જ. હોકાના સુંદર દુહા મળે છે.

આવ હોકો મનરંજણા, સંધા લવે વેણ;
જીં ઈસારે નીકળી, ચાલી નીકળે સેણ. 1490

હોકાવાળા હાલે ચડિયાતા, બીજા હાલે પાળા;
મોટા મોટાના મન ડગી જાય, આવજે હોકાવાળા. 1491

હડહડતા હોકા ભર્યા, જેણે પરભાતે પીધા નંઈ;
એના ઘટમાં ઘોડા, દેશે દશરથ રાઉત. 1492

મરઘર કિયો ન સાસરો, રણ ચડયો નહિ રોષ;
ચડયા નહિ ઘોડે કૂદણો, જેણે પિયા ન ચમ્બડપોશ. 1493

હર હોકો ને નારણ, ચલમ ચત્રભૂજ જાણ;
કાશીએ કરવત મુકાવ્યા કરતાં, ઘર બેઠા હોકો તાણ. 1494

ડૂંઘા વગરનો ડાયરો, માઢુડા વગરની મઢી;
સાળી વિનાનું સાસરૈં, જેમ હળદર વિનાની કઢી. 1495

બળ્યો તમારો હોક્લો, મઈ મેલો પાણો;
રાતી બધી રો', પણ રડતો નો આલું દાણો. 1496

સસા ચલા સ્વર્ગમેં, બેઠા પાલખી માંહી;
અધેળીચસે પીછા ફરા, હુક્કા તમાકું નાંહી. 1497

(૩) દારૂના દુહા

સોમરસ, મદીરા, દારૂ અને વ્હિસ્કી એ દારૂની ઉત્કાંતિ બતાવતા શબ્દો. પુરાણોમાં દારૂને સોમરસ કે મદીરા વહ્યો અને આજે આપણે દારૂ કહીએ અને ઉચ્ચવર્ગ વ્હિસ્કી કે બીયરના નામે ઓળખે. દારૂ ખરાબ વ્યસન અને અનેક અનર્થોનું મૂળ છે. દારૂના લીધે વ્યક્તિ, શારીરિક, આર્થિક અને સામાજિક રીતે ખુવાર થાય છે. દારૂના અનર્થો પર વ્યંગ કરતા દુહાઓ મળ્યા જેમાં દારૂના અનર્થો, દારૂ પીધેલ વ્યક્તિના વર્તનનું વર્ણન મળે છે.

દારૂ રુંગું નારનું, દારુ મહાણનું નામ;
છેટા રેજો દારૂથી, દારૂ દારૂ સમાન. 1498

અસુર પડયો તબ યું ભણ્યો, સુણ રે સુત ખરતાં;
દેવે નહિ પણ દારવે, ઢાળી દીધ ધરા. 1499

હરિએ રોળ્યું હરિ થકી, રાખેહરાજ વષેક;
હાલા તેં ભાલા વન્યા, રોળ્યાં રાજ અનેક. 1500

વીસ ભૂજા દસ મોડ, એને રોળ્યો રામે પલકમાં;
(તું) ઝપટે ના'વે ઝોડ, તારે મોં માથાં નહિ મહતણા. 1501

દલ્લીમાં દુરાનીએ, કરી કતલ દિન તીન;
પણ તારી ત્રીસો દિન, ને બારે ય મહિના બેવડા. 1502

ખડકયાં મડદા મિસરમાં, ડુંગર ડમ્મરિયા;
પણ તારાં ખડકયાં તેહ, આભા લગ અડવા કરે. 1503

રહીમન કોઈ રામાય, (તો) કોઈને ઈસા પારસી;
પણ નગરો તું નખમાંય, આંકલો અખિયાતનો. 1504

આવે નહિ ઓંતાર, વણ ડાકે વછિયાતનો;
પણ વણ ભૂવે વણડાક, તું ધુણાવો ઘર સામટી. 1505

ખવીસનાં ખાધેલ, એને દાતારે ય દુવા કરે;
પણ તારાં ડસીયલ તેહ, એને દેવે ન સૂંઘે દારવા. 1506

લખમીનો તું લાડકો, સગણો હોત સધીર;
સેવ્યો હોત સલિલ, તને સે'તો સે'તો શામળો. 1507

ધણીએ દીધેલ ધાન, એમાં કીટક સરજ્યાં કારમાં;
આથાના ઉરમાં, તેં ઈશ્વરમાં અવળાં કર્યાં. 1508

શેરડિયુંના સગા ! તેં ગરલ ઉતાર્યાં બોળમાં;
વખના વાવી ગા, તેં નવ કુળ નવસાર થકી. 1509

ઓખદ ઉત્તમ જેય, તનડાને ત્રેવડ દિયે;
એનાં પરબે પીરણ દેય, તેં દવા વંઠાડી દારવા. 1510

ભોગવે ભલ-પુર, આવે વરસે એક દી;

તારાં ચાકમચૂર, આઠેય પો'ર આથડે. 1511

ચિતડે ચળિયલ જેહ, હજી પરખે માતા માનની;
તારાં ફટકેલ તેહ, એને ભેણ નહિ કે ભામની. 1512

તું પડ માથે પેદા હુઓ, ધ્રુસકે રોઈ ધરા;
સાંગત હુઈ જો શેષકી, તો ઠાકર કાઉં કરાં ? 1513

<u>(૪.૧૩) દુહા મનોરંજનના</u>

સાહિત્યનો એક ઉદ્દેશ મનોરંજનનો. ઉત્તમ કવિતા કે વાર્તા સાંભળીને લાગીઓને વહેવાનો મોકો મળે. લોકસાહિત્યએ વાંચવાનું નહીં પણ સાંભળવાનું સાહિત્ય. લોકસાહિત્યની કૃતિઓનો ઉદ્દેશ પણ શ્રોતાઓને જ્ઞાનબોધ, વ્યવહારબોધ કે જીવનબોધ આપીને મનોરંજન કરવાનો. ક્યારેક બુદ્ધિચાતુર્ય અને વ્યવહારદક્ષતા માપવા માટે ઉખાણાં, સમસ્યાઓ કે પ્રહલિકાઓનો ઉપયોગ થાય.

મનોરંજનના દુહામાં 'આણંદ-કરમાણંદ' અને 'લાલા-માલા'ના દુહા મૂક્યા તેની પાછળનું કારણ એટલું - બન્નેની રચનારીતિ જોતાં સભારંજનશૈલી જોવા મળી. બન્નેના દુહામાં વ્યવહારજ્ઞાનનો બોધ મુખ્ય છે પણ શૈલીના કારણે ઉપદેશબોધના દુહામાં ન મૂકતાં મનોરંજનમાં મૂક્યા છે.

'આણંદ-કરમાણંદ'ના દુહા આજે પણ લોકમુખે સાંભળવા મળે પણ તેની પ્રતિકૃતિ જેવા 'લાલા-માલા'ના દુહા સંશોધન દરમ્યાન નવા હાથ લાગ્યા. 'આણંદ-કરમાણંદ' કોણ હતા ? ક્યાંના વતની ? આ પ્રશ્ન સંશોધનનો અલગ મુદ્દો. એવી ઈચ્છા છે કે ભવિષ્યમાં આ વિષય પર સંશોધન કરી તેના દુહા સાહિત્ય સિવાય અન્ય સાહિત્ય હોય તો તેનું પણ સંપાદન કરવું પણ અહીં તો 'આણંદ-કરમાણંદ'ના નામે મળતા દુહાઓ મૂક્યા છે.

<u>(૪.૧૩.૧) આણંદ અને કરમાણંદના દુહા</u>

આનંદ કહે પરમાનંદા, મૂંગે મોઢે રહેવું;
કાં તો કહેવું સાચેસાચું, ને કાંતો નામ લઈ કહેવું. 1514

આનંદ કહે પરમાનંદા, કજિયામાં નવ જાવું;
ખીચડી ખાવી ગાંઠની ને જ્યાં ત્યાં રઝળવું. 1515

આનંદ કહે પરમાનંદા, ગામડે જઈને રહેવું;
બાપો બાપો સૌ કરે, દઈને બમણું લેવું. 1516

આનંદ કહે પરમાનંદા, બાઈઓથી છેટે રહીએ;
કાં તો કહેશે વંઠી ગયો, કાં નમાલા ઠરીએ. 1517

આનંદ કહે પરમાનંદા, જોઈને પગલું ભરવું;
નહીં તો મૂડી ખોઈ ગાંઠની, મોત વિના મરવું. 1518

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક લઈને પાછો આપે, એક કરાવે ઝેર. 1519

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક ઉપરાણું કરે, એક વધારે ઝેર. 1520·1

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે કન્યાદાન, વાળે એક ઝમેર. 1522

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે સદાવ્રત, એક માગે ઘેર ઘેર. 1523

આનંદ કહે પરમાનંદા, ચીજે ચીજે ફેર;
એક લાળે શેર મળે નહીં, એક ટકાની ત્રણ શેર. 1524

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે મળ્યો;
એક વગાડે શંખલો, એક વગાડે ગત્યો. 1525

આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ટાળો;
એક એક સારું મરી પડે, એક ભરાવે ઉચાળા. 1526

કરમાણંદ ! આણંદ કહઈ! નર નમિયા સો કોંઈ !
જિણિ વટ્ટિઈ જુવ્વણ ગયઉં,પાય નિહાલંઈ નહિ ! 1527·2

પાઠાંતર ·1 *આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;*
એક ઉપરાણું કરે, ને એક વધારે વેર. 1521

·2 *કરમાણંદ આણંદ કહઈ, એ નર નમીઆ કાંઈ;*
જણ વાટેં જોબન ગયું, ફિરિ નિહાલે તાંઈ. 1528

કરમાણંદ ! કુમાણુસહ, વિણઉ કરતું મલજ્જિ !
સિરિહિં ચડાવિય આણીઈ, ઈંધણ બાલણ-કજ્જિ. [·1]

કરમાણંદદ આણંદ કહઈ, કેસા કાંઈ અંતિ;
લદ્રઉ વાસ પયોહરાં, બંધણ ભઈ બીહંતિ. 1530

કરમાણદ કુમમાણસાં, ગુણ કીધો નહુ જાઈ;
સિંહ પડયો અજાડીઈં, જસ કડ્ઢે તસ ખાઈ. 1531 [·2]

કરમાણંદ કુમાણસાં મેં, ગુણ બહોત કીઆઈ;
તાતઈ લોહિ પણંગ જિમ, આવટિ ગત્ત-ગયાંઈ. 1533

કરમાણંદ કારણ પંખેં, જગિ વલ્લહો ન કોઈ;
વાછોસો થણ પરિહરેં, જણિ થણિ ખીર ન હોઈ. 1534

કરમાણંદ આણંદ કહઈ, સગપણું ભલું કિ સંપ;
રાઈ પડી દોઈ પથ્થરાં, વચિ જડ ઘાલઈ લંપ. 1535 [·3]

કરમાણં આણંદ કહઈ, અસ્ત્રી સમી ન આથિ;
રસોઈ નિપાયે રતન જણે, સકિં કઈ આવઈ સાથિ. 1537

કરમાણંદ આણંદ કહઈ, રસ-ભરિ ગૂઝ કહાંઈ;
માલી કેરાં ફૂલ જિમ, ધરિધરિ મહિ મહિ આંઈ. 1538

[·1] *કરમાણંદ આણંદ કહઈ, વિનઈ કરંતિ ા લજ્જિ;*
સિરિ ચઢાવી આણીઈ, ઈંધણ બાલણ કજ્જિ. 1529

[·2] *આણંદ કહે કરમાણંદા, ગુણ કર્યો કાં જાય ?*
સાવઝ પડયો અજાડીએ, કાઢે તેને ખાય. 1532

[·3] *આણંદ કહે કરમાણંદા, ધનથી બડો હે સંપ;*
સંપ ફિટયો પથ્થર વિશે, તરૂવર ઘાલી લંપ. 1536

કરમાણંદ કુનારિયાં, કોહો કીજંઈ દઉ;
તાસ તણઈ ઘર આંગણઈ, પલ ન દીજંઈ પાઉ. 1539

કરમાણંદ આણંદ કહઈ, ઝટકિ ન દીજે ગાલિ;
થોડે થોડે છોડી ઈ, જિમ જલ છંડે પાલિ. 1540 ·1

માંડણ પિયુસો મન, કરે ગૃહ આગણ સોતી;
અડીઅડ જેમ આકાશ, માંગ જેમ દીપે મોતી.
સોળ કળ સંપુર ચંદ્ર, ભાલ પણ સોહે;
ખણ અધરિ ખણ ખધર, રાહ ભૂલો મખ જુવે.
ટળ ગયું સંગોગ વેળાહ, ટળી હેત્રી પેન થયું હરણ.
આણંદ કહે જેસંગરાઉ અવ, તેહીઅ રેણ ન થયું ઘરણ. 1542

હરી સીત દહ કંધ, બાણ લખમણ કું લગ્ગા;
હણું સહત વંદરા, અપ અપા મીઅ ભગ્ગા.
ગઆ ભીચ પરબત જોઅ જઈ જડી પછાંણી;
અનડ મૂળ ઉપાડી લીઓ કઠ ઉધર અણી.
લંક ઉજાળું તવ ભયું, સવ જીવ જોવા સળવળે;
આણંદ કહે જેસંગરાઉ,તહી રેયણ ચકવાં મળે. 1543

આણંદ કહે કરમાણંદા, ભેદુ કયું ભૂલંત ?
દી ઊઠે, દિશા ફરે, અવળા ખોપ કરંત. 1544

અતિ ડાહયો અળખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;
આણંદ કહે કરમાણંદા, ભલો ગડગડ ઘાટ. 1545

આણંદ કહે કરમાણંદા, રેગાં કેમ રીઝંત ?
પહેલે આવે પાટુએ, પછી ગડદે પેટ ભરંત. 1546

આણંદ કહે કરમાણંદા, વાંકા કેમ વળ્યાં ?
ઉનાળે હળ હાંકલ્યાં, ને ભાદરવામાં ભર્યાં. 1547

પાઠાંતર ·1 આણંદ કહે કરમાણદા, ઝાટકી ન દીજે ગાળ;
થોડે થોડે છાંડીએ, જેમ પાણી છાંડે પાળ. 1541

આણંદ કહે કરમાણંદા, મોટામાં જાવું થોડું;
કામ કરાવે ઠૂસ કઢાવે, કાં તો કહેશે ઓડું.[1548]

આણંદ કહે કરમાણંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક બોલે તે મીઠું લાગે, એક કડવું ઝેર.[1549]

આણંદ કહે કરમાણંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક લીલા લેર કરાવે, એક મરાવે ઠેર.[1550]

આણંદ કહે કરમાણંદા, શેરને માથે સવાસેર;
રાવણ લાવ્યો સીતાને, તો રામે માર્યો ઠેર.[1551]

આણંદ કહે કરમાણંદા, એવડો ડોળ કીં રાખે;
અંતરમાં નહિ ઉમળકો, મોઢે મીઠાં ભાખે.[1552]

આણંદ કહે કરમાણંદા, કોની જાને જાયેં ?
કરમમાં હોય લૂખું, તો ચોપડ કયાંથી ખાયં ?

(૪.૧૩.૨) લાલા અને માલા દુહા

કોક વાત કરે ત્યાંહાં, વચમાં પોતે બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1553]

વગર નોતરે જમવા જઈએ, સારું-નરસું બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1554]

કથામાં જજઈ વચમાં બેસે, ડાહયો થઈને ડોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1555]

બધી વાતમાં ડાહયો થાવા, મોણ ઘાલીને બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1556]

વેળા કવેળા સમજે નહી, ને વગગર વિચાર્યું બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1557]

જ્યાં ત્યાં ધામો નાખી બેસે, વગર બોલાવ્યો બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1558]

ઘેરઘેર જઈને ચીજો માગે, રાંક જેવો થઈ બોલે;
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.[1559]

સારું કોઈનું સાંખે નહિ, પેટમાં ઝાઝાલાળા;
લાલો કહે છે માલાને, તે બળતરાના ચાળા.[1560]

(૪.૧૩.૩) દુહામાં ઉખાણાં

માણસની એક હંમેશાની ખાસિયત રહી છે કે, તે બીજી વ્યક્તિને માપવાનો પ્રયત્ન કરે; રૂપ, ગુણ, બુદ્ધિ, તર્ક, ધન વગેરેથી. બુદ્ધિના પરીક્ષણ માટે પ્રહેલિકાઓ, સમસ્યાઓ અને ઉખાણાંનો ઉપયોગ કરતો આવ્યો છે.

ઉખાણાંના ઉપયોગથી બુદ્ધિશક્તિનું માપ કાઢવામાં આવે છે. સાથેસાથે સમજદારી, વ્યવહારદક્ષતા, જ્ઞાન નિપુણતાનો પણ પરિચય મળે છે. મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં સમસ્યાઓ અને ઉખાણાંઓનો ભરપૂર ઉપયોગ કરવામાં આવતો હતો.

ગુરુ-શિષ્ય સંવાદ દ્વારા શિક્ષણ, નાયક-નાયિકા વચ્ચેની સમસ્યા દ્વારા બુદ્ધિદક્ષતા, રાજા-પ્રધાન વચ્ચેની સમસ્યા દ્વારા બુદ્ધિચાતુર્ય તો કયાંક વિવેકબુદ્ધિને તપાસવા માટે ઉખાણાંનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો.

(૧) ઉખાણાં

ચાર પગો ન ચોસલો, નરને નામે નામ;
અમે મગાવું જેઠવા ! હોય તમારે કામ. (બાજઠ)[1561]

પાંખાળો પરવત વસે, ગરમાં જેના ગામ;
વર પહેલો તોરણ ચડે, કારીગરનાં કામ.(મોડ)[1562]

વણપંખો ઘણ ઉડણો, અણચણિયાં જ ચણન્ત;
ન જીવો સજીવાને હણે, કારીગરનાં કામ. (તીર)[1563]

માથાહીણો મરગલો, શીંગડીયું બે-ચાર;
હેડમાં ઘાલ્યો હડહડે, નત્ય નવરાવે નાર.
(છાશ વલોવવાનો રવાયો)[1564]

અધ સૂકું અધ લીલડું, ત્રાંબાવરણું જેહ;
અમે મગાયું જેઠવા, આણી આપો એહ.
*(શ્રીફળ-નાળિયેર)*1565

જે થડ પવન ન સંચરે, પંખી ન બેસે કોય;
તાસ તણાં ફળ મોકલો, સાચા સાજણ હોય.
*(છીપ અને મોતી)*1566

પીતળ પે'રી પદમણી, હાલે ઝાકઝમાળ;
(કાં) સોહે વીવા વધામણે, (કાં)સોહે રાજદુવાર.
*(વેલ્ય-માફાવાળી બળદગાડી)*1567

થડ થોડું ઉરે ઘણું, કેડે કેસરી લંક;
શિયા! સાવઝડું મોકલો !(જેના) લોહે જડિયા દંત.
*(સાંબેલું)*1568

માથું વાઢયે નો મરે, આંખ ફોડયે જીવ જાય;
અમે મગાવું જેઠવા ! જળમાં પેદા થાય.
*(શેરડી)*1569

અગની કાંઠે ઊપજે, ગોરી રાતે દંત;
નારીએ નર બાંધિયો, કર વમાસણ કંથ.
*(અંકોટો)*1570

થડ થોડો પરગટ ઘણો, પાને પાન હલંત;
સોનલ આવી સાટવે, કાઢો વસાણું કંથ.
*(કપૂર)*1571

અણીયાળાં ને વાંકડા, સૂડાવરણાં જેહ;
સમજીને ગજકરણના ! અમને એસુ દેહ.
*(નાગરવેલના પાન)*1572

સો નર લીધા સામટા, નારી કહેવાય જેહ;
તુ જ રક્ષાને કારણે, હાથ ધરી મેં તેહ.
*(માળા)*1573

ઘર પર ભરિયલ ધ્રો, ગગનાસર બાંધલ ગળે;
પવને નવ પેખેલ, માછલ જળ માણેલ નહિ.
*(શ્રીફળ - નળિયેર)*1574

ગજમંડળ હસતીચઢણ, વેશ્યાવલ્લો જેહ;
અબળા કેરું આભરણ, આણી આપો એહ.
*(સીંદુર)*1575

આભ થકી ઊજળો, ચંદાવલ્લો જેહ;
વામા કેરો વાલીડો, આણી આપો એહ !
(અરીસો)1576

જળમાં પેસી ઘર કરે, (ને) ઝાઝા જળમાં ન્હાય;
માથું વાઢે મરે નહિ, ખાળ ખુંચે જિવ જાય.
(કમોદ)1577

રાતુડો નર ઘેલિયો, (ને) ઘુમરી ખાતો જાય;
તે નર બાંધ્યો નારિયે, પણ છૂટો તો ના થાય.
(ઘડો)1578

સમી સાંજનું વાવિયું, (ને) ઊગ્યું માઝમ રાત;
નવરસ જેથી નીપજે, તે વીણી લીધું પ્રભાત.
(માખણ)1579

શિયાળે ઉનાળે ઉપજે, ચોમાસે જડ જાય;
નહિ થડ કે નહિ પાંદડું, વરણ અઢાર ખાય.
(મીઠું) 1580

જેનાં વડ જેવાં પાતરા, ને શેરડી જેવી પેરી;
મોગરા જેવા ફૂલ, આંબા જેવી કરી.
(આકડો)1581

કાળો ઘોડો કાબરો, નગરી જોતો જાય;
સવાલાખ રૂપિયા આપે,(તો પણ) એનું મૂલ ન થાય.
(આંખ)1582

ઝાડ જેનું થાટ, ને પાત્રા જેનાં થાળી;
ફૂલ જેનું મહા સુઘડ, અને ડંખ જુઓ તો કાળી.
(કેશુડો)1583

થડે થોડું ડાળે ઘણું, તલ તલ જેવડાં પાન;
આ ઉખાણું જે કહે, તેને મળશે ઝાઝાં માન.
(ખરસાણી)1584

સોપારી જેવડું સમર્થને, કરે ત્રણ ભાગમાં તાન;
આ ઉખાણું જે કહે, તેને જાણું અક્કલવાન.
(કપાસનું ઝીડવું)1585

પગ વગર ડુંગર ચડે, ને મુખ વગર ખડ ખાય;
રાજા પૂછે રાણીને, એ ગોધા છે કે ગાય.
(અગ્નિ - દવ)1586

બાપે જાઈ બેટડી, બેટડિયે જાયો બાપ;
એ બેમાંથી ઠુકરો, બેટી ભલી કે બાપ.
(કેરી-આંબો) 1587

પીઉ જાજો પાટણે, વો'રજો હળદર ને હિંગ;
એક વસાણું એવું વો'રજો, જેને માથે હોય શિંગ.
(લવિંગ) 1588

અણિયાળાં અતિ વાંકડાં, સુડલા પંખા જેહ;
પઉ જાજો પાટણે, (તમે) વસ્તું વોરજો તેહ.
(નાગરવેલના પાન) 1589

પથ્થર મટી થઈ પ્રેમદા, ભોજન કરતા ગાય;
અરધું અંગ ફરે ફુદડી, તેનું એઠું સહુ કોઈ ખાય.
(ઘંટી) 1590

પાંચ વેંતનું પૂતળું, મુખ લોઢાના દંત;
નારી તેથી નિત રમે, તમે કહો વિચારી કંત.
(સાંબેલું) 1591

સોપારી જેવડું સાવજડું, તલનો ત્રીજો ભાગ;
ઈ સાંવજડે બે રતન ગળ્યાં, એક ધરતી દુજો આભ.
(આંખની કીકી) 1592

પડી પડી પણ ભાંગી નહિ, કટકા થયા તે ચાર;
વગર પાંખે ઊડી ગઈ, તેનો ચતુર કરો વિચાર.
(રાત) 1593

કર વિના જે કામની, મુખ વિના જે દંત;
મુવેલી જીવતાંને ગળે, તે મોકલજો કંત.
(હાથીદાંતની ચૂડી) 1594

વેંત જેવડી વ્રખડી, (ને) ઢાલ જેવડું ફૂલ;
કાચા કમળ ઉતરે, (તેનું) પાકે થાએ મૂલ.
(કુંભારનું ચાક) 1595

એક પુરુષ ઊંચો ચડી, મુખ વિણ કરે ઉચાર;
સમજે તે સાચું ગણે, ગપ સમ ગણે ગમાર.
(વરસાદ) 1596

ભૂખે મારું ભોંય સુવારૂં, પાડું તનની ખાલ;
એટલું છતાં મુને ન ભૂલે તો નિશ્ચય કરે નિહાલ.
(દેવાણી) 1597

ઉત્તમ પહેરણ આચરણ, સતી સપૂત સપ્રેમ;
ભોમ ભલી ને ભલ ચડણ, કહો માણીએ કેમ ?
(પૂર્વના પુણ્યથી) 1598

ફુંકાય દેવળે દેવળે, બે ઘાલી નત્થ;
સમદરથી છંડાઈને, જોયા જેવી અવત્થ.
(શંખ) 1599

કેસુડા ગરવ મત ધરિ, મું સીર ભમરો બેઠ;
માલતી તણા વિરહથી, હું અગન ભણી પેઠ.
(ચંખન) 1600

(૨) કો' ચેલા કેમ થાય ?

ભર ચોમાસે ઝણ પડે, ઘોડો ઘાસ ન ખાય;
છતે પલંગે ભોંયે સુવે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(પાયા વિના) 1601

બાંધિ ઢાલ શોભે નહિં, છેલ માંગવા જાય;
માલણ મન રીઝે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(ફૂલ વિના) 1602

કાઠારૂંમાં કણ સડે, કાંસું કાટજ ખાય;
જોગી નર ઝાંખો રહે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(ભભૂત વિના) 1603

ગાંડુ ભાંગું રણ વિષેઘ ઘાયલ તરસ્યો થાય;
આંખો આવી દુખવા, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(પાટા વિના) 1604

ઉંચી મેડી ઊભો ધણી, વહુ રિસાણી જાય;
બઈવંતો બોલ્યો નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(વિસમાવ્યા વિના) 1605

ભમરડો ભમે નહિં, કાપડ કઠણ ન થાય;
ધોરી હળ હાંકે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(આર વિના) 1606

આંબે કેરી ઢગ છતાં, ભેંસ ભદુકા ખાય;
નારી મન રીઝે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(ધોકાવ્યા વિના) 1607

પગ ફાડે પાની સડે, ગરાસ પરઘર જાય;
પારેવો ઉલખો ફિરે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(જોડી વિના) 1608

ઈંટ માટી થઈ આંગણે, માંગણ પાછો જાય;
ઘરે પરોણો જઈ વળે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(સંપત વિના) 1609

પાન સડે ઘોડો અડે, વિદ્યા વિસરી જાય;
રોટી દાઝી ખાખ થઈ, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(ફેરવ્યા વિના) 1610

દંડી ચાલી ના શકે, રૈયત બ્હેરી જાય;
નટ દોરી પર ના ચડે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(દંડ વિના) 1611

પૂરો થાક ન ઊતરે, તસ્કર ખાલી જાય;
મ્હેમાનો મુંઝાય છે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(ખાતર - આગતા - સ્વાગતા વિના) 1612

કડા ન પાકે ગોળની, સરિતા શૂન્ય જણાય;
મોતી એક બદામનું, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(પાણી વિના) 1613

બંધ ન થાયે બારણાં, વણ વાંકે પકડાય;
લખ્યું ન આવે કામમાં, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(સાખ વિના) 1614

અશ્વ ન આવે કામમાં, બંદુકના બંધાય;
લાગે લૂખું ગાવણું, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(સાજ વિના) 1615

નભ દીસે રળિયામણું, પૂર ઉતરી જાય;
આકાશે આતસ ખરે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(તારાથી) 1616

કણિયા કણ કાઢે નહિ, ગોરી ના વખાણ;
મેમાનું આવે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(ભાવ વિના) 1617

આંબે ફળ આવે નહિં, દાની સ્વર્ગ ન જાય;
નરસો પણ વખણાય તે, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(મરવા વિના) 1618

મોલ વધે નહિં જોસમાં, નિર્લજતા ના જાય;
સબ ન જાય સમશાનમાં, કો' ચેલા કેમ થાય ?

(નિંદ્યા વિના) 1619

હાર ન થાય ફૂલનો, બુંગણ ના બંધાય;
ચંદર ચિત્ત હરે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(ખીલ્યા વિના) 1620

સાધુ શુદ્ધ મનાય નહિં, વણ વાંકે ,કડાય;
ખાતરી ના'વે કામની, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(છાપ વિના) 1621

દૂધ ન આવે કામમાં, ધિંગડ ધોકા ખાય;
આરપાર દેખાય તે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(ફાટી જવાથી) 1622

બોલાવ્યા બોલે નહિં, ગોપી ગોથાં ખાય;
બંદૂક તો ફુટે નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(કાન વિના) 1623

દૂધનુ દહીં થાય નહિં, દોર ઊવળી જાય;
ભૂલ ન જડે હિસાબની, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(મેળવણ વિના) 1624

રાજતંત્ર ચાલે નહિં, પાણી નવ સિંચાય;
પતંગ ઉંચે જાય નહિ, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(દોર વિના) 1625

પાણી બગડે કૂપમાં, રાજા બહુ મુંઝાય;
શબ્દ અર્થ સૂઝે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(કોશ વિના) 1626

તેલ બગડે છે ઠામમાં, ગોળી નવ વપરાય;
ચોરો પકડતા નથી, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(સીસા(યુક્તિ) વિના) 1627

પાણી જાય ન કયારડે, વાછરૂ ધાવી જાય;
રે' છે ઘરમાં ગોબર], કો' ચેલા કેમ થાય ?
(વાળ્યા વિના) 1628

સોય ન આવે કામાં, કપડું નવ પે'રાય;
દાણા કોઈ દેતું નથી, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(નાકા વિના) 1629

પાણી સિંચાયે નહિં, બોલ્યું ના સંભળાય;
અતિ ઉંઘ થાયે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
(કુભકરણ વિના) 1630

મૂકી વસ્તું ના જડે, ચોટ જ ચૂકી જાય;
લખનારે ખોટું લખ્યું, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(સરત વિના)*1631
બળદ રહે નહિ હાથમાં, નામ ન પાડી શકાય;
ગોપ ગોપી શો નહીં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(રાશ-રાશિ વિના)*1632
પંત્યાલું હાલે નહિં, ભાઈ જુજવા થાય;
રાજકાજ ચાલે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(એક રાજ વિના)*1633
શ્રીફળની પારખ કરે, કમાડ ઉઘડી જાય;
ધાંધલિયો ધીમો પડે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(ખખડાવવાથી)*1634
ગાડી જોડાતી નથી, ચોરણો ના પહેરાય;
વઈદો પડે વિચારમાં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(નાડી વિના)*1635
રાજા શોધ્યા ના મળે, વસ્તુના સચવાય;
દાટયુંસાટયું ના મળે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(ઠેકાણાં વિના)*1636
વસ્ત્ર સડે રેસા ગળે, ઝાડ મૂળથી જાય;
ધરા ધોળી દેખાય છે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(ખારથી વિના)*1637
મોટાં મોતીૂલ કમૂલ, સામ ઘર પેઠે નાંહા થાએ;
રાજા ભાગો રાઢસૂં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(પાણી નહિ)*1638
ઘોડો છૂટા વનાં ગઓ, ભેંસ અછુતી જાએ;
શણગારી શોભે નહિં, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(વાળી નહિ-સાનમાં સમજાવી નહીં)*1639
પાની ફાટી પગ તણી, નારી તો પરઘેર જાએ;
પારેવી વિલખી ફરે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(જોડી નહિ)*1640
કરહો તો ભૂખ્યો રહે, ગોલો કેમાં કે'વાએ;
રાણી અબોલા રહે, કો' ચેલા કેમ થાય ?
*(સુખ નહિ)*1641

(૩) કો' ગુરુ કેમ થાય ?

વિમળ ગમે નહીં વારતા, કાવ્ય ગમે નહીં કોઈ;
ફળ ભોજન ફિક્કુ લગે, કહો ગુરૂ કેમ હોય ?
(રસ વિના) 1642

મધપૂડે સુકાય મધ, બચ્ચાં બગડી જાય;
આંબે ફળ આવે નહીં, કહો ગુરૂ કેમ હોય ?
(ઉછેર વિના) 1643

અલૂણ અશુદ્ધ ઓરડો, શાખું અંબ સુકાય;
લાગે ખેવટ લૂગડે, કહો ગુરૂ કેમ હોય ?
(ખંખેર્યા વિના) 1644

કુથો બગાડે કપડાં, નામું ચડતું જાય;
કલંક લગાડે કામની, કહો ગુરૂ કેમ હોય ?
(જોયા વિના) 1645

(૪) પ્રહેલિકા - સમસ્યાઓ

કાળી ઉનનું કાતણું, પર ઘેર જે વણાય;
સાંભળને સાંગણશી, કાળી કામળ કે'વાય. 1646

ઉગમણોથી ઉપડી, આમણો જે જાય;
સાંભળને સાંગણશી, કાળો મે કહેવાય. 1647

અંગથી ઉમટીયા ઈ, ઉગતા રૂડા કે'વાય;
સાંભળને સાંગણશી, કાળા વાળ કે'વાય. 1648

કયું સરોવર પાળ વીણ, કયું મૂળ વીણ ડાળ;
કયુ ફુલ વીણ વાસના, કયું મોત વીણ કાળ. 1649

મન સરોવર પાળ વીણ, પવન મુળ વીણ ડાળ;
માણસ ફુલ વીણ વાસના, નીંદ મોત વીણ કાળ. 1650

નથનાં નાના મોતિને, જોઈ સુકવિયાં કેત;
કયા જપ તપને કારણે, અધરતણો રસ લેત.

સીપ તજી સાગર તજ્યો, કાજળ દીધો છેદ;
એ જપ તપના કારણે, અધરતણો રસ લેત. 1651

કહા નહીં પાવક બાળી શકે, કહા નહીં સીંધુ સમાય;
કહા ન કરે અબલા પ્રબલા, કાળ કોને નવ ખાય.

પાવક કીર્તી ન બાળી શકે, સુયશ સમુદ્ર ન સમાય;
સ્ત્રી પુત્ર ન પ્રસવી શકે, નામ કાળ નવ ખાય. 1652

રાજા કોના ગોઠીયા ? જોગી કોના મિત્ર ?
વેશ્યા કોની સ્ત્રી ? કોણ વેશ્યાનો કંથ ?

રાજા ગરજના ગોઠીયા, જોગી જતીના મિત્ર;
વેશ્યા દામની સ્ત્રી, દામ વેશ્યાનો કંથ. 1653

કોણે હિમાળો સેવિયો, કોણે સેવી આગ;
કોણે કરવત મૂકાવિયાં, કંઈ રાણીને કાજ.

કાથે હિમાળો સેવિયો, ચૂને સેવી આગ;
સોપારિયે કરવત મૂકાવિયા, નાગરવેલને કાજ. 1654

કુણ તપસી તપ જો કરે, કુણ જો નીત ઊઠી ના'ય;
કુણ જો સબ રસ ઉગલૈ, કુણ જો સબ રસ ખાય.

સૂરજ તપસી તપ કરે, બ્રહમા નીત ઊઠી ના'ય;
ઈન્દ્ર જો સબ રસ ઉગલૈં, ધરતી સબ રસ ખાય. 1655

(4.14) દુહા ઉપદેશ - બોધના

'અનુમાન ખોટું હોઈ શકે, અનુભવ ક્યારેય નહીં.' વ્યક્તિ પોતાના જીવનના અનુભવો વારસામાં આવનાર પેઢીને આપે છે. અનુભવનું જ્ઞાન વિશાળ હોય છે. જીવનમાં કરેલી ભૂલોનાં કેવાં પરિણામ ભોગવવાં પડે, ખરાબ વ્યક્તિની સંગતથી કેવી મુશ્કેલીઓ આવે, જે ખાડો ખોદે તે વ્યક્તિ જ સ્વયં તેમાં પડે, દુર્જન પર ગમે તેટલા ઉપકાર કરો તે તો અપકાર જ કરવાનો, જીવનમાં મધ્યમ અવસ્થા જ સારી, કામનાઓ પર કાબુ મેળવવો તે જ સૌથી અઘરું છે. આવા વ્યવહારબોધ

લોકદુહાઓમાં મળે છે. જેમાં લોકકવિઓનું અનુભવજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે. ક્યારેક બોધ આપનારનો હું ઉપર અને આમજનતાને તુચ્છ સમજે કે ભાષા જ્યારે ભાષાભાડણ સુધી પહોંચે ત્યારે દુહો પોતાની સુંદરતા ખોઈ બેસે છે.

જ્યાં જેનું નહિ પારખું, ત્યા તેનું નહિ કામ;
*ધોબી બિચારા કયા કરે, જ્યાં દીગમ્બરના ગામ.*1656

નગણે વાસે વસવું નઈ, સજ્જનની પત જાય;
ચંદન પડ્યું ચોકમાં, ઈંધણ મૂલ વેચાય. 1657

બહુ વણજ, બહુ બેટિયા, દો નારી ભરથાર;
ઉનકું કહા મારયે, માર દીયા કિરતાર. 1658

અષાઢે તો હળ હાકે, લાડકવાયી ઘી;
બૈયર હોઈ પૂછણે, એના વાંકા દી. 1659

નઈ નીતિ નઈ ન્યાય, અનગળ જ્યાં અંધેર;
રેવું એના રાજમાં, જીવન ખારૂ ઝેર. 1660

મિત્રુ નઈ કોઈ મલકમાં, વિશ્વ બધાથી વેર;
એકલ આથડતો ફરે, એનું જીવન ખારૂ ઝેર. 1661

રાજા જોગી અગન જળ, ઉનકી ઉલટી રીત;
તેથી ડરતાં રીજીયે, થોડી પાળે પ્રીત. 1662

સુણતલ કાન ન માનીઈએ, નજરૂં જોયાં સાચ;
*ત્રણ ભાંગ્યા સંધાય નહિ, મન મોતી ને કાચ.*1663
નાને નાને જીવસે, બડી ન કરીયે બાત;
પાશેરે કે ઠામમે, શેર કીયું સમાત. 1664

કામી કુળ ન ઓળખે, લોભી ના જાણે લાજ;
મરણ વખત ન ઓળખે, ભૂખ્યો ખાય અખાજ. 1665

કામી પ્રભુ ભજેનહિ, જુએ ન વેશ્યા જાત;
ડાકણને દયા હોય નહિ, ધોસે પડે ન ભાત. 1666

સેણ સગાયં કીજીયે, જેવી કુળની રીત;
સરખે સરખી વોરીયે, વેર વેવાઈ પ્રીત. 1667

કાંઉ કધર કરે, કધરે દલ કોળે નઈ;
ઈથી ઉધરાં અમે, સુરના સોના સરખા. 1668

મતલબની મનવાર, જગત જમાડે ચુરમા;
વણ મતલબનો યાર, રાબ ન આપે રાજીયા. 1669

આવ્યાં ને આદર નહીં, નઈ નેણુમાં નેહ;
કંથડા ઈ ઘર ન જઈએ, મર વરસે કંચન મેહ. 1670

જ્યાં આદર જ્યાં આવકાર, નેણુમા જ્યાં નેહ;
ઈ ઘર કંથડા જાઈએ, વરસે ભાલાં મેહ. 1671

તાણી બાંધી પાઘડી, જીવતા લેવા નખ;
પેરવાં ટુંકા પગરખાં, ત્રણે અણસરજ્યા દખ. 1672

કરત કરત અભ્યાસસેં, જડમત હોત સુજાન;
રસડી આવત જાત હે, શર પર કરત નિશાન. 1673

મેમાનું ને માન, દીલ ભરરી દીધાં નંઈ;
ઈ મંદિર નઈ મસાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1674

ધન ઢગલે જ કમાય, ખરે દીલ ખરચે નઈ;
પારકે હાથ જાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1675

સમાણસ કરે નઈ, કમાણસનો કદી સંગ;
નઈ ધડો કે ઢંગ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1676

ભરજે ભડથી બાથ, રાંકને રંજાડીશમાં;
રાજી દીનો નાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1677

મૂરખ ઉપર મિઠાસ, ઘટ ભીતર ખોટા ઘડે;
ઈહડાં સું ઈકળાસ, રાખીજે નહ રાજીયા. 1678

હુન્નર કરો હજાર, શ્યાણપ ચતુરાઈ સહીત;
હેત કપટ વહેવાર, રહે ન છાનો રાજીયા. 1679

પલમાંઈ કરે પ્યાર, પલપલમાં પલટે પરા;
વે મતલબરા યાર, રહેજે અળગો રાજીયા. 1680

જેસી સંગત જગત મે, એસો હોય ઉપાય;
સોબત તો છુટે નહિ, કોણ રંક કોણ રાય. 1681

શિવ ભૂતન કે સંગમે, ચૂક ગયો નિજ સ્થાન;
કૈલાસ કો છાંડ કે, કીયા વાસ સમશાન. 1682

મુરખ મિત્ર ન કીજીયે, કેદી હાંસલ હોય;
લાજ ગુમાવે લોકમાં, દુખથી બચે ન કોય. 1683

વિપત પડે ન વલખીયે, વલખે વિપત ન જાય;
વિપતે ઉદ્યમ કીજીએ, ઉદ્યમ વિપતને ખાય. 1684

કલપ્યે વિપત ન સાંચરે, કલપ્યે વિપત ન જાય;
જીવને બુરી ટેવ પડી, કલપ્યા વણ ન રેવાય. 1685

જ્ઞાતિમાં મોટો થીયો, થીયો પૈસાદાર;
ભલું કીધું નહિ નાતનું, ધિક એનો અવતાર. 1686

જ્ઞાતિજનકું પૂજ લે, કરો ઓર નહિ કામ;
જીતને જ્ઞાતિજન મીલે, ઈતને શાલિગ્રામ. 1687

કેસરકેશ ભુજંગ મણી, મેળવવા જ મથંત;
સતી શીયલ અને કૃપણ ધન,મૂવાં હાથ પડંત. 1688

દાઝયા ઉપર ડામ, સહન ન થાય શરીરથી;
હુકમ ઉપાડી કામ, કરવાથી મરવું ભલું. 1689

આરાધ્યા ના રામ, કોઈ દિ કોડે કરી;
પછી વાંકા વળી સલામ, કરવાથી મરવું ભલું. 1690

મારી નાખે ઠામ, ભલે વિધાતા વિફરે;
ડગલે ડગલે આમ, ડરવાથી મરવું ભલું. 1691

અમલ અરી, ઉધાર, વ્યસન તપણ વિખવાદ;
મેમાની ગણ માન ત્રીય, થોડે ઘણો સંવાદ. 1692

તાંત તુરંગ રસ ત્રિયા, કવિરસ કથા કિલોલ;
રસભર એતાં રાખિયે, તાલ મિત્ર તંબોલ. 1693

કવિતા માત્ર કીમિયા, વાવ કૂવાને વહાણ;
રાજા વાજાં રાંધણા, નીવડીયે વખાણ. 1694

લોહા લકડા ચામડા, પેલાં કશાં વખાણ;
વહૂ વછેરા દિકરા, નીવડીએ વખાણ. 1695

હમ ધોરી ને વધુ વળી, લઘુ બાળક નિવારણ;
નીભા વચે વાસણાં, નીવડિયાં વખાણ. 1696

યાત્રા આશા વર્ષને, યંત્ર તંત્ર નવી ખાણ;
અમલદાર આમદ અમલ, નીવડિયે વખાણ. 1697

જાણ્યું કે માણ્યું નહિ, જોયું નહીં જરૂર;
જીવતર એનું વહી ગયું, વૃથા નદીનું પુર. 1698

ખાધું કે ખવરાવ્યું નહિ, કર્યા ન ટાઢા હાથ;

આવ્યા તેવા ઊઠવું, શું લેશો સંગાથ. 1699

ધન જોબન અરુ ઠાકરી, એતા પર અવિવેક;
એ ચાર ભેળા હુવે, અનરથ કરે અનેક. 1700

એક બુરે સઘળા બુરા, વધે અતિશય કોપ;
અર્જુનના અપરાધથી, થયો ક્ષત્રિનો લોપ. 1701

કંથા તું કુંજર ચઢયો, હેમ કટોરો હથ;
માગ્યાં મુક્તાફળ મળે, (પણ) ભીખને માથે ભઠ. 1702

ગોલાં હુદી ગોઠડી, ખાખર હુંદી વાળ;
ધીરે ધીરે છાંડીયે, સરોવર છાંડે પાળ. 1703

સગો જ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નઈ;
એના સો વિશ્વાસ, સાચુ સોરઠિયો ભણે. 1704

આશા પાશા નિર્મળા, ઠગ ઠાકોર સોનાર;
એતાં જન નહિ આપણાં, સિંહ સર્પને નાર. 1705

ભણેલ પણ ભામની, અજવાળી પણ રાત;
ડાહયો પણ દારૂડીયો, અંતે જાત કજાત. 1706

આશા ઉંડી ખાય, પહાડથી પુરાઈ નહીં;
હેમ મેરૂ સમ હોય, ત્હોયે મા માને નહીં. 1707

આવતણાં એધાંણ, મળ્યામાં માઠી કરે;
એ શું પાથરે પ્રાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1708

ખેતર ખાયે વાડ, રખોલાં કોણ કરે;
વા'રૂ તેની ધાડ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1709

કરમાં પહેરે કડાં, કરપર કર કોઈ દિ કરે નહિં;
તે માનવ નહી પણ મડાં, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1710

સાજણ સુધાનાં વાદળા, માગ્યા ઘરની છાશ;
જોઈએ ત્યારે ન જડે, મૂકો તેવાંની આશ. 1711

ચૌદ ચોસઠનો ફેર, એ પાલો કેમ પરવડે;
ના ચાલે રંગની રેલ, ગાતર જેના થરથરે. 1712

બુઢો પરણે બાળકી, અભણ બેસે રાજ;
બોજો ઉપાડે બળદિયો, ત્રણે પરને કાજ. 1713

કવિ કેણને સિદ્ધકળા, અતિ ચોડા અભ્યાસ;
એતા જાય પરદેશમાં, ગાજે ત્યાં ગીરાસ. 1714

રોગ અગનિ ને રાડ, જાણ અલ્પ કીજે જતન;
વધ્યા પછી બિગાડ, રોકયાં ન રહે રાજિયા. 1715

પરથમ કરો ઉપાય, દવ દુશ્મનનો ભે ઘટે;
સબળ થાય ન ખમાય, જુલ્મ ગુજારે રાજિયા. 1716

જણ જણનું મુખ જોય, નાસત દુઃખ કે’વું નહિ;
દે ન કાઢિ વિત કોય, રોઈ મસ્તા રાજિયા. 1717

ડુંગર બળતી લા’ય, દેખે સારી જગત તે;
પરજળતી નિજ પાય, રતી ન સુઝે રાજિયા. 1718

કહી ન પામે કાંય, જુગતિ અણજુગતિ જિયા;
શાણાને સુખદાય, ચૂપ રહેવું રાજિયા. 1719

ગુણ અવગુણ જિણ ગામ, સુણે ન કોઈ સાંભળે;
મચ્છ ગલાગલ માંહય, રે’વું મુશ્કલ રાજિયા. 1720

નાના મનુષ નજીક, ઉમરાવને આદર નહી;
ઠાકર જાણે ઠીક, રણમા જણાય રાજિયા. 1721

ગુણ અવગુણ જે ગામ, નહિં સુણે કે સાંભળે;
એ નગરીમાં રામ, રે'વું ઘટે ન રાજિયા. 1722

જ હિત મારગ જાત, થાય ભુંડિ અથવા ભલી;
(પણ) વ્યસનીસું સો વાત, રે'વું ઘટે ન રાજિયા. 1723

નીત જતન કરિયેહ, કુકડ કુગંધ કમાણસાં;
છંડિ ન બીજે છેહ, રે'વા દઈયે રાજિયા. 1724

લ્હેણું હોજો લાખ,(પણ) દેણું મ હોજો દોકડો;
સૂરજ પૂરે સાખ, લખસરી તે સામતો. 1725

જોઈ કરજે રંજાડ, ભલપણને ભૂલીશમાં;
નહિ તો થઈસ ખુવાર, સાચું કે'છે સામતો. 1726

દીવામાં દીવેલ, જોતું જોઈ વાવરિયે;
હૈયે હોય જો હેત, જાતું ન રહે જોગડા. 1727

ભેસું ભાયણા, કુંઢિયું કાલ સાંપડશે;
પણ મસ બેઠી માલા, આલાની નહિ ઉતરે. 1728

ધુતા હોય સલક્ષણા, વેસ્યા હોય સલજ;
ખારાં પાણી નિર્મળા, ત્રણે વાત અખજ. 1729

ઘેલી માથે બેડલું, વાંદર કોટે હાર;
જર જુગારી ગુજંલે, ટકે કેટલી વાર. 1730

સાજણ વોણા સાંગલા, પિંજણ પબેડા ખાય;૧
ચીચોડો બહુ ભાંભરે, (ને) રસ કુંડામાં જાય. 1731

ઉધમ કદી ન છોડિયે, પર આશા મન મોદ;
ગાગર કદી ન ફોડીયે, સુણી અવાજ પયોદ. 1732

ખેડે રીઢા ધોરિ ને, પંથે રીઢા પાય;

નર તુરંગ ને વન ફળો, રીઢા સરસ ગણાય. 1733

ગુણ પ્રમાણે ગરથને, મનખ પ્રમાણે (મૂંગ) મૂલ;
વળ(સમય) પરમાણે બોલને, આ'ર(આહાર) પ્રમાણે ઊંઘ. 1734

ગમ ખાંએ ધીરજ ધરે, સુધરે સઘળાં કામ;
ઉતાવળા તે બા'વરા, કિંમત એક બદામ. 1735

રાગ પાગને પગરખું, નાડી ને વળિ ન્યાય;
તરવું તાંતરવું તસ્કરવુ, એ તો આપે કળાય. 1736

તેરે તૂરિયા ટોકરો, તોરી અઢાર માસ;
પચીસે પુરુષ ન નીપજે, તો પછી મેલો આશ. 1737

કાન કુંભ મોતી કરમ, ગઢ મઠ ઢોલ ભંડાર;
એ નવ ફુટાં નવ ભલાં, ઢોલ તોપ તરવાર. 1738

બે'રા આગળ ગાવણું, મુંગા આગળ વાત;
અંધા આગળ નાચવું, એ ત્રણ સાતડે સાત. 1739

મુખથી વછૂટયો બોલને, નેણ છૂટયું નીર;
એ તો રોકયાં ના રહે, હાથ વછૂટયું તીર. 1740

શસ્ત્ર સુંદરી રત્ન હય, નોકરનું નહિ મૂલ;
ધરણીમાં ધારી જુઓ, ધણીને મૂલે મૂલ. 1741

નદી નીરને મૂઢ ધન, હરકોઈ હરી લે;
બલિહારી નૃપ-કૂપની, ગુણવણ બુદ્ધ ન દે. 1742

ગામનો ગુરૂ પાદરે તીરથ, ને ઘરખૂણાનો વૈદ;
કહે સુખદેવ એ ત્રણની, સે'જ ન હોય પતીજ. 1743

ગાવું ગળામાં, ઉલટ વિના આવે નહીં;
ખાવું ખોળામાં, ભૂખ વિના ભાવે નહીં. 1744

એક ગોરીનો નાવલો, જાણે કળાયેલ મોર;
બુ ગોરીનો નાવલો, જાણે હરાયું ઢોર. 1745

રાજા બાજાં કવિ વનિતા, ઈનકે સંગ આનંદ હોય;
નીતિ તાલ અરૂ બચન રૂપ, કરત સૂરત સબ કોય. 1746

કહાં ચંદન પારસ કહાં, કહાં નરપત કહાં ભૃંગ;
તરે લોહ રંક અરે કીટક, પરસે ન પલટે અંગ. 1747

લઘુ મેં સે દીર્ઘ હોત હો, જો મન રાખે ધીર;
સમય પાયે શેત્રંજમે, પ્યાદા હોત વજીર. 1748

સભા વિષે જઈ બેસવું, જ્યાં જેનો અધિકાર;
ઝાંઝર શોભે ચરણમાં, હૈયા ઉપર હાર. 1749

અતિ બેપારી બાલિકા, એક પુરુષ દો નાર;
વાકું મત કોઈ મારી હો, માર રખા કિરતાર. 1750

સોહત સંગ સમાનસે, યે કહે સબ લોગ;
પાન પીક ઓઠન બને, કાજર નેન સંયોગ. 1751

સંપત દેખી ન રાચિયે, વિપત પડે નવ રોય;
રાજા હરિચંદ યૂં કહે, હરિ કરે સો હોય. 1752

તેને તેમાં રસ પડે, જેને જે પર ભાવ;
ગર્ધવ લોટી છારમાં, માને મોટો લાવ. 1753

કોટી કરમ લાગે રહે, એક ક્રોધકી લાર;
કિયા કરાયા સબ ગયા, આયા જબ હંકાર. 1754

ચંદન પડા ચમાર ઘર, નિત ઊઠ કૂટે ચામ;
ચંદન બિચારા કયા કરે, પડયાં નીચસે કામ? 1755

ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી શેવાળ;
*પુરુષ વેરી ઊંઘ છે, માછલી વેરી જાળ.*1756

પળાય તેટલું પાળીએ, નહિ પડાય તે ફોક;
*બન્યા ચર્મ થકી પગરખાં, બની ચર્મની બોખ*1757*.*

દુખિયા આગળ દુ:ખ કહો, આધા દુ:ખ વો લેત;
સુખિયા આગળ દુ:ખ કહો, હસ હસ તાલી લેત. 1758

ફિરતે ફિરતે જુગ ગયો, પાવ કોસ પર ગામ;
*ભેદ બિના ભટકત ફિરે, કોન બતાયે ઠામ.*1759

માંગન મરણ સમાન હૈ, મત કોઈ માગો ભીખ;
*માંગનસે મરણા ભલા, એ સદ્ગુરૂકી શીખ.*1760

મન મોતી ઔર દુધકા, તીનોં એક સ્વભાવ;
ફાટે પીછે ના મિલે, કોટી જતન બનાવ. 1761

વહેતાં પાણી નિર્મળાં, બંધાં ગંધીલાં હોય;
સાધુ જન રમતા ભલા, દાગ ન લાગે કોય. 1762

હસ્તી દંત નારી વચન, પ્રીત કપડીની જેહ;
અંતરનાં ને બહારનાં, જુદાં જુદાં તેહ. 1763

ઊંચુ પદ આશ્રય વિના, કોઈ નથી પામેલ;
*કદીયે ઊંચી નવ ચડે, વણ આધારે વેલ.*1764

વાવીએ કડવી તુંબડી, ઊતરે તુંબ હજાર;
એકથી એક કડવાં અધિક, લાધે અપરંપાર અપાર. 1765

વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખેતી થકી અનાજ;
અભ્યાસે વિદ્યા મળે, ખાંડા બળથી રાજ. 1766

અન્ન સમાન નઔષધિ, જરણો સમો ન જાય;
કૃષ્ણ સમો નહિ દેવતા, નિંદા સમો ન પાપ. 1767

ફેર ન વ્હૈ હૈ કપટસોં, જો કીજે વ્યાપાર;
જૈસી હાંડી કાષ્ટકી, ચડે ન એક હી વાર. 1768

અવગુણનરાં માણસાં, ગુણ ન કરણો જાય;
સાવજ પડયો અજાડીએ, કાઢે તેને ખાય. 1769

દુખે તેને દાઝ, દુખ્યા વિણ દાઝે નહીં;
કવણ ક્રિયાને કાજ, મરવા કોઈ આવે નહીં. 1770

કર વિચારી કાજ, જરૂર એવા જાણિયા;
ગયું રાવણનું રાજ, વણ પ્રધાને વાણિયા. 1771

ન ગુણે વાસો ન રાખીએ, સગુણની પત જાય;
ચંદન પડ્યું જ્યોં ચોકમાં, ઈંધણ મૂલ વેચાય. 1772

નહીં વિદ્યા સમ ચક્ષુ કો, નહીં સત્ સમ તપ કોય;
પ્રીતિ સમ દુ:ખ નહીં જગત, ત્યાગ સમ સુખ નવ હોય. 1773

કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદી પેસી જાય;
નીકળે નહીં તે કાઢતાં, કરીએ કોટિ ઉપાય. 1774

દયમંતી સીતા સતી દ્રૌપદી થઈ દુ:ખપાત્ર;
ઉનકે દુ:ખકા તોલ કર, તવ દુ:ખ કોણ જ પાત્ર. 1775

કાન સુણ્યું નવ માનીએ, નજરે ભાળ્યું સાચ;
ભાંગ્યાં સાજાં થાય નહીં, મન મોતીને કાચ. 1776

ચુતર હોય તો રીઝવું, હસ્ત રમાડું છેલ;
મૂર્ખને શું વીનવું, હૈડે ઝાઝો મેલ. 1777

ઊંચે ઊંચે સહુ ચડે, નીચું વહે ન કોય;
નીચું નીચું જો વહે, ધ્રુવથી ઊંચો હોય. 1778

કામ,ક્રોધ,મદ,લોભકી, જબ લગ મનમેં ખાન;
કહાં પંડિત, મૂર્ખ કહાં, સબ હી એક સમાન. 1779

જેણે ન વાળ્યાં વેર, પશુ તેને પરમાણવો;
નિદાય તે ઘેરેઘેર, પરલોકે નરકે પડે. 1780

ભૂલ કબૂલ કીજિયો, ચાલે નહીં ચતુરાઈ;
એક ભૂલકે કારણે, દશ ભૂલ લેત બુલાઈ. 1781

કવિ પંડિત ઔર ચતુર નર, વેશ્યા ભટ નટખટ;
ઈનસે કપટ ન કીજિયે, ઈનકે રચે કપટ. 1782

ન ખાધું ન ખરચ્યું, ન પરહથ દેવાણાં;
વિઠ્ઠલ કહે સૂનું થાશે, આ જો ખડકાણાં છાણા. 1783

શોભે સૌના સયમમાં, વિણ સમય નહીં માન;
વૃદ્ધપણે વરણાગી નર, ઘરે થાય નાદાન. 1784

વાવ્યો ઝેરી રોપ, અમૃતની આશા કરે;
એ રોપ નહીં પણ ખોપ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1785

કરવા દરબારી કામ, દાનતો હરામની;
એ મરવાનાં ઠામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1786

જી ભણિયે ભલાંને, નગુણાને પણ જી;
નગુણા ન હોત જગમાં, તો ભલા સંભરત કી. 1788

ખેતી પાંતી વીનતી, પૂંઠનકી ખંજવાર;
એતાં નહીં પર હથડે, આપ કરનમેં સાર. 1789

અગ્નિમાં બળવું ભલું, ભલું ઝહેરનું પાન;
શિયળ ખંડિત ના ભલું, નવ કાંઈ શિયળ સમાન. 1790

વહાલામાં વેર ન કીજીએ, ચૂકી ન દીજે ગાળ;
ધીરે ધીરે છાંડીએ, જ્યમ સરોવર છાંડે પાળ. 1791

ઘર હુમે કજિયો ચૂકે, નાતનમેં ન સુનાય;
નાતનમે ચૂકે જસું, તો દીવાનકુ ન સુનાય. 1792

વરસે જઈને વાડ, એવા મેહ શા કામના ?
મોટા બહુયે તાડ, ઢાંકે નહીં નિજ પંડને. 1793

વાવરવામાં વીર, પણ વિવેકમાં વામના;
એવા હોય અમીર, પણ મૂરખ મધ્યે ખપે. 1794

કીર્તિ કમાઈ લીધ, જેણે કર લાંબો કર્યો;
લાજ ગુમાવી દીધ, કર જેણે હેઠળ ધર્યો. 1795

એક વાવરે લાખ, વણ અવસર કે વેઠમાં;
મનાય તે તો રાખ, ઉડાડે વરઘોડા વિષે. 1796

ઘડાઈ ઘડાઈને ઘાટ, પહોંચેલો પેચી બને;
વીસરી વિદેશ વાટ, જીવ્યાથી જોયું ભલું. 1797

પીછે કારજ કીજિયે, પહેલે યત્ન વિચાર;
બડે કહત હૈ બાંધિયે, પાની પહેલે પાર. 1798

ન કરે કરથી કાજ, પાંચ આંગળા એકઠાં;
તો લાખ દામની લાજ, રાખ બરાબર જાણવી. 1799

કેળું કેરી કામિની, પિયુ મિત્ર પ્રધાન;
એ સર્વે પાકાં ભલાં, કાચાં નાવે કામ. 1800

જણ જણનું મુખ જોઈ, અંતર દુઃખ રોવું નહીં;
દે નહીં વિત્ત જ કોઈ, કોઈ મરતા રાજિયા. 1801

ગોલાં નગર ન નીપજે, ગોલાંની ખાણ ન હોય;
કાં બોલથી પારખો, કાં બોલાઈ જાય. 1802

ભલો હોત નહીં મારિયો, કાહુકો જગ માંહી;
ભલો મારનો ક્રોધકો, તો કોઈ નર રિપુ નાંહી. 1803

વૃદ્ધ ભલા રાજાને શેઠ, ભલા માત ને તાત;
વૃદ્ધ ભલા નહી નોકરો, ધોરીને ચોકિયાત. 1804

સૂમથી દાતાર ભલો, બેસવાની કહે હા;
દાતારથી સૂમ ભલો, ચોખ્ખી પાડે ના. 1805

દુશ્મન તો ડાહયો ભલો, ભલો ન મૂરખ મિત્ર;
કદરૂપી પણ કહયાગરી, નહીં રૂપાળી ચિત્ર. 1806

દોસ્ત વખાણીએ દાતણે, સગો વખાણીએ સાંઈ;
સ્ત્રી વખાણીએ ક્યારે, ઘરમાં ન હોય કોઈ. 1807

પોતાનાને પેરંભના ધણી, કાઢી ન મૂકે કોય;
વહાલાાં ને દવલાં હોય, તોય વેંઢારીએ વજપાળ દે. 1808

આગતરમાં ઊગું નહિ, પાછતરમાં પાલી;
સાંગો કે સંસારમાં, ખેપ ગઈ ખાલી. 1809

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિ વૈશ્ય શુદ્ર, મ્લેચ્છ ન જન્મથી;
જેના જેવા ગુણો કર્મો, ઊપજે ભેદ એ થકી. 1810

મોતી ભાંગ્યું વીંધતા, મન ભાંગ્યું કવેણ;
તુરી ભાંગ્યો ખેલતાં, એનો નહિ સાંધો કે રેણ. 1811

આપેલ હિયધારણા, ને દીધેલી ઈ મત્ય;
ઈ ખૂટલનાં ખત, બળેળ બીનાં વાવણા. 1812

કોડીની ઈચ્છા કર્યે, કોડીનો નર થાય;
કોડીની ઈચ્છે ટળે, કોટિધ્વજ થઈ જાય. 1813

ચાયણી ફોફાં રાખીને, કાઢી નાખે સાર;
સૂપડું સાર જ સંઘરે, છાંડે માંહ્યથી છાર. 1814

બાવો બાપુ ન લેખવો, માતરી ન લેખો મા;
કાકી કુટંબી ન લેખવો, ઈ તોછો ન કરે ઘા. 1815

ભણી ભમી ભામણ થયા, કીરત મીલી સંસાર;
વસ્તુસાર સમજ્યા નહિ, જયું ખર ચંદન ભાર. 1816

દીવામાં દીવેલ, વિગત જોતું વાવરીયે;
હૈયે જો હોય હેત, રહે નછાનું રાજિયા. 1817

ઊંચે બેઠે ના લહે, ગુન બિન બડપન કોય;
બેઠો દેવલ શીખર પર, વાયસ ગરૂડ ન હોય. 1818

શુક પિક લાગે સવાદ, તલ થોડો હી ભાખણો;
વૃથા કરે બકવાદ, ભેક લવે જયું ભેરિયા. 1819

હિતકર હંસાં કોયલાં, સાધુ સંગત પાસ;
કાગાં કૂતાં કુમાણસાં, પ્રીત તજો પ્રિથુદાસ. 1820

મરણિયો જે થાય, કરે ન માનવ શું કદી;
કરે મલકમાં ઘાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1821

કરજ ખાતર જાણ, વધતાં લાગે વાર ના;
કરવું નહીં સુજાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1822

મરણ અને મંદવાડ, ત્રીજો વર્ષા ને વળી;
તેની ખબર ન ધાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1823

રાખી પરની આશ, ઉદ્યમને નહીં આદરે;
તે નર થાય નિરાશ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1824

પહોંચે ન જેને કોઈ, હોય એવા ઘણાં થકી;
પેટ પહોંચતું સોઈ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1825

અછત પરાઈ જેહ, આપ અપલક્ષણ તણી;
પડે ન ખબર જ તેહ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1826

સજન જુઓ વિચાર, વિત મળે વખતો વખત;
મળે ન જન નિરધાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1827

ખાવો માલ હરામ, હજમ થાવો એ કઠણ છે;
મળે કયાંથી આરામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1828

કરવું જો અભિમાન, તો નોકર રહેવું નહીં;
રહેવું થઈ દિલજાન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1829

વડય વિણ કરીએ વાદ, વડય વિણ વેવાઈ થયા;
શાનો એમાં સવાદ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1830

પગ પૂતર વરતાય, પારણિયે પોઢયા પછી;
જોતાં તરત જણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1831

કરમી બાપ જણાય, આપકરમી ઉત્તમ અતિ;
જોતાં તરત જણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1832

પહેલે દિન મીજમાન, દિન બીજે પય થઈ રહે;
ત્રીજે નિર્લજ જાન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1833

દાનત જેવી આપ, તેવી ફળપત રહી તહાં;
મિથ્યા કરલ સંતાપ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1834

માંદપ દવા ઉપાય, એકએકથી અધિક છે;
વે'મ દવા ન લગાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1835

તોમર અને ત્રિશૂલ, હથિયારો એવાં ઘણાં;
ઓસાણ છે અમૂલ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1836

નશો કરે નાદાન, બીજાની નિંદા કરે;
એ શોભે સ્મશાન, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1837

દિન દિન ડાયરે જાય, વગોણાં વહાલાં કરે;
એ બાપફેર ગણાય, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1838

હીરો આવ્યો હાથ, અજાણ્યો ઓળખે નહિ;
જાણ્યા નહિ જગનાથ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1839

મૂએ માંડી મોકાણ, જીવતાં કોઈએ જાણ્યા નહિ;
હણી દેખાડો જાણ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1840

કરજે શૂરાનાં કામ, રોતલ સંગ રમીશ મા,
રહેરે અમર નામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1841

કળથી થાયે કામ, બળથી તે થાતું નથી;
જરબળ ના'વે કામ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1842

પાસે વદે પવિત્ર, પર પૂંઠે નિંદા કરે;
તજવા તેવા મિત્ર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1843

વિખવેલી પર નાર, સોબત કોઈ કરશો નહિ;
પ્રાણ હરણ કરનાર, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1844

ખોદે જે નર ખાડ, પરને અંદર પાડવા;
એ જ પડે તત્કાળ, સાચું સોરઠિયો ભણે. 1845

ભવ માંગ્યા ભૂપાળ, કે દી હર કીધા નહિ;
કબજે કરશે કાળ, તે દી શી ગત શામળા. 1846

છજા હુંદા છોડ, પલમાં જાવે પડી;
કિલ્લાબંધી કોટ, ઝીલે મેની ઝાપટું મનડા. 1847

શંકાઉ જે રીઝ્યા તણા, હોય ન કદી હેવા;
કરીએ સમરથની સેવા, (તો) મોજું દીએ માનડા. 1848

મિલકત ઝાઝી મેળવી, કર્યું ન મોટું મન;
એનું ધૂડધાણી થાય ધન, ખબરે ન પૂછે ખીમરા. 1849

દૂધ બગડયું ને દહી થયું, માખણ ધૃત મલાઈ;
કિંમત વધતી જાય, કસોટીથી કાનિઆ. 1850

સંગતિ સુમતિ ન પાવહીં, પરે કુમતિ કે ધંધ;
રાખો મેલી કપુર મેં, હીંગ ન હોય સુગંધ. 1851

ભાવનકી લાત ભલી, અન ભાવકો નેહ;
કૌન કામ કમાલીઆ, ફાગુન વરસ્યો નેહ. 1852

મળી જેને મોટપ ઘણી, કર્યું ન કોઈનું કામ;
ધર્ય રે'શે ધન ધામ, વારિ ખારા જેમ વેરડા. 1853

ચડતીમાં મિત્ર હજાર, હર વખત હાજર રહે;
પડતીમાં એક વાર, કોઈ કર નવ ઝાલે કાનિયા. 1854

સાત સોનાના કોટ, લંકા રાવણની શોભતી;
એક જ સીતાની ચોટ, કકડાવી પડયા કાનિયા. 1855

સંપત્તિ મેં સંસાર, હરકોઈ હેતુ હુવે;
વિપત પડિયારી બાર, નૈણ ન જોવે નાથિયા. 1856

નિજ રસ ભરિયાં નેણ, મળતાં જે મલકયાં નહિ;
બોલે તે સુવેણ, નેહ ન ઉપજે નાથિયા. 1857

કાયા અમર ન હોય, થર માયા થોડી રહે;
એમાં કરી લે દોય, નામા કામા નાથિયા. 1858

શું બુઢ્ઢા શું બાળ, માયામાં પરવશ પડયા.
સિંહ બની ગ્યા શ્યાળ, નારી આગળ નાથિયા. 1859

જટો કે જુવાન ન મારિયેં, જેના ઘરમાં નાજુક નાર;
કટ કટ ભાંગે ચૂડિયું, અને રોવે ટોડા બાર. 1860

માયાથી મોહયો, હર સમરણ ન કો હુવો;
ખોટે કૃત ખોયો, માખ જન્મારો મોડિયા. 1861

કદિ સકૃત નાં કરે, ગોવિંદ નાં મન ગાય;
જનમ એ વરથા જાય, મૂતર રેલે મોડિયા. 1862

ભાભી ભુવાને ભૈણ, ભાઈ ભત્રીજા ને ભારજા;
સેવગ સગું ને સૈણ, મતલબ તાં લગ મોડિયા. 1863

છોડયો સગે સનેહ, દેહે બંધન છોડિ;
કાળશ છોડયો કેશ, તારી મમત ન છૂટી મોડિયા. 1864

પદવી ઊંચી પમાય, નર નિશ્ચયે નમ્યા થકી;
કણમાંથી તરૂ થાય, મહિ સંગ મળતાં મુગલા. 1865

ક’દી નવ કળી શકાય, નિજ અવગુણ નિજ દ્રષ્ટિએ;
દર્પણથી દરશાય, મુખની કાળપ મુગલા. 1866

વિણ પ્રગટ વિદ્યા, બીકણ બળ ધન કૃપણનું;
ત્રણે વ્યર્થ ગણાય, મહી ઉપર ન મુગલા. 1867

દુરગુણ દિલ નવ ધાર, જન કદરૂપો જોઈને;
અરપે સુગંધ અપાર, મૃગ મદકારી મુગલા. 1868

ભભૂતા મત્તાની મત્તા, ન ખરચે ન ખાય;
માખી મધ ભેળું કરે, હાથ ઘસંતી જાય. 1869

આવતડે દીહડે, પનાં ન પાછાં વાળ્ય;
દીહડો જે દી પલટે, કોઈ ન આવે દ્વાર. 1870

માબાપને માનથી, છાંટો ન દીધી છાશ;
(પછી) વળાંભીને નાખે વાસ, મૂવા કેડે માંદડા. 1871

માબાપનું માને નહિ, ભણતો કાયમ ભૂલ;
(પછી) ફોટે ચડાવે ફૂલ, મૂવા કેડે માંદડા. 1872

અન્ન વિનાનો આતમો, ઝંખતો ઝંખતો જાય;
(પછી) શ્રાદ્ધ નાખ્યે શું થાય, મૂવા કેડે માંદડા. 1873

છલકે ઝાઝાં છોકરાં, કામન કજિયાખોર;
ભેળો સાળો ભવનમાં, એનાં દુઃખ અઘોર. 1874

પિયુ પચાસેં ન પરણીએ, બાળા બાળે દેશ;
અપ જોબન તું હી જરા, સુખ ન પામીશ લેશ. 1875

લોભે લાજ ઘટે ઘણી, લોભે પ્રભુ પ્રતિકૂળ;
લોભે લક્ષણ જાય, લોભ પાપનું મૂળ. 1876

લા'વ લિયો લેરખડાં, એની વાર નહીં ચુકંતા;
ધન જોબન ને પરોણલો, એ તો જાહે દેખંતા. 1877

જાયા ત્યારે નાહયા, જાશું ત્યારે ના'શું;
દાસ દ્વારકો એમ કહે, હાથપગ ધોઈને ખાશું. 1878

કૂવા ઉપર કઠણ જે, પાકા કાળા પ્હાણ;
દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું એંધાણ. 1879

કાન કુંભ મોતી કરમ, ગઢમઢ ભંડાર;
એ તૂટયા ફૂટયા ખૂટયા તો ભલાં, ઢોલ તોપ તલવાર. 1880

ધર્મ ગલત હે ગરલ સમ, પાપ લગત પિયૂખ;
ભા તેરી વિપરીત ગતિ, દુ:ખકું માનત સુખ. 1881

કામ ક્રોધ રઅૃ લોભ, તીહું બડે નરક કે દ્રાર;
જો ચાહત કલ્યાણ નિજ, તજો તીન વિકાર. 1882

વિષ, વેશ્યા, નારી, નદા, આગ, જુગારી, કાલ;
એ સાતે નહીં આપણા, ભણીએ એમ ભૂપાલ. 1883

કાં પંડિત સૌથી ભલો, કાં મૂરખ છેક;
અધ બહરા સૌથી બૂરા, એવા દીઠા અનેક. 1884

બળિયાથી સૌ કોઈ બીએ, નિરબળને જ નડાય;
વાઘ તણો માગે નહીં, ભોગ ભવાની મા ય. 1885

સરિતા, સાગર, સમીરને, સૂર્ય શશી હંમેશ;
આદમીને ઉદ્યમી થવા, પળ પળ દે ઉપદેશ. 1886

જન અળસના જખમથી, જે કોઈ જખમી થાય;
પડે પથારી પાથરી, જીવ રહિત જણાય. 1887

ચલનેનસે ઊભો ભલો, ઊભાસે બેઠો જાન;
બેઠાસે સૂતો ભલો, સૂતા સો મર જાન. 1888

નાના સાથે સ્નેહ- કાલાં કોઈ દી કરીએ નહિં;
છટક દીયે એ છે - સરવાળો સાંધે નહિં. 1889

વહાલું પણ પછી નવ ગમે, હદ પાર જો જાય;
વાળ મૂછનો જો વધે, કાતરથી કતરાય. 1890

જુવાનીમાં પરદેશ જઈ, ધન સંગ્રહ નવ થાય;
બેઠાસે સૂતો ભલો, સૂતા સો મર જાન. 1891

અભણ નારી ને નર ચતુર, નર અભણ ચતુર નાર;
મન બેનાં મળતા નથી, સુખ નવ લહે સંસાર. 1892

બંદા બો'ત ન ફુલીએ, ખુદા ખમેગા નહિ;
જોર જુલમ કિજે નહિ, મરતલોક કે માંહિ. 1893

પ્રીત ઈનુંસે કીજિયે, જામેં લખન બતીસ;
ભીડ પડે ભાગે નહિ, દેવે અપના શીશ. 1894

ધીરે ધીરે ઠાકરાં, ધીરે સબ કુછ હોય;
માળી સીંચે સો ગણાં, રત આવે ફળ હોય. 1895

ભીંતે ભોરીંગ, કુટુંબકળો, વેરી ભેળો વાસ,
ઘર દીકરી, પિયર વહું, પાંચેય ઠામ વિનાશ. 1896

અનીતિથી જાત હૈ, રાજ ધરમને વંશ;
ત્રણ ટોડા હાલ્યા ગિયા, રાવણ, કૌરવને વંશ. 1897

સમજણ વિનાના સાંગલા, પીંજણ પખેડા ખાય;
ચીચોડો બહુ ભાંભરે, રસ કુંડામાં જાય. 1898

વિદ્યા વપરાતી ભલી, વહેતાં ભલાં નવાણ;
અણછેડયા મૂરખ ભલા, છેડયા ભલા સુજાણ. 1899

જામેં જીતની બુધ હે, તે તો દેત બતાય;
વાકો બુરા ન માનીએ, ઓર કહાંસે લાય. 1900

ઘાયલ માથે ઘા, (આવા) કારમ્યા કરીએ નહીં;
સજાવેલ સાંગના, રાણા રૂઝાશે નહીં. 1901

બીજાને બંધન ઘણા, ભોરીંગ પાય અતૂટ;
મરજી મુજબ માલતો, ધનપતિને સબ છૂટ. 1902

કડવો હોજો લીંબડો, પણ શીતળ એની છાંય;
બાંધવ રહેજો અબોલડા, તોય પોતાની બાંય. 1903

અન્ન ભ્રખે તે આદમી, ફળમય દેવ કહેવાય;
માસ ભ્રખે તે માનવી નહીં, તે નર દૈત્ય કહાય. 1904

જર, જુવાની ને જમીન, વહરા એના વેશ;
ક્ષણમાં એ કલ્લોલ કરે, ક્ષણમાં આપે કલેશ. 1905

લોહા, લાકડાં, ચામડાં, પહેલાં કીધાં વખાણ;
વહુ, વછેરાં, દીકરાં, એ નીવડીએ વખાણ. 1906

સહુ સહુનું સંભાળશે, સંભાળો સહુ આપ;
કરી કમાઈ ભોગવે, કાં બેટો ને કાં બાપ. 1907

નેક ટેક નવ છોડીએ, આવે કષ્ટ અનેક;
વાળી ગાંઠ વિવેકથી, એ સાચવીએ એક. 1908

ભણવું, ગણવું, ભેટવું, હદ્રયમાં ધરવી હામ;
નિયમ રહિતનું કામ તે, હાનિકાર તમામ. 1909

કાળાગોરા કોઈ છે, ધનહીણા ધનવાન;
કહો ન હલકા કોઈને, સઘળા એક સમાન. 1910

તાકો આદર કીજિયે, જો અપને ઘર આય;

મિત્ર માનીએ શત્રુકો, કારણ અતિથિ કહાય. 1911

લાલચમાં બની લીન, કરવી પ્રશંસા કુટિલની;
ડાચું રાખી દીન, માગ્યાથી મરવું ભલું. 1912

અંધાને અંધો કહે, કડવું લાગે વેણ;
હળવે રહીને પૂછીએ, શાથી ખોયા નેણ ? 1913

લીખની, પઠની, ચાતુરી, તીનું બાત સહેલ;
કામદહન, મન વશકરણ, ગગન ચડન મુશ્કેલ 1914.

શીશું, પશુ ને સુંદરી, શોભે નહી સ્વતંત્ર;
વણ હાથે વાગે નહીં, આપે વીણા યંત્ર. 1915

કંથા મા કર કાસીદું, તેથી ભૂંડેરો ભાર;
સૌથી ભુંડું જાચવું, સુમને કે'વો દાતાર. 1916

સબસે લઘુ માંગવો, યામેં ફેર ન લગાર;
બલી આંગન યાચન ગયે, વામન તન કિરતાર 1917.

બડે બડે કું દેખકર, છોટો ન દીજે ડાર;
કામ પડે જબ સોયકા, કહા કરે તલવાર. 1918

બહુ પતિ, નહિ પતિ, નિર્બલ પતિ, પતિ બાલક;
પતિ નાર, ઈસ લોક કા કયા કહું, સુરપુર હોત ઉજાર. 1919

ધનથી મન ધ્રાપ્યું નહીં, આશ કરી અનંત;
ભોળા જીવડા ભૂલવ્યો, ભજ્યા નહીં ભગવંત. 1920

છોટે અરિકો સાધીએ, છોટે કર ઉપચાર;
મરે ન ચૂઆ સિંહ તે, મારે તાહી માંઝાર. 1921

ચિંતામેં બુદ્ધિ પરખ, તોટે પરખ ત્રિયાહ;
સગો કુવેળા પરખીએ, ઠાકર ગુનો કિયાહ. 1922

ભાગ્ય બડો તો રામ ભણ, વખત બડા કછુ દેહ;
અકલ બડી ઉપકાર કર, દેહી ધર્યો ફલ એહ. 1923

ગમ વિનાના ગામેતી, અજડ હોય દીવાન,
રૈયતને રંજાડયા કર્યે, જે ચાર દીના મહેમાન. 1924

સબ સહાય સબલકે, કોઈ ન નિર્બલ સહાય;
પવન જગાવત આગકું, દીપક દેત બુઝાય. 1925

શીખ તો વાકો દીજિયે, જાકો શીખ સમજાય;
વાંદરકો શીખ દેતરો, ઘર સુધરીકો ખાય. 1926

તરત તોડવા તાંતણો, હિંમત સૌને હોય;
જુથ્થ થયે જાડાં થતાં, કાપી શકે નહીં કોય. 1927

ઘણાં ગરીબની મદદથી, જબ્બર શત્રુ જીતાય;
રાવણને રામે હણિયો, વાનર લઈ સહાય. 1928

જળ,જોબન,મન,પવન, એ ઝીલ્યાં નહી ઝલાય;
કાળ,કળાને કામની, એ બળ કળ્યુ ન કળાય. 1929

ધરતી હજી કુમારિકા, નર કે'તા જુવાન;
મેરી મેરી કર મર ગયે, બિન સમજે નાદાન. 1930

(4.15) પ્રકીર્ણ દુહા

સંશોધનમાં કેટલાક એવા દુહાઓ મળ્યા જેને ઉપરના વિષયમાં મૂકી શકાય તેમ ન હતા તેને પ્રકીર્ણ દુહાઓમાં મૂક્યા છે. જેમાં અલગ-અલગ વિષયના દુહાઓ મળ્યા જેમ કે મા વિશે, કવિતા વિશે, વગેરે મૂક્યા છે. જીવનમાં ભાવો અને પ્રસંગોની કોઈ કમી નથી અને દુહાઓમાં પણ જીવનના તમામ પ્રસંગો મળે છે એટલે જેટલું વર્ગીકરણ કરીએ એટલું ઓછું.

કુંજર મુખતે ગિર પડયો, ઘટયો ન ગજ આહાર;
લાખો કીડી લે ચલી, પોષનકું પરિવાર. 1931

ભૂખ ન જાણે ભાવતું, (ને) પ્રીત ગણે નહિ જાત;
ઊંઘ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સૂતા ત્યાં રાત. 1932

ભીખે હાંડલી નવ ચડે, છીંકે કહું જરૂર;
ભીખ અન્ન જમવા થકી, નિશદિન રહે અધૂર. 1933

જળનાં મોજાં જળ વિષે,ઊઠી જેમ સમાય;
તેમ મનોરથ દરિદ્રના, અંતરમાં લય થાય. 1934

સત્ય સ્વર્ગનું બારણું, સત્ય સિદ્ધ સોપાન;
મંત્ર યોગ સત્યે ફળે, ધર્મ અર્થને કામ. 1935
ખુશામતિયા ખુશી રહે, મરદ મરે બેહાલ;
પતિવ્રતા ભૂખે મરે, પેંડાખાય છિનાલ. 1936

કોટિ કોટિ તીરથ કરે, કોટિ કોટિ જા ધામ;
જબ લગ સાચ ન સવિએ, તબ લગ કાચા કામ. 1937

પાળે નાચે પારેવડો, વગડે નાચે મોર;
પરણ્યા એટલા માનવી, બીજા હરાયાં ઢોર. 1938

મોસર ફૂટતો માઢુડો, ઉર ઊઠંતી નાર;
ગાભે પોટે બાજરો, કણસ નીંઘલતી જાર. 1939

સારું તોયે નાતરું, ખોખલી તોયે વહેલ;
વસમું તોયે સાસરું, ઘરડો તોયે બેલ. 1940

વેપારે વાણિયો, રણ જણાય રજપૂત;
અધીરાઈએ અર્ધાંગના, કુટાણે સપૂત. 1941

કોઈ હસે કોઈ રૂવે, કોઈ માંદો સુમકાર;
કર્તાએ શું કલ્પીને, સર્જ્યો આ સંસાર. 1942

ચિંતાસે ચતુરાઈ ઘટે, ઘટે રૂપ, ગુણ, જ્ઞાન;
બુદ્ધિ સહિત વિદ્યા ઘટે, ચિંતા ચિતા સમાન. 1943

ચિંતા ચિતા સમાન, નયન નિદ્રા નહીં આવે;
નહીં નારીસેં પ્રેમ, ભૂખ નહીં ભોજન ભાવે. 1944

ભેદુ જાણે ભેદ, બીજાને વેણ વાધે નહિ;
વાંચે ચારે ય વેદ, સનકાર્યા સમજે નહિ. 1945

હથેળીના કોરાવું કોડિયા, આંગળિયુંની વણાવું વાટ;
પંડયાનાં વેરાવું પાટિયાં, સેવું વણે સલાટ. 1946

હંસા વાહણી જગ કહે, અચરજે અપાર;
તું કવિ રસના પર રહે, હંસ ચડે કિણવાર. 1947

પરાધીનતા દુઃખ મહા, સુખ જગમે સ્વાધીન;
સુખે રહે શુક વન વિષે, કનક પીંજરે દીન. 1948

ધણી બિચારો ઠીક, ધણિયાણી ધૂર્ત આદરે;
બરાબર નાવ નજીક, નાવે ચુકાવે નાથિયા. 1949

ગળ્યો જગતમાં ગોળ, ગોળથી સાકર ગળી;
એથી આના સોળ, ગરજ ગળી સાકર થકી. 1950

જે નમતો નહિં વેંત, અનમી એવો આદમી;
હાથ નમે ધરી હેત, ગરજ ગળી સાકર થકી. 1951

જેનું મુખ મલીન, જોતાં દીસે ઝેર સમ;
એને થવું આધીન, ગરજ ગળી સાકર થકી. 1952

નકામું જાય

ઘેલી તાણે ઘૂમટો, ચાકરડી શરમાય;
શોકય સાચવે છોકરાં, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1953

લાડ કરે અળખામણી, વડારણો વળ ખાય;

ગરજવાન ગુસ્સો કરે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1954

માગે આદર મફતિયો, કાયર કીર્તિ ચ્હાય;
અણસમજુ અણવર બને, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1955

અડવો રાખે ઓડિયાં, ગીત ગુંગણો ગાય;
પાળો પરમારથ કરે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1956

ઊંઘણશીનું આયખું, પામરની પટલાઈ;
વેરાગીના વાયદા, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1957

ટીલાં તાણે તરકડી, દંભી ગંગા ન્હાય;
પાખંડી મંત્રો ભણે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1958

અણગમતાં ઓવારણાં, વિશેષ ભલમનસાઈ;
વખાણ પોતાનાં કરે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1959

બોથડ બાંધે બાખડી, અણઘડ અવળો થાય;
હાળી હાકોટા કરે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1960

નમતું તોલે વાણિયો, દયા ખાટકી ખાય;
અભ્યાગત ઊંહું કરે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1961

હલકટ ઈચ્છે આબરૂ, ખંધો જામીન થાય;
બાઘો વરઘોડે ચડે, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1962

શઠની સાથે સરળતા, ઠગ સાથે ઠકુરાઈ;
દુશ્મન સાથે દિનતા, (એ) ત્રણે અલેખે જાય. 1963

અવનિ પર ઈનસાન, એકએકથી છે અધિક;
ગોળ થકી ગળી ખાંડ, મીઠી સાકર મુગલા. 1964

પ્રજાજનની વાત, મહીપત મનમાં લે નહીં;

(ત્યાં) અધિકારી ઉધામત, માંડે બમણો મુગલા. 1965

દેશ દરિદ્ર થાય, નરપતિ જ્યાં નીતિ તજે;
રસકસ પાક હણાય, મેઘ રીસાતાં મુગલા. 1966

ન્યાય તજે નરપાર, રૈયત ખૂણે જઈ રહે;
(જેમ) માત હણે નિજ બાળ,(તેને) મળે દાદ ક્યાં મુગલા. 1967

બીજક રેતાં બાપ બિયો, જનમતાં મૂઈ મા;
ઘણ વીતી ઘણ વીતશે, ઘણા પડશે ઘા. 1968

સાયર નીર છલકે નહિ, જુગાં ક્રોડ જાતે;
સૂરજ સો વાતે, આથમણો ઊગે નહિ. 1969

મા મરી મડદું, છોરુ ઉર ચડયે;
ધાવણ ધાવણ દે, થોડા દિવસ ઠાકરા. 1970

સંસારમાં બાપે સગો, હૈયે દૂધ ન હોય;
ટાણાની ત્રેવડ તેં, જાવડ રાણા ન જોય. 1971

છોરુ ઘડીક રમતે ચડે, આડુંઅવળું થાય;
ભૂખ્યું થયાં ભાંભરી, જનની પાસે જાય. 1972

અણધાર્યા આવી પડ, ઘટમાં દુઃખના ઘા;
નાભીથી વેણ નીકળે, મોઢે આવે મા. 1973

ચીસ બાળકની સાંભળી, દિયે ન માતા દોટ;
(તો) છોરુ માતા તણી, સંબંધે આવે ઓટ. 1974

સત અખંડ સંદેશ, ચરણ અજલ ઉચરે;
દીપે વાંરો દેશ, જ્યાંરો આદિત ઝગમગે. 1975

ધરતીમાંથી ધ્રોજશે, જમીન ચોકળી જાણ;

પોચી પણ પડશે ઘણી, સત્ય વચન પરમાણ. 1976

અગર બળંતા ગુણ કરે, સુખડ ઘસંતા;
શૂરા હોય તે રણ ચડે, (ને) કાયર નાસંતા. 1977

સંમોહન ના ધરમ હૈ, ધરમ ન ભાવ ઉન્માદ;
સતત જાગૃતિ ધરમ હૈ, હોવે દૂર પ્રમાદ. 1978

સંસારી નિર્ધન દુઃખી, રાજા દુઃખ દલ ભેજતે;
વૃદ્ધ કાળે વેશ્યા દુઃખી, જોગી દુઃખ ધન સચેત. 1979

મુખ વછૂટા બોલડા, પણછ વછૂટા તીર;
જાય ઝાટાપટ દીપડા, ઘડા વછૂટયા નીર. 1980

ફિકર સબકો ખા ગઈ, ફિકર સબકા પીર;
ફિકર કી ફાકી કરે, ઉસકા નામ ફકીર. 1981

લૂખાં ભોજન, ભૂ-સુવણ, ઘર કલહારી નાર;
ચોથાં ફાટેલ લૂગડાં, નરક નિસાણી ચાર. 1982

નદીકિનારે યાત્રી, ઉલટે આ સંસાર;
કો ચડે કો ઊતરે, કો બગચા બાંધ તૈયાર. 1983

રાગાં મીઠી સોરઠી, ભોજન મીઠી ખીર;
વાસો ભલો વારાણસી, મરણ ગંગાનું તીર. 1984

શૂળી આપે એક મરણ, શોકય દિયે સો વાર;
લોચણ પેઠું તણખલું, ખટકે વારંવાર. 1985

માણસને જીવવા તણો, સાઠાં લગ સવાદ;
બાકીરો બકવાદ, મરો કે જીવો મોડિયા. 1986

મળવું, દેવું ને મારવું, એને નહીં ઉધાર;

સ્નેહી, સુકવિ શત્રુની, ગણવી કાયા ગાર. 1987

અગ્નિહોમના અપાસરે, ના વ્યંઢળ મંડળવીર;
કૃપણ ઘર કવિજન નહીં, ન હોય કાચમાં નીર. 1988

કાંટે ઈરષા કાળજું, ચિંતાથી લોહી સુકાય;
હાડ પ્રજાના હોમશે, રીત વિનાનો રાય. 1989

માગણ મેલે લુગડે, વેશ્યા યૌવનહીન;
અમલ ઊતર્યો અમલદાર, દીસે ત્રણે દીન. 1990

કવિતા અને કીમિયા, વાવ્ય, કૂવાને વહાણ;
રાજા, વાજાંને રાંધણા, એ નીવડીએ વખાણ. 1991

આપ આપની ગરજથી, ગરજુ જગત ગણાય;
વગર દરદ ઘર વૈદને, જરૂર કોઈ નવ જાય. 1992

સોનું ને શ્રીમંતજન, મોંઘા હોય નરેશ;
અન્ન,પાણી,પંડિત,પવન, હોય સોંઘા હંમેશ. 1993

આગતરમાં ઊગું નહિ, પાછતરમાં પાલી;
સાંગો કે' સંસારની, ખેપ ગઈ ખાલી. 1994

દૂરથી ડુંગર રળિયામણા, પાસે જાઈ ત્યાં પાણા;
સગાળે સગાં સાંભરે, દુકાળે સાંભરે દાણા. 1995

હરણ અખાડા ના છેડે, હાથી કે વિંધ્યાચળાં;
સેણરો કવચન અને જનમભોમ,વિસરાશે મૂવાં. 1996

ડાકણ મંત્ર અમલ રસ, તસગર અને જુવા;
કાચલપટી કામની, ઈ વિસારાશે મૂવાં. 1997

જે જાય જાવે તે પાછા નવ આવે;

જો પાછા આવે તો પરિયાના પરિયા ખાવે. 1998

રૂપને ગુણ દોનું વાદિયા, આવ્યા ભોજની પાસ;
રૂપ ન ખાવે ચાકળો, ગુણ બોલે શાહબાશ. 1999

કલમ તણી તલવારથી, બચે ન બહાદૂર શૂર;
હારે ધાર કટારની, નવલ કલમનું નૂર. 2000

વિદ્યા ધન વિશ્વંભરે, આપ્યું અપરંપાર;
ખાધું નહીં ખરચ્યું નહીં, ગણવો એહ ગમાર. 2001

પીથલસે મિજલસ ગઈ, ગઈ બીરખલસે વાત;
રાગરંગ સબ ચલ ગયે, તાનસેનકી સાથ. 2002

ચોરાસ સિદ્ધનું બેસણું, વનસ્પતિ ભાર અઢાર;
અઠકુળ પરવત ઉપરે, અહો પહાડ ગિરનાર. 2003

જૂનો જુગ ચારનો, ધમળાગર ધૂનો;
જંઈ જોઈ તંઈ નવો, (એને) કોણ કહે ગઢ જૂનો ? 2004

તલ તલ જેવડાં પેટ,(પણ) રાજુંને પણ ખાવાની મધલાળ;
કીડી ગળે જો કુંજરને, તો ભરખે એનો કાળ. 2005

દાદુ આદર ભાવકા, મીઠા લાગે મોઠ;
બિન આદર વ્યંજન બુરા,જીમણવાલા ઠોઠ. 2006

દાઢી મૂછો મૂંડાવીને, વરવું કીધું મુખ;
શોભા સઘળી જતી રહી, પણ શીરાવ્યાનું સુખ. 2007

ટોપીમાં ત્રણ ગુણ, નહિ વેરો નહિ વેઠ;
બાવો બાવો સહુ કહે, સખે ભરે પેટ. 2008

કીડી ચોખો લે ચલી, વચમાં આવી દાલ;

*બે વાત બને નહિ, કાં સેંથોને કાં ટાલ.*2009

મહાજન મહાજન કયા કરો ? મહાજન મેં દો ભેદ;
મહાજન અઠ્ઠા ન કરે, તો મહાજન બડા નખેદ. 2010

ગંદીને કહે સાફી, ડામને કહે ટાઢા;
ખારાને કહે મીઠું, એવા લોક ગાંડા. 2011

ડુંગર માથે વિલડી, તેજાં સોભાવતીલાં ફૂલ;
*કોઈ કાણું કોઈ કોજડો, કોઈ માણેક તુલ.*2012

બચ્ચાં પકડે જે મુખે, એ જ મુખે શિકાર;
આંચ ન આવે અલ્પસે, મન સમજે માંજાર. 2013

જો જામેં નિશ દિન બસે, સો તામેં પરબીન;
સરિતા ગજકો લે ચલી, ઉલટા ચાલે મીન. 2014

નાતો ગયો મેવાડો ગયો, ગયું ધીરધારનું ટાણું;
સારે ઘરેથી સંપ ગયો, એ તો આપા કાણું ? 2015

પ્રકરણ - ૫ સંદર્ભ-સૂચિ

(૧)સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 39
(૨)એજન, પૃષ્ઠ 47
(૩)એજન, પૃષ્ઠ 48
(૪)એજન, પૃષ્ઠ 48
(૫)એજન, પૃષ્ઠ 49
(૬)દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 33
(૭)એજન, પૃષ્ઠ 42
(૮)એજન, પૃષ્ઠ 75
(૯)એજન, પૃષ્ઠ 255
(૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 225
(૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 255
(૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 450

(૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 452
(૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 452
(૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 452
(૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 452
(૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 452
(૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 450
(૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 451
(૩૪) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 09
(૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 10

(૪૮)	એજન, પૃષ્ઠ 10
(૪૯)	એજન, પૃષ્ઠ 10
(૫૦)	એજન, પૃષ્ઠ 10
(૫૧)	એજન, પૃષ્ઠ 10
(૫૨)	દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 487
(૫૩)	એજન, પૃષ્ઠ 487
(૫૪)	એજન, પૃષ્ઠ 487
(૫૫)	એજન, પૃષ્ઠ 487
(૫૬)	એજન, પૃષ્ઠ 487
(૫૭)	એજન, પૃષ્ઠ 487
(૫૮)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૫૯)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૦)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૧)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૨)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૩)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૪)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૫)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૬)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૭)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૮)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૬૯)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૭૦)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૭૧)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૭૨)	એજન, પૃષ્ઠ 488
(૭૩)	એજન, પૃષ્ઠ14
(૭૪)	એજન, પૃષ્ઠ14
(૭૫)	એજન, પૃષ્ઠ14
(૭૬)	એજન, પૃષ્ઠ14
(૭૭)	એજન, પૃષ્ઠ446
(૭૮)	એજન, પૃષ્ઠ446
(૭૯)	એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૦)	એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૧)	એજન, પૃષ્ઠ662

(૮૨) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૩) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૪) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૫) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૬) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૭) એજન, પૃષ્ઠ662
(૮૮) ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ, પૃષ્ઠ 398
(૮૯) એજન, પૃષ્ઠ348
(૯૦) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 503
(૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 503
(૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૯૩) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 05
(૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૯૫) ગુજરાતી કહેવતસંગ્રહ, પૃષ્ઠ 346
(૯૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 325
(૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 325
(૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 325
(૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 326
(૧૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 327
(૧૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 327
(૧૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 327
(૧૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 327
(૧૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 328
(૧૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 328
(૧૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 332
(૧૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 333
(૧૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 333
(૧૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 491
(૧૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 494
(૧૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 494
(૧૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 494
(૧૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 494
(૧૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 494

(૧૧૫) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 08
(૧૧૬) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 398
(૧૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 399
(૧૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 399
(૧૧૯) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 495
(૧૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 513
(૧૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 550
(૧૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૨૭) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 209
(૧૨૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 334
(૧૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 491
(૧૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 495
(૧૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 501
(૧૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 491
(૧૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 491
(૧૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 493
(૧૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૧૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 334

(૧૪૯) એજન, પૃષ 334
(૧૫૦) એજન, પૃષ 334
(૧૫૧) એજન, પૃષ 334
(૧૫૨) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ 12
(૧૫૩) એજન, પૃષ 19
(૧૫૪) એજન, પૃષ 21
(૧૫૫) એજન, પૃષ 34
(૧૫૬) એજન, પૃષ 49
(૧૫૭) એજન, પૃષ 66
(૧૫૮) એજન, પૃષ 67
(૧૫૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ 08
(૧૬૦) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ 87
(૧૬૧) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ 339
(૧૬૨) એજન, પૃષ 340
(૧૬૩) એજન, પૃષ 368
(૧૬૪) એજન, પૃષ 368
(૧૬૫) એજન, પૃષ 369
(૧૬૬) એજન, પૃષ 369
(૧૬૭) એજન, પૃષ 381
(૧૬૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ 35
(૧૬૯) એજન, પૃષ 76
(૧૭૦) એજન, પૃષ 78
(૧૭૧) એજન, પૃષ 345
(૧૭૨) એજન, પૃષ 345
(૧૭૩) એજન, પૃષ 345
(૧૭૪) એજન, પૃષ 345
(૧૭૫) એજન, પૃષ 346
(૧૭૬) એજન, પૃષ 530
(૧૭૭) એજન, પૃષ 524
(૧૭૮) એજન, પૃષ 519
(૧૭૯) એજન, પૃષ 519
(૧૮૦) એજન, પૃષ 519
(૧૮૧) એજન, પૃષ 519
(૧૮૨) એજન, પૃષ 519

(૧૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 580
(૧૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 653
(૧૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 653
(૧૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 654
(૧૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૮૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 28
(૧૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૧૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૧૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૧૯૩) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 39
(૧૯૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 341
(૧૯૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 46
(૧૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૧૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૧૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 318
(૧૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૨૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 653
(૨૦૧) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 16
(૨૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૨૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 22
(૨૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 23
(૨૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 25
(૨૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૨૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૨૦૮) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 05
(૨૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૨૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૨૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 25
(૨૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૨૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૨૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૨૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 60
(૨૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 60

(૨૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 64
(૨૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૨૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૨૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૨૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૨૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૨૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 126
(૨૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 126
(૨૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 126
(૨૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 126
(૨૨૭) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 133
(૨૨૮) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 39
(૨૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૨૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૨૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 94
(૨૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 94
(૨૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 94
(૨૩૪) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 236
(૨૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 628
(૨૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 629
(૨૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 629
(૨૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૨૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 595
(૨૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 595
(૨૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 597
(૨૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 597
(૨૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૨૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 601

(૨૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૨૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૨૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૨૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૬૧) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 341
(૨૬૨) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 600
(૨૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૨૬૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 336
(૨૬૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 595
(૨૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 596
(૨૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 596
(૨૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 596
(૨૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 597
(૨૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 597
(૨૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 597
(૨૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૨૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૨૭૪) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 94
(૨૭૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 53
(૨૭૬) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 52
(૨૭૭) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 94
(૨૭૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 596
(૨૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૨૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૨૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 655
(૨૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 655
(૨૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 598

(૨૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 596

(૨૮૬) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 53

(૨૮૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 601

(૨૮૮) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 94

(૨૮૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 24

(૨૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 24

(૨૯૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 94

(૨૯૨) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 44

(૨૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 44

(૨૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 44

(૨૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 599

(૨૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 599

(૨૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 601

(૨૯૮) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 336

(૨૯૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 133

(૩૦૦) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 337

(૩૦૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 597

(૩૦૨) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 95

(૩૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 95

(૩૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 95

(૩૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 95

(૩૦૬) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 359

(૩૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 365

(૩૦૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 598

(૩૦૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 70

(૩૧૦) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 359

(૩૧૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 595

(૩૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 595

(૩૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 595

(૩૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 595

(૩૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 596

(૩૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 597

(૩૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 597

(૩૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 598

(૩૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 598
(૩૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૩૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 599
(૩૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 600
(૩૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 601
(૩૨૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૩૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૩૪૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 50
(૩૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૩૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૩૫૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 362

(૩૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૩૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 371
(૩૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 371
(૩૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 371
(૩૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 371
(૩૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૩૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૩૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૩૬૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 578
(૩૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૩૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૩૬૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 371
(૩૬૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 651
(૩૬૬) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 10
(૩૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 40
(૩૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 41
(૩૬૯) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 360
(૩૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 360
(૩૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 360
(૩૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 360
(૩૭૩) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 48
(૩૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૩૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 12
(૩૭૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 317
(૩૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 317
(૩૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 49
(૩૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 45
(૩૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 512
(૩૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 536
(૩૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૩૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 581
(૩૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 581
(૩૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 581
(૩૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 581

(૩૮૭) એજન, પૃષ 581
(૩૮૮) એજન, પૃષ 581
(૩૮૯) એજન, પૃષ 582
(૩૯૦) એજન, પૃષ 582
(૩૯૧) એજન, પૃષ 582
(૩૯૨) એજન, પૃષ 582
(૩૯૩) એજન, પૃષ 582
(૩૯૪) એજન, પૃષ 582
(૩૯૫) એજન, પૃષ 582
(૩૯૬) એજન, પૃષ 582
(૩૯૭) એજન, પૃષ 582
(૩૯૮) એજન, પૃષ 512
(૩૯૯) એજન, પૃષ 512
(૪૦૦) એજન, પૃષ 512
(૪૦૧) એજન, પૃષ 642
(૪૦૨) એજન, પૃષ 682
(૪૦૩) એજન, પૃષ 691
(૪૦૪) એજન, પૃષ 582
(૪૦૫) એજન, પૃષ 583
(૪૦૬) એજન, પૃષ 583
(૪૦૭) એજન, પૃષ 583
(૪૦૮) એજન, પૃષ 583
(૪૦૯) એજન, પૃષ 583
(૪૧૦) એજન, પૃષ 583
(૪૧૧) એજન, પૃષ 583
(૪૧૨) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ 14
(૪૧૩) એજન, પૃષ 14
(૪૧૪) એજન, પૃષ 15
(૪૧૫) એજન, પૃષ 15
(૪૧૬) એજન, પૃષ 38
(૪૧૭) એજન, પૃષ 38
(૪૧૮) એજન, પૃષ 38
(૪૧૯) એજન, પૃષ 39
(૪૨૦) એજન, પૃષ 39

(૪૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 39
(૪૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 54
(૪૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 55
(૪૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 56
(૪૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 56
(૪૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 56
(૪૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 57
(૪૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 57
(૪૨૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 08
(૪૩૦) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 57
(૪૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 64
(૪૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 65
(૪૩૩) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 08
(૪૩૪) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 50
(૪૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૪૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 52
(૪૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 53
(૪૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 64
(૪૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 68
(૪૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 68
(૪૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 69
(૪૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 69
(૪૪૩) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 133
(૪૪૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 108
(૪૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 152
(૪૪૬) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 07
(૪૪૭) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 07
(૪૪૮) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 336
(૪૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 395
(૪૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૪૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૪૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૪૫૩) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 42
(૪૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 42

(૪૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 147
(૪૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૪૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૪૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૪૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 543
(૪૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 548
(૪૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 549
(૪૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૪૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૪૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૪૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૪૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૪૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૪૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૪૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૪૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૪૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૪૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 650
(૪૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૪૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૪૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૪૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૪૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૪૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૪૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૪૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૪૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 125
(૪૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૪૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૪૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૪૮૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 10
(૪૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 14
(૪૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૪૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 23

(૪૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 22
(૪૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૪૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 26
(૪૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 27
(૪૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 38
(૪૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૪૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૪૯૬) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 177
(૪૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૪૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૪૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 49
(૫૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 60
(૫૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 154
(૫૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 156
(૫૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 157
(૫૦૪) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 57
(૫૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 94
(૫૦૬) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 336
(૫૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૫૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 386
(૫૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 386
(૫૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 387
(૫૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 387
(૫૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 388
(૫૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 388
(૫૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 388
(૫૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 399
(૫૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 399
(૫૧૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 37
(૫૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૫૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૫૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 496
(૫૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 507
(૫૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 517

(૫૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૫૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૫૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 49
(૫૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 317
(૫૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 317
(૫૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 317
(૫૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 319
(૫૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૫૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૫૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 519
(૫૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 521
(૫૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 521
(૫૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 522
(૫૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 522
(૫૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 529
(૫૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 529
(૫૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 530
(૫૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 530
(૫૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૫૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 567
(૫૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 567
(૫૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 568
(૫૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 568
(૫૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 568
(૫૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 569
(૫૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 569
(૫૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 570

(૫૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 571
(૫૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 656
(૫૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 657
(૫૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 655
(૫૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૫૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૫૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૫૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૫૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 661
(૫૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 666
(૫૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 666
(૫૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 678
(૫૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 682
(૫૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 687
(૫૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 687
(૫૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 687
(૫૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 687
(૫૭૪) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 10
(૫૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૫૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૫૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૫૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 23
(૫૭૯) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 101
(૫૮૦) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 37
(૫૮૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 36
(૫૮૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 388
(૫૮૩) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 48
(૫૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૫૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 77
(૫૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 77
(૫૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 78
(૫૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 318
(૫૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 318
(૫૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 319

(૫૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 320
(૫૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 520
(૫૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 521
(૫૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 530
(૫૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૫૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 569
(૫૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 655
(૫૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૫૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૬૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 573
(૬૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 574
(૬૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 575
(૬૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 575
(૬૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 575
(૬૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 575
(૬૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 575
(૬૧૮) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 48
(૬૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 49
(૬૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 50
(૬૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 50
(૬૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૬૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 40
(૬૨૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 18

(૬૨૫) *એજન, પૃષ્ઠ* 19
(૬૨૬) *એજન, પૃષ્ઠ* 157
(૬૨૭) *દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ* 36
(૬૨૮) *એજન, પૃષ્ઠ* 36
(૬૨૯) *એજન, પૃષ્ઠ* 37
(૬૩૦) *એજન, પૃષ્ઠ* 37
(૬૩૧) *એજન, પૃષ્ઠ* 37
(૬૩૨) *એજન, પૃષ્ઠ* 43
(૬૩૩) *એજન, પૃષ્ઠ* 48
(૬૩૪) *એજન, પૃષ્ઠ* 630
(૬૩૫) *એજન, પૃષ્ઠ* 519
(૬૩૬) *એજન, પૃષ્ઠ* 520
(૬૩૭) *એજન, પૃષ્ઠ* 521
(૬૩૮) *એજન, પૃષ્ઠ* 568
(૬૩૯) *એજન, પૃષ્ઠ* 568
(૬૪૦) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૪૧) *એજન, પૃષ્ઠ* 575
(૬૪૨) *એજન, પૃષ્ઠ* 575
(૬૪૩) *એજન, પૃષ્ઠ* 580
(૬૪૪) *એજન, પૃષ્ઠ* 514
(૬૪૫) *ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ* 393
(૬૪૬) *દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ* 520
(૬૪૭) *એજન, પૃષ્ઠ* 521
(૬૪૮) *એજન, પૃષ્ઠ* 529
(૬૪૯) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૦) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૧) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૨) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૩) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૪) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૫) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૬) *એજન, પૃષ્ઠ* 569
(૬૫૭) *એજન, પૃષ્ઠ* 570
(૬૫૮) *એજન, પૃષ્ઠ* 570

(૬૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 570
(૬૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 570
(૬૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 570
(૬૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 570
(૬૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 571
(૬૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 571
(૬૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 571
(૬૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 572
(૬૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 518
(૬૭૮) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 116
(૬૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 516
(૬૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 517
(૬૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૬૮૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 13
(૬૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 14
(૬૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 230
(૬૮૭) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 43
(૬૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 43
(૬૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 43
(૬૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 43
(૬૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 43
(૬૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 48

(૬૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૬૯૯) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 150
(૭૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 263
(૭૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 485
(૭૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 571
(૭૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 680
(૭૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 680
(૭૦૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 16
(૭૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૭૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 16
(૭૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૭૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૭૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૭૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 21
(૭૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 23
(૭૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 29
(૭૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 32
(૭૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 33
(૭૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૭૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૭૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 45
(૭૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૭૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૭૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૭૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 48
(૭૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 49
(૭૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૭૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૭૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 59

(૭૨૭) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 86
(૭૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૭૨૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 01
(૭૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 04
(૭૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 89
(૭૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 89
(૭૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 89
(૭૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 89
(૭૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 89
(૭૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૭૪૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 338
(૭૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૭૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 370
(૭૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 370
(૭૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 370
(૭૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૭૫૦) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 14
(૭૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૭૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૭૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૭૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૭૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૭૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૭૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૭૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૭૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૭૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 341

(૭૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૭૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૭૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૭૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 342
(૭૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 342
(૭૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 342
(૭૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 344
(૭૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 344
(૭૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૭૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 501
(૭૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 505
(૭૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 50
(૭૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 554
(૭૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 554
(૭૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 555
(૭૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 555
(૭૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 649
(૭૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 656
(૭૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 666
(૭૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૭૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 676
(૭૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 680
(૭૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 682
(૭૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 686
(૭૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 688
(૭૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૭૯૨) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 66
(૭૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 67
(૭૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 70

(૭૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 70
(૭૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૭૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૭૯૮) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 46
(૭૯૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 212
(૮૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 222
(૮૦૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 35
(૮૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૦૮) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 352
(૮૦૯) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 356
(૮૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૮૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૮૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૮૧૩) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 71
(૮૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૮૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૮૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૮૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 71
(૮૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 72
(૮૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 73
(૮૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 72
(૮૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 28
(૮૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 29
(૮૨૩) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 546
(૮૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 546

(૮૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૮૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 547
(૮૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 513
(૮૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 513
(૮૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૮૪૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 21
(૮૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 45
(૮૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૮૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૮૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 50
(૮૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૮૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 50
(૮૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 51
(૮૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 52
(૮૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૮૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 59
(૮૫૬) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 132
(૮૫૭) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 336
(૮૫૮) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 218
(૮૫૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 91
(૮૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 92

(૮૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 92
(૮૬૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 347
(૮૬૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 476
(૮૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૮૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૮૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૮૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૮૭૦) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 21
(૮૭૧) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 218
(૮૭૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 338
(૮૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૮૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૮૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૮૭૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 503
(૮૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૮૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 651
(૮૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૮૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૮૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૮૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૮૮૩) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 19
(૮૮૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 88
(૮૮૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 29
(૮૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 31
(૮૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 31
(૮૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૮૮૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 85
(૮૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૮૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 131
(૮૯૨) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 12
(૮૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 12
(૮૯૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 338
(૮૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 365
(૮૯૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 359

(૮૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 359
(૮૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 351
(૮૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 359
(૯૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 359
(૯૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 469
(૯૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 510
(૯૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 512
(૯૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૯૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 653
(૯૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 669
(૯૦૭) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 11
(૯૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 21
(૯૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 29
(૯૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 30
(૯૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૯૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૯૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 58
(૯૧૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 340
(૯૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૯૧૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 45
(૯૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 45
(૯૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 77
(૯૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 292
(૯૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 500
(૯૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 508
(૯૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 510
(૯૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 531
(૯૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૯૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૯૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૯૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૯૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૯૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 648
(૯૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 658

(૯૩૧) એજન, પૃષ 676
(૯૩૨) એજન, પૃષ 676
(૯૩૩) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ 87
(૯૩૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ 363
(૯૩૫) એજન, પૃષ 354
(૯૩૬) એજન, પૃષ 354
(૯૩૭) એજન, પૃષ 389
(૯૩૮) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ 10
(૯૩૯) એજન, પૃષ 23
(૯૪૦) એજન, પૃષ 44
(૯૪૧) એજન, પૃષ 44
(૯૪૨) એજન, પૃષ 44
(૯૪૩) એજન, પૃષ 46
(૯૪૪) એજન, પૃષ 47
(૯૪૫) એજન, પૃષ 47
(૯૪૬) એજન, પૃષ 52
(૯૪૭) એજન, પૃષ 56
(૯૪૮) એજન, પૃષ 59
(૯૪૯) એજન, પૃષ 66
(૯૫૦) એજન, પૃષ 67
(૯૫૧) એજન, પૃષ 67
(૯૫૨) એજન, પૃષ 60
(૯૫૩) એજન, પૃષ 60
(૯૫૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ 24
(૯૫૫) એજન, પૃષ 46
(૯૫૬) એજન, પૃષ 269
(૯૫૭) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ 01
(૯૫૮) એજન, પૃષ 01
(૯૫૯) એજન, પૃષ 01
(૯૬૦) એજન, પૃષ 01
(૯૬૧) એજન, પૃષ 02
(૯૬૨) એજન, પૃષ 03
(૯૬૩) એજન, પૃષ 05
(૯૬૪) એજન, પૃષ 05

(૯૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૯૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૯૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૯૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૯૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૯૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૯૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૯૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૯૭૩) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 371
(૯૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 337
(૯૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૯૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૯૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૯૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૯૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 340
(૯૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 344
(૯૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 345
(૯૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 347
(૯૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 347
(૯૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 347
(૯૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૯૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 351
(૯૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 351
(૯૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 354
(૯૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 355
(૯૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 355
(૯૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 355
(૯૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૯૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૯૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૯૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 369
(૯૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૯૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 389
(૯૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 389

(૯૯૯) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 45
(૧૦૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 76
(૧૦૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 377
(૧૦૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 414
(૧૦૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 468
(૧૦૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 468
(૧૦૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 468
(૧૦૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 469
(૧૦૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૧૦૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 476
(૧૦૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 476
(૧૦૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 476
(૧૦૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 496
(૧૦૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 496
(૧૦૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 497
(૧૦૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 499
(૧૦૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 514
(૧૦૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 530
(૧૦૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 548
(૧૦૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 548
(૧૦૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 548
(૧૦૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 580
(૧૦૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 651
(૧૦૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 658
(૧૦૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૦૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૦૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 661
(૧૦૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 666
(૧૦૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૦૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 669
(૧૦૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૦૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 672
(૧૦૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 672
(૧૦૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 675

(૧૦૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૦૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૦૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૦૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૦૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૦૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 678
(૧૦૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 681
(૧૦૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 690
(૧૦૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૧૦૪૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૪૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૦૫૫) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 66
(૧૦૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 66
(૧૦૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 66
(૧૦૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 67
(૧૦૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 68
(૧૦૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 68
(૧૦૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 69
(૧૦૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 69
(૧૦૬૩) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 357
(૧૦૬૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 60
(૧૦૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 60

(૧૦૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 61
(૧૦૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 61
(૧૦૬૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 12
(૧૦૭૦) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 02
(૧૦૭૧) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 345
(૧૦૭૨) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 497
(૧૦૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 500
(૧૦૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૦૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૦૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૦૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૦૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૦૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૦૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૦૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૧૦૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૦૮૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 266
(૧૦૯૦) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 66
(૧૦૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 66
(૧૦૯૨) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 06
(૧૦૯૩) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 67
(૧૦૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 67
(૧૦૯૫) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 06
(૧૦૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 06
(૧૦૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 06
(૧૦૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 06
(૧૦૯૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 33
(૧૧૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 58

(૧૧૦૧) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 59
(૧૧૦૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 362
(૧૧૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૧૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૧૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૧૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૧૦૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 475
(૧૧૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 475
(૧૧૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૧૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૧૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૧૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 679
(૧૧૧૩) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 363
(૧૧૧૪) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 683
(૧૧૧૫) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 341
(૧૧૧૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 545
(૧૧૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૧૧૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૧૧૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 546
(૧૧૨૬) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 393
(૧૧૨૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 650
(૧૧૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 683
(૧૧૨૯) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 32
(૧૧૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 62
(૧૧૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 62
(૧૧૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 62
(૧૧૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 62
(૧૧૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 62

(૧૧૩૫)	એજન, પૃષ્ઠ 62
(૧૧૩૬)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૩૭)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૩૮)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૩૯)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૪૦)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૪૧)	એજન, પૃષ્ઠ 63
(૧૧૪૨)	એજન, પૃષ્ઠ 64
(૧૧૪૩)	એજન, પૃષ્ઠ 64
(૧૧૪૪)	એજન, પૃષ્ઠ 64
(૧૧૪૫)	એજન, પૃષ્ઠ 64
(૧૧૪૬)	એજન, પૃષ્ઠ 64
(૧૧૪૭)	એજન, પૃષ્ઠ 65
(૧૧૪૮)	એજન, પૃષ્ઠ 65
(૧૧૪૯)	એજન, પૃષ્ઠ 65
(૧૧૫૦)	એજન, પૃષ્ઠ 65
(૧૧૫૧)	એજન, પૃષ્ઠ 65
(૧૧૫૨)	ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 359
(૧૧૫૩)	એજન, પૃષ્ઠ 345
(૧૧૫૪)	દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 674
(૧૧૫૫)	એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૧૫૬)	એજન, પૃષ્ઠ 674
(૧૧૫૭)	એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૧૫૮)	એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૧૫૯)	એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૧૬૦)	એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૧૬૧)	એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૧૬૨)	એજન, પૃષ્ઠ 676
(૧૧૬૩)	એજન, પૃષ્ઠ 677
(૧૧૬૪)	એજન, પૃષ્ઠ 677
(૧૧૬૫)	સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 32
(૧૧૬૬)	એજન, પૃષ્ઠ 56
(૧૧૬૭)	એજન, પૃષ્ઠ 57
(૧૧૬૮)	ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 363

(૧૧૬૯) એજન, પૃષ 363
(૧૧૭૦) દુહો દસમો વેદ, પૃષ 468
(૧૧૭૧) એજન, પૃષ 468
(૧૧૭૨) એજન, પૃષ 474
(૧૧૭૩) એજન, પૃષ 457
(૧૧૭૪) એજન, પૃષ 649
(૧૧૭૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ 10
(૧૧૭૬) એજન, પૃષ 11
(૧૧૭૭) એજન, પૃષ 22
(૧૧૭૮) એજન, પૃષ 45
(૧૧૭૯) એજન, પૃષ 45
(૧૧૮૦) એજન, પૃષ 53
(૧૧૮૧) એજન, પૃષ 54
(૧૧૮૨) એજન, પૃષ 55
(૧૧૮૩) એજન, પૃષ 55
(૧૧૮૪) એજન, પૃષ 54
(૧૧૮૫) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ 60
(૧૧૮૬) એજન, પૃષ 60
(૧૧૮૭) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ 12
(૧૧૮૮) એજન, પૃષ 16
(૧૧૮૯) એજન, પૃષ 54
(૧૧૯૦) એજન, પૃષ 87
(૧૧૯૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ 02
(૧૧૯૨) એજન, પૃષ 02
(૧૧૯૩) એજન, પૃષ 02
(૧૧૯૪) એજન, પૃષ 02
(૧૧૯૫) એજન, પૃષ 05
(૧૧૯૬) એજન, પૃષ 06
(૧૧૯૭) એજન, પૃષ 06
(૧૧૯૮) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ 339
(૧૧૯૯) એજન, પૃષ 339
(૧૨૦૦) એજન, પૃષ 349
(૧૨૦૧) એજન, પૃષ 353
(૧૨૦૨) એજન, પૃષ 355

(૧૨૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 364
(૧૨૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 379
(૧૨૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૧૨૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૧૨૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૧૨૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૧૨૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૨૧૦) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 45
(૧૨૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 420
(૧૨૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 498
(૧૨૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 498
(૧૨૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 500
(૧૨૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 502
(૧૨૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 502
(૧૨૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૨૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૨૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 510
(૧૨૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 523
(૧૨૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 531
(૧૨૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 532
(૧૨૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૨૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૨૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 540
(૧૨૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 540
(૧૨૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 540
(૧૨૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 543
(૧૨૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 543
(૧૨૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 646

(૧૨૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 648
(૧૨૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 656
(૧૨૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 656
(૧૨૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 665
(૧૨૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 665
(૧૨૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 666
(૧૨૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૨૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૨૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૨૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 668
(૧૨૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૨૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૨૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૨૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 672
(૧૨૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 681
(૧૨૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 681
(૧૨૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 681
(૧૨૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 684
(૧૨૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 684
(૧૨૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 685
(૧૨૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 685
(૧૨૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 688
(૧૨૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૧૨૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 651
(૧૨૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૨૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 653
(૧૨૬૩) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 30
(૧૨૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 30
(૧૨૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 31
(૧૨૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 31
(૧૨૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 32
(૧૨૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 32
(૧૨૬૯) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 371
(૧૨૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 361

(૧૨૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 361
(૧૨૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 361
(૧૨૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૨૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૨૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 362
(૧૨૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૧૨૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૧૨૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૧૨૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૧૨૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 363
(૧૨૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 360
(૧૨૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 360
(૧૨૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૨૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૨૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૨૮૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 468
(૧૨૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 468
(૧૨૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 470
(૧૨૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૧૨૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૧૨૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૧૨૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 471
(૧૨૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૧૨૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૧૨૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૧૨૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૧૨૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 472
(૧૨૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 473
(૧૨૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 473
(૧૩૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 473
(૧૩૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 473
(૧૩૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 473
(૧૩૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 474
(૧૩૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 474

(૧૩૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 475
(૧૩૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 475
(૧૩૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 475
(૧૩૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 476
(૧૩૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 477
(૧૩૧૦) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 18
(૧૩૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૧૩૧૨) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 131
(૧૩૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 148
(૧૩૧૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 339
(૧૩૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૧૩૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૩૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૧૩૧૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૧૩૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 228
(૧૩૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 511
(૧૩૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 531
(૧૩૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૧૩૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૧૩૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 550
(૧૩૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 652
(૧૩૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૩૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૩૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૩૩૦) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 34
(૧૩૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૧૩૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૧૩૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 39
(૧૩૩૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 25
(૧૩૩૫) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 389
(૧૩૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 392
(૧૩૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 392
(૧૩૩૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 513

(૧૩૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૩૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૩૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 681
(૧૩૪૨) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 20
(૧૩૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 20
(૧૩૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 21
(૧૩૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 35
(૧૩૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 36
(૧૩૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 37
(૧૩૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 52
(૧૩૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 53
(૧૩૫૧) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 89
(૧૩૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૧૩૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 90
(૧૩૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 42
(૧૩૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૩૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૩૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 541
(૧૩૫૮) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 15
(૧૩૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 46
(૧૩૬૦) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 13
(૧૩૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 53
(૧૩૬૨) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 529
(૧૩૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૩૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૧૩૬૫) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 13
(૧૩૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 16
(૧૩૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૧૩૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 25
(૧૩૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 35
(૧૩૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 52
(૧૩૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 53
(૧૩૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 53

(૧૩૭૩) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 21
(૧૩૭૪) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 109
(૧૩૭૫) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 109
(૧૩૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૩૮૦) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 337
(૧૩૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૧૩૮૨) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 78
(૧૩૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 470
(૧૩૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 577
(૧૩૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 577
(૧૩૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૧૩૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૧૩૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 578
(૧૩૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૧૩૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૧૩૯૧) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 18
(૧૩૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૧૩૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 25
(૧૩૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 29
(૧૩૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 38
(૧૩૯૬) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 144
(૧૩૯૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 558
(૧૩૯૮) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 164
(૧૩૯૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 03
(૧૪૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 07
(૧૪૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 07
(૧૪૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 67
(૧૪૦૩) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 338
(૧૪૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૧૪૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૧૪૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 356

(૧૪૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૪૦૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 228
(૧૪૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 510
(૧૪૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 513
(૧૪૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 513
(૧૪૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 536
(૧૪૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 537
(૧૪૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 540
(૧૪૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 540
(૧૪૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 558
(૧૪૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 558
(૧૪૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 558
(૧૪૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 558
(૧૪૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૧૪૨૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 19
(૧૪૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૧૪૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૧૪૨૪) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 47
(૧૪૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૧૪૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 83
(૧૪૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 83
(૧૪૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 84
(૧૪૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 84
(૧૪૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 84
(૧૪૩૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 537
(૧૪૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 612
(૧૪૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 612
(૧૪૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 613
(૧૪૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 613

(૧૪૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 388
(૧૪૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 388
(૧૪૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૪૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૪૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૪૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૪૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૪૪૮) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 10
(૧૪૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૧૪૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 41
(૧૪૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૪૫૨) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 86
(૧૪૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૪૫૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 337
(૧૪૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 389
(૧૪૫૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 228
(૧૪૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૪૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૪૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૪૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 470
(૧૪૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 533
(૧૪૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 533
(૧૪૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 533
(૧૪૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 579
(૧૪૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૪૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૪૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 667
(૧૪૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 670
(૧૪૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 670
(૧૪૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 670
(૧૪૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 671
(૧૪૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૪૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૪૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 660

(૧૪૭૫)	એજન, પૃષ્ઠ 660
(૧૪૭૬)	ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 358
(૧૪૭૭)	એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૪૭૮)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૭૯)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૦)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૧)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૨)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૩)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૪)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૫)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૬)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૭)	એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૪૮૮)	દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 227
(૧૪૮૯)	એજન, પૃષ્ઠ 227
(૧૪૯૦)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૧)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૨)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૩)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૪)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૫)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૬)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૭)	એજન, પૃષ્ઠ 559
(૧૪૯૮)	એજન, પૃષ્ઠ 227
(૧૪૯૯)	એજન, પૃષ્ઠ 56
(૧૫૦૦)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૧)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૨)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૩)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૪)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૫)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૬)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૭)	એજન, પૃષ્ઠ 560
(૧૫૦૮)	એજન, પૃષ્ઠ 560

(૧૫૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 561
(૧૫૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 561
(૧૫૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 561
(૧૫૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 561
(૧૫૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 561
(૧૫૧૪) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 119
(૧૫૨૨) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૫૨૭) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 109
(૧૫૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 110
(૧૫૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 112
(૧૫૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 111
(૧૫૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 112
(૧૫૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 114
(૧૫૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 114
(૧૫૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 115

(૧૫૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 115
(૧૫૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૫૩) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 384
(૧૫૬૦) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 533
(૧૫૬૧) સોરઠી ગીતકથાઓ, પૃષ્ઠ 08
(૧૫૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 08
(૧૫૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 08
(૧૫૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૧૫૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૧૫૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૧૫૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 09
(૧૫૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૧૫૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૧૫૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૧૫૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૧૫૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૧૫૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૧૫૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 13
(૧૫૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 14
(૧૫૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 14

(૧૫૭૭) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 13
(૧૫૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 116
(૧૫૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 116
(૧૫૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 116
(૧૫૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 116
(૧૫૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 116
(૧૫૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 117
(૧૫૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૫૯૬) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 382
(૧૫૯૭) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 124
(૧૫૯૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 383
(૧૫૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૧૬૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 659
(૧૬૦૧) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 119
(૧૬૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૮) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 120
(૧૬૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 120

(૧૬૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૫) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 121
(૧૬૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 122
(૧૬૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 123
(૧૬૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 124
(૧૬૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 124
(૧૬૩૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 385
(૧૬૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૬૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૬૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 386
(૧૬૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 382
(૧૬૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૬૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 383

(૧૬૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૬૪૬) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 18
(૧૬૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૧૬૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 19
(૧૬૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 52
(૧૬૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 53
(૧૬૫૧) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ્ઠ 51
(૧૬૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 30
(૧૬૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 176
(૧૬૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 118
(૧૬૫૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 383
(૧૬૫૬) સોરઠી દુહાની રમઝટ, પૃષ્ઠ 10
(૧૬૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 11
(૧૬૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 14
(૧૬૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 15
(૧૬૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 16
(૧૬૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૧૬૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 18
(૧૬૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 18
(૧૬૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 20
(૧૬૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 20
(૧૬૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 21
(૧૬૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 22
(૧૬૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 23
(૧૬૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૧૬૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 24
(૧૬૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 25
(૧૬૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 27
(૧૬૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 26
(૧૬૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 31
(૧૬૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 32
(૧૬૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 33
(૧૬૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 32
(૧૬૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 34

(૧૬૭૯) એજન, પૃષ 34
(૧૬૮૦) એજન, પૃષ 35
(૧૬૮૧) એજન, પૃષ 36
(૧૬૮૨) એજન, પૃષ 37
(૧૬૮૩) એજન, પૃષ 38
(૧૬૮૪) એજન, પૃષ 40
(૧૬૮૫) એજન, પૃષ 41
(૧૬૮૬) એજન, પૃષ 42
(૧૬૮૭) એજન, પૃષ 47
(૧૬૮૮) એજન, પૃષ 59
(૧૬૮૯) એજન, પૃષ 59
(૧૬૯૦) એજન, પૃષ 58
(૧૬૯૧) એજન, પૃષ 58
(૧૬૯૨) એજન, પૃષ 66
(૧૬૯૩) એજન, પૃષ 67
(૧૬૯૪) એજન, પૃષ 68
(૧૬૯૫) એજન, પૃષ 68
(૧૬૯૬) એજન, પૃષ 69
(૧૬૯૭) એજન, પૃષ 69
(૧૬૯૮) એજન, પૃષ 70
(૧૬૯૯) એજન, પૃષ 71
(૧૭૦૦) એજન, પૃષ 71
(૧૭૦૧) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ 20
(૧૭૦૨) એજન, પૃષ 36
(૧૭૦૩) એજન, પૃષ 37
(૧૭૦૪) એજન, પૃષ 46
(૧૭૦૫) એજન, પૃષ 116
(૧૭૦૬) એજન, પૃષ 144
(૧૭૦૭) એજન, પૃષ 161
(૧૭૦૮) એજન, પૃષ 213
(૧૭૦૯) એજન, પૃષ 213
(૧૭૧૦) એજન, પૃષ 222
(૧૭૧૧) એજન, પૃષ 230
(૧૭૧૨) એજન, પૃષ 244

(૧૭૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 244
(૧૭૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 245
(૧૭૧૫) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૧૬) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 03
(૧૭૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 04
(૧૭૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 04
(૧૭૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 05
(૧૭૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 10
(૧૭૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 17
(૧૭૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 12
(૧૭૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 13
(૧૭૨૯) કાઠિયાવાડી સાહિત્ય, પૃષ્ઠ 13
(૧૭૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 263
(૧૭૩૧) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૭૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૭૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૭૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૭૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 86
(૧૭૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 87
(૧૭૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 87
(૧૭૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 87
(૧૭૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 87
(૧૭૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૧૭૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૧૭૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૧૭૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૧૭૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 88
(૧૭૪૫) એજન, પૃષ્ઠ 94
(૧૭૪૬) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 337

(૧૭૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 337
(૧૭૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 337
(૧૭૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 337
(૧૭૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 337
(૧૭૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૧૭૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૧૭૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 338
(૧૭૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૧૭૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૧૭૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 339
(૧૭૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૧૭૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૧૭૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૧૭૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૧૭૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 341
(૧૭૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 346
(૧૭૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 346
(૧૭૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 347
(૧૭૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૧૭૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૧૭૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 348
(૧૭૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૧૭૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૧૭૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૧૭૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૧૭૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 352
(૧૭૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 353
(૧૭૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 353
(૧૭૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 353
(૧૭૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 354
(૧૭૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 354
(૧૭૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 355
(૧૭૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 349
(૧૭૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 356

(૧૭૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૭૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 356
(૧૭૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૭૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 359
(૧૭૮૫) એજન, પૃષ્ઠ 361
(૧૭૮૬) એજન, પૃષ્ઠ 361
(૧૭૮૭) એજન, પૃષ્ઠ 365
(૧૭૮૮) એજન, પૃષ્ઠ 365
(૧૭૮૯) એજન, પૃષ્ઠ 365
(૧૭૯૦) એજન, પૃષ્ઠ 365
(૧૭૯૧) એજન, પૃષ્ઠ 375
(૧૭૯૨) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૩) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૪) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૫) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૬) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૭) એજન, પૃષ્ઠ 378
(૧૭૯૮) એજન, પૃષ્ઠ 379
(૧૭૯૯) એજન, પૃષ્ઠ 380
(૧૮૦૦) એજન, પૃષ્ઠ 381
(૧૮૦૧) એજન, પૃષ્ઠ 381
(૧૮૦૨) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૮૦૩) એજન, પૃષ્ઠ 383
(૧૮૦૪) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૮૦૫) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૮૦૬) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૮૦૭) એજન, પૃષ્ઠ 390
(૧૮૦૮) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 44
(૧૮૦૯) એજન, પૃષ્ઠ 44
(૧૮૧૦) એજન, પૃષ્ઠ 47
(૧૮૧૧) એજન, પૃષ્ઠ 147
(૧૮૧૨) એજન, પૃષ્ઠ 228
(૧૮૧૩) એજન, પૃષ્ઠ 228
(૧૮૧૪) એજન, પૃષ્ઠ 228

(૧૮૧૫)	એજન, પૃષ 229
(૧૮૧૬)	એજન, પૃષ 229
(૧૮૧૭)	એજન, પૃષ 426
(૧૮૧૮)	એજન, પૃષ 435
(૧૮૧૯)	એજન, પૃષ 626
(૧૮૨૦)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૧)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૨)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૩)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૪)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૫)	એજન, પૃષ 468
(૧૮૨૬)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૨૭)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૨૮)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૨૯)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૩૦)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૩૧)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૩૨)	એજન, પૃષ 469
(૧૮૩૩)	એજન, પૃષ 470
(૧૮૩૪)	એજન, પૃષ 470
(૧૮૩૫)	એજન, પૃષ 470
(૧૮૩૬)	એજન, પૃષ 470
(૧૮૩૭)	એજન, પૃષ 472
(૧૮૩૮)	એજન, પૃષ 474
(૧૮૩૯)	એજન, પૃષ 475
(૧૮૪૦)	એજન, પૃષ 475
(૧૮૪૧)	એજન, પૃષ 475
(૧૮૪૨)	એજન, પૃષ 476
(૧૮૪૩)	એજન, પૃષ 476
(૧૮૪૪)	એજન, પૃષ 477
(૧૮૪૫)	એજન, પૃષ 477
(૧૮૪૬)	એજન, પૃષ 477
(૧૮૪૭)	એજન, પૃષ 497
(૧૮૪૮)	એજન, પૃષ 498

(૧૮૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 500
(૧૮૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 501
(૧૮૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 503
(૧૮૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 503
(૧૮૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 505
(૧૮૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૮૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 506
(૧૮૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 507
(૧૮૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 507
(૧૮૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 508
(૧૮૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 508
(૧૮૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 512
(૧૮૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 525
(૧૮૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 525
(૧૮૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 525
(૧૮૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 525
(૧૮૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 539
(૧૮૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૧૮૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 542
(૧૮૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 543
(૧૮૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૧૮૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 642
(૧૮૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૧૮૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૧૮૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 643
(૧૮૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૮૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૮૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૮૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 646
(૧૮૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૮૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 648
(૧૮૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 648
(૧૮૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 648
(૧૮૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 648

(૧૮૮૩) એજન, પૃષ 650
(૧૮૮૪) એજન, પૃષ 650
(૧૮૮૫) એજન, પૃષ 650
(૧૮૮૬) એજન, પૃષ 651
(૧૮૮૭) એજન, પૃષ 651
(૧૮૮૮) એજન, પૃષ 651
(૧૮૮૯) કાઠિયાવાડી જવાહીર, પૃષ 117
(૧૮૯૦) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ 338
(૧૮૯૧) દુહો દસમો વેદ, પૃષ 651
(૧૮૯૨) એજન, પૃષ 651
(૧૮૯૩) એજન, પૃષ 653
(૧૮૯૪) એજન, પૃષ 655
(૧૮૯૫) એજન, પૃષ 656
(૧૮૯૬) એજન, પૃષ 656
(૧૮૯૭) એજન, પૃષ 656
(૧૮૯૮) એજન, પૃષ 657
(૧૮૯૯) એજન, પૃષ 657
(૧૯૦૦) એજન, પૃષ 658
(૧૯૦૧) એજન, પૃષ 659
(૧૯૦૨) એજન, પૃષ 659
(૧૯૦૩) એજન, પૃષ 661
(૧૯૦૪) એજન, પૃષ 665
(૧૯૦૫) એજન, પૃષ 666
(૧૯૦૬) એજન, પૃષ 666
(૧૯૦૭) એજન, પૃષ 667
(૧૯૦૮) એજન, પૃષ 667
(૧૯૦૯) એજન, પૃષ 667
(૧૯૧૦) એજન, પૃષ 667
(૧૯૧૧) એજન, પૃષ 669
(૧૯૧૨) એજન, પૃષ 669
(૧૯૧૩) એજન, પૃષ 670
(૧૯૧૪) એજન, પૃષ 671
(૧૯૧૫) એજન, પૃષ 672
(૧૯૧૬) એજન, પૃષ 675

(૧૯૧૭) એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૯૧૮) એજન, પૃષ્ઠ 675
(૧૯૧૯) એજન, પૃષ્ઠ 682
(૧૯૨૦) એજન, પૃષ્ઠ 683
(૧૯૨૧) એજન, પૃષ્ઠ 685
(૧૯૨૨) એજન, પૃષ્ઠ 685
(૧૯૨૩) એજન, પૃષ્ઠ 685
(૧૯૨૪) એજન, પૃષ્ઠ 688
(૧૯૨૫) એજન, પૃષ્ઠ 688
(૧૯૨૬) એજન, પૃષ્ઠ 689
(૧૯૨૭) એજન, પૃષ્ઠ 689
(૧૯૨૮) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૧૯૨૯) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૧૯૩૦) એજન, પૃષ્ઠ 691
(૧૯૩૧) ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ, પૃષ્ઠ 345
(૧૯૩૨) એજન, પૃષ્ઠ 345
(૧૯૩૩) એજન, પૃષ્ઠ 345
(૧૯૩૪) એજન, પૃષ્ઠ 346
(૧૯૩૫) એજન, પૃષ્ઠ 350
(૧૯૩૬) એજન, પૃષ્ઠ 350
(૧૯૩૭) એજન, પૃષ્ઠ 352
(૧૯૩૮) એજન, પૃષ્ઠ 353
(૧૯૩૯) એજન, પૃષ્ઠ 355
(૧૯૪૦) એજન, પૃષ્ઠ 358
(૧૯૪૧) એજન, પૃષ્ઠ 358
(૧૯૪૨) એજન, પૃષ્ઠ 385
(૧૯૪૩) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૧૯૪૪) એજન, પૃષ્ઠ 396
(૧૯૪૫) દુહો દસમો વેદ, પૃષ્ઠ 76
(૧૯૪૬) એજન, પૃષ્ઠ 77
(૧૯૪૭) એજન, પૃષ્ઠ 627
(૧૯૪૮) એજન, પૃષ્ઠ 502
(૧૯૪૯) એજન, પૃષ્ઠ 507
(૧૯૫૦) એજન, પૃષ્ઠ 533

(૧૯૫૧) એજન, પૃષ્ઠ 533
(૧૯૫૨) એજન, પૃષ્ઠ 533
(૧૯૫૩) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૪) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૫) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૬) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૭) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૮) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૫૯) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૬૦) એજન, પૃષ્ઠ 534
(૧૯૬૧) એજન, પૃષ્ઠ 535
(૧૯૬૨) એજન, પૃષ્ઠ 535
(૧૯૬૩) એજન, પૃષ્ઠ 535
(૧૯૬૪) એજન, પૃષ્ઠ 543
(૧૯૬૫) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૯૬૬) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૯૬૭) એજન, પૃષ્ઠ 544
(૧૯૬૮) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૧૯૬૯) એજન, પૃષ્ઠ 644
(૧૯૭૦) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૯૭૧) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૯૭૨) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૯૭૩) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૯૭૪) એજન, પૃષ્ઠ 645
(૧૯૭૫) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૯૭૬) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૯૭૭) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૯૭૮) એજન, પૃષ્ઠ 647
(૧૯૭૯) એજન, પૃષ્ઠ 650
(૧૯૮૦) એજન, પૃષ્ઠ 651
(૧૯૮૧) એજન, પૃષ્ઠ 654
(૧૯૮૨) એજન, પૃષ્ઠ 654
(૧૯૮૩) એજન, પૃષ્ઠ 657
(૧૯૮૪) એજન, પૃષ્ઠ 657

(૧૯૮૫)	એજન, પૃષ્ઠ 658
(૧૯૮૬)	એજન, પૃષ્ઠ 661
(૧૯૮૭)	એજન, પૃષ્ઠ 664
(૧૯૮૮)	એજન, પૃષ્ઠ 665
(૧૯૮૯)	એજન, પૃષ્ઠ 665
(૧૯૯૦)	એજન, પૃષ્ઠ 666
(૧૯૯૧)	એજન, પૃષ્ઠ 666
(૧૯૯૨)	એજન, પૃષ્ઠ 667
(૧૯૯૩)	એજન, પૃષ્ઠ 672
(૧૯૯૪)	એજન, પૃષ્ઠ 678
(૧૯૯૫)	એજન, પૃષ્ઠ 679
(૧૯૯૬)	એજન, પૃષ્ઠ 680
(૧૯૯૭)	એજન, પૃષ્ઠ 680
(૧૯૯૮)	એજન, પૃષ્ઠ 682
(૧૯૯૯)	એજન, પૃષ્ઠ 683
(૨૦૦૦)	એજન, પૃષ્ઠ 689
(૨૦૦૧)	એજન, પૃષ્ઠ 684
(૨૦૦૨)	એજન, પૃષ્ઠ 686
(૨૦૦૩)	એજન, પૃષ્ઠ 686
(૨૦૦૪)	એજન, પૃષ્ઠ 686
(૨૦૦૫)	એજન, પૃષ્ઠ 686
(૨૦૦૬)	એજન, પૃષ્ઠ 687
(૨૦૦૭)	એજન, પૃષ્ઠ 688
(૨૦૦૮)	એજન, પૃષ્ઠ 688
(૨૦૦૯)	એજન, પૃષ્ઠ 688
(૨૦૧૦)	એજન, પૃષ્ઠ 688
(૨૦૧૧)	એજન, પૃષ્ઠ 688
(૨૦૧૨)	એજન, પૃષ્ઠ 689
(૨૦૧૩)	એજન, પૃષ્ઠ 689
(૨૦૧૪)	એજન, પૃષ્ઠ 689
(૨૦૧૫)	એજન, પૃષ્ઠ 689